

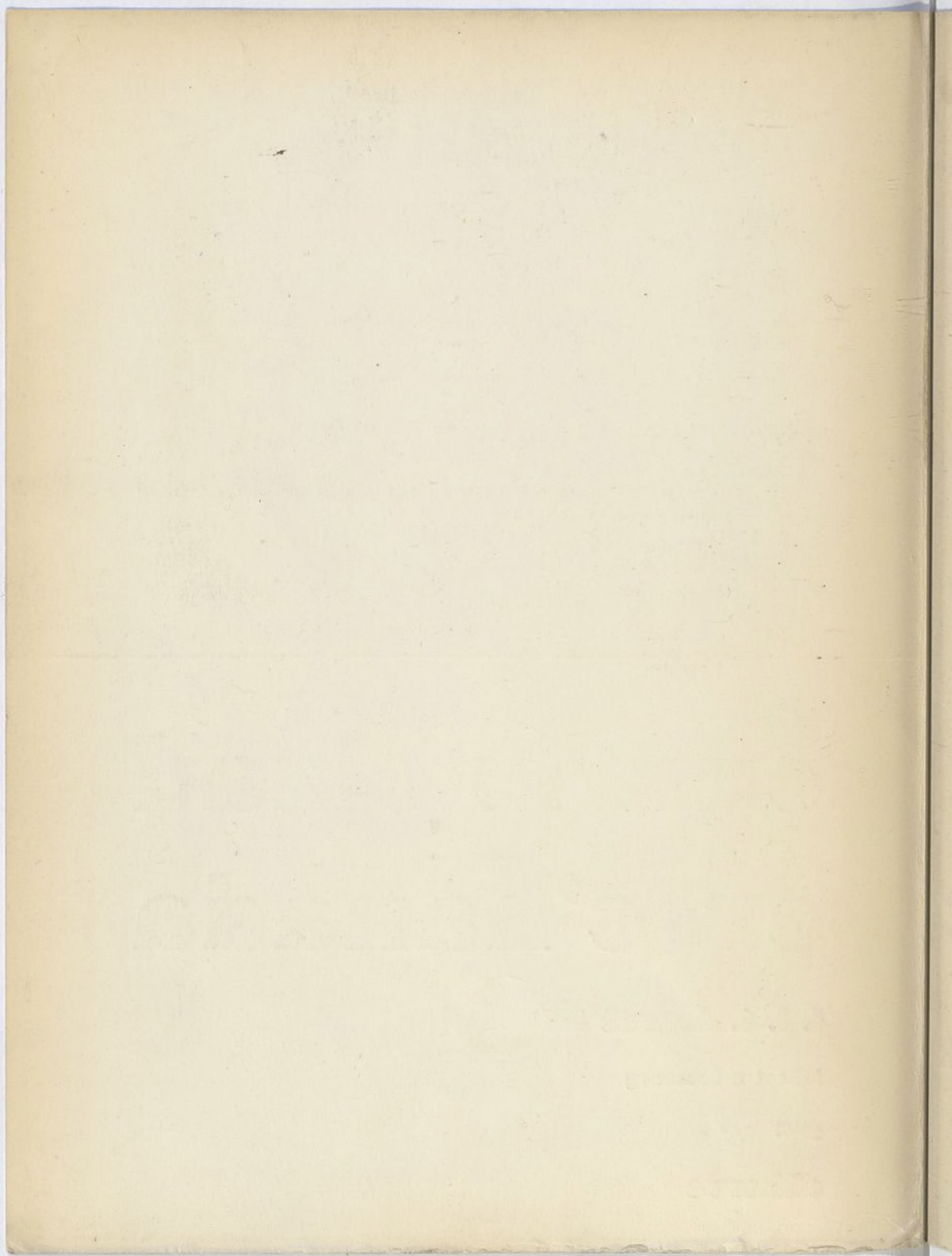
eur breizad er c'hanada

f. l. t. donroë

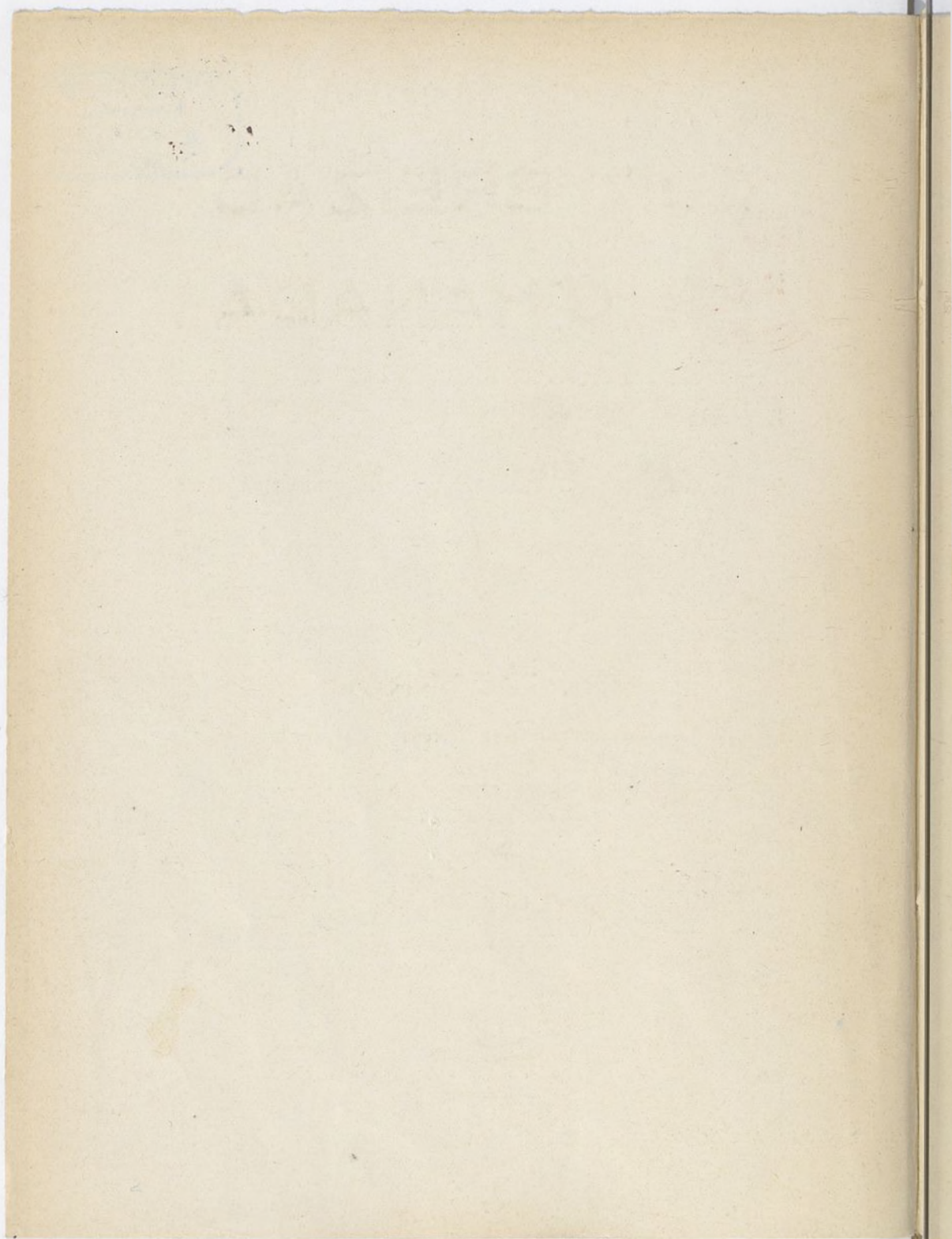
8^e N^e Brezoneg
3726

abnerve

(C.)

DEPT. OF AGRICULTURE
WASHINGTON
No. 10
1933

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE
Paris
No 10
1933

EUR BREIZAD ER C'HANADA

E DIBENN AN XIX^{VET} KANTVED
HAG E DEROU AN XX^{VET}

F. L. T. DONROË

pennadoù dibabet diwar e lizerou

ha lakaet e brezoneg

gant

ABHERVE

GWALARN

Brest, 1933

80 Nt
3724

TAOLENN

	PAJENN
Ali d'al Lenner	5
Eur Breizad er C'hanada	7
Notennoù diwar-benn kêriou ar C'hanada	95
Breiziz en Amerika	111
Breiziz en Afrika, Azia hag Okeania	118

ALI D'AL LENNER

E-pad an XIX^{vet} kantved hag e penn kenta an XX^{vet}, kalz a Vrezoned a zo aet da ober o annez da vat er broioù tremor, Amerika (1), Afrika, Okeania. Stankoc'h c'hoaz eo ar Vrezoned a zo bet galvet dre zleadou o c'harg da ober chomadou hir er broioù-ze evel misionerien, medisined pe ofiserien a vor (2). Hini ebed anezo avat n'en deus tezet, en eul levr skrivet e brezoneg reiz, danevell e wela-dennou, e zeskadennou hag e skiantprenadennou (3). Setu perak em eus goulennet digant an Ao. Fransez Vallee endevout ar yadelez da drei e brezoneg pennadoù eus al lizerou kaset d'in e-pad ar bloavezioù 1921-1923 gant eur Breiz-Uhelad aet ez vihan da chom er C'hanada. Eun den speredek ha desket e oa an Ao. F. L. T. Donroë, hag, ouspenn, eur Breizad eus ar gwella, leun a garantez ouz e vammvro Vreiz hag ouz ar yez anezi, ar brezoneg. Meur a gentel a zo da denna eus e lizerou evit ar re a gar prederia war ar pezh a lennont. Dont a ra gantan a-zivout ar C'hanada traou a ve aner o c'hlask el levrioù skrivet gant ar veajourien eus Europa n'o deus graet nemet tremen dre an Dominion, traou ha na gar ket Kanadiz o-unan komz ane-

---

(1) Sellit ouz ar pennad *Breiziz en Amerika* er stagadennou a zo e dibenn al levr-mañ.

(2) Ibid. *Breiziz er broioù tremor (Afrika, Azia, Okeania)*.

(3) N'emañ ket kont amañ ganen eus ar veajourien vrezon n'o deus graet nemet tremen dre eur vro hep gallout studia netra enni, evel Kloareg ar Wern e Palestina hag e Bro-Saoz, na kenbeut-all eus ar re a zo aet betek touezia-romant en traou gwirion a zanevellont evel Ab-Sulio en e eñvorennou Madagaskar. Kloareg ar Wern a deus embannet *Ma beaj Jerusalem* (Sant-Brieg, 1903) ha *Ma beaj Londrez* (1910); brezoneg hemañ n'eo ket ker-kouls ha brezoneg egile). Ab-Sulio en deus embannet *Seiz vloaz e Bro-ar Vorianed* (Brest, 1929).

zo ha diskulia d'an estren. Troidigez an Ao. Vallee a zo eur prenestr ouspenn digoret d'ar vrezonegerien war ar bed, eur skrid testeniekaüs — ar c'henta hini a zo en hor yez — d'an divrôerez breizek er broiou tremor. Hag en tu-hont da ze, em eus fiziañs e vezo talvoudus-bras al levr nevez-mañ d'ar studierien war ar brezoneg, zoken d'ar re a oar a-benn bremañ ar Yez. Evidoun-me, ec'h anzavan em eus desket kalz ouz hen skriva diwar gomz an Ao. Vallee.

Er stagadennoù a zo e dibenn al levr-mañ e kavo al lenner eun taolennadur eus pinvidigeziou ar C'hanada d'ar mare end-eeun ma skriva Donroë e lizerou. An taolennadur-ze a zo savet diwar al levriou en deus kaset d'emp.

M. M.

EUR BREIZAD ER C'HANADA

E DIBENN AN XIX^{VED} KANTVED

HAG E DEROU AN XX^{VED}

Pennadou dibabet diwar lizerou

F. L. T. DONROË

Fransez Le Tonturier Donroë (pe evel ma kare sina e lizir: hag e skridou all: F. L. T. Donroë), brudet-mat ha stank e diegez e Breiz-Uhel (1), a yeas d'ar C'hanada ez vihanik, nebeut amzer goude brezel 1870-1871 (2). Dont a reas da vat-tre e studiou gantañ e Reter ar C'hanada hag er Stadou-Unanet. Kelenner e voe e meur a lec'h en Ontario, ha da genta e Windsor (3). E 1909, e kemeras penn e hent war-du ar C'hornog, treuzi kornad ar geotegi hag ar menezicuz Roc'hellek, ha dont da ziazeza er Golumbia saoz (*British Columbia*) gant e wreg hag e vugale: nao mab ha c'houec'h merc'h. Anneza a reas e diegez e enez Vankou-

---

(1) Ganet eo be' e Krehen. Eus Lannseog avat e oa deuet e dad-koz, a-gevret gant c'houec'h eus e vreudeur. Tad Donroë a oa an he-na eus daouzek a vugale.

(2) Kalz eus e dud a voe lazet er brezel-ze oc'h emganna kalonek ouz ar Brusianed, ha kement-se a voe abeg d'e dad da vont d'ar C'hanada gant ar pezh a oa manet beo eus e diegez.

3) « Windsor, e-lec'h e talc'his skol da genta, goude diskolia eus Kelennidi Montreal » (notenn-dourn skrivet gant Donroë war gartenn ar C'hanada e levr Frank Yeigh, *5000 facts about Canada*, mouladur 1923. A-zivout Windsor, lennit e dibenn al levr-mañ, e-touez ar stagadennou, an notennou diwar-benn ar c'hèriou eus ar C'hanada a zo meneget en danevell.

ver (1) e-keit ha m'edo e-unan o kelenna war an douar-bras. En unan eus al levriouigou diwar-benn ar Columbia saoz a gasas da Veven Mordiern e 1922, en em gave bleuniou disec'net. War marzenn ar bajennad e-keñver, en doa Donroë skrivet kement-mañ :

« Kuntuñhet e voe ar bleuniou-mañ e 1912, e miz genver, war aod an douar-bras, tregont miltir (2) diouz kêr Vankouver (3) O gorroet em boa d'am skolidi d'o skeudenna dre an douarlivadur war o c'haierou-tresa. Eno edon o kentelia pa zegemeris *Le Breton en 40 leçons* gant an aotrou Vallee. N'em boe ket amzer d'e ziskriva, rak e tistrois gant diou eus va merc'hed bihan davet va ziegez evit mont da C'hrraham Island » (4).

Graham Island « Grahamenez » (5) a zo unan eus enezennoù ar Rouanez Charlotta. Ar vrasa eo eus ar strollad-ze. Mentet eo hogos evel Leon, Treger ha Kerne kevret (6).

(1) Enez Vankouver (450 kilometrad hed war 120 kilometrad led) a zo enni kaera koadou ar C'hanada. Kêr-benn ar Columbia saoz, Viktoria, a sav en enezenn, war ribl ar striz-mor Juan de Fuca. Gwelit e dibenn al levr-mañ an notennoù a-zivout kêrioù ar C'hanada (M. M.).

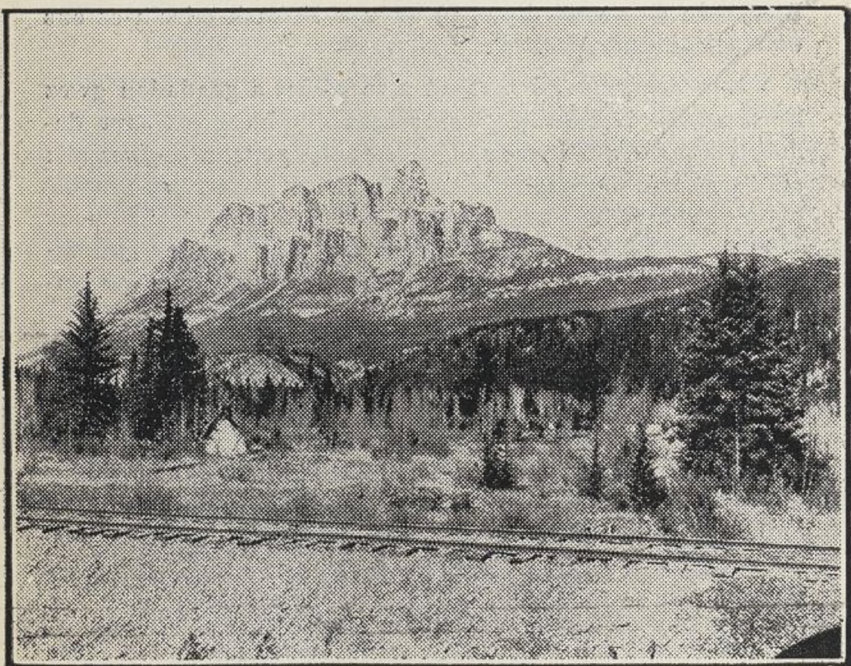
(2) Miltir Bro-Saoz = 1,609 metrad 3149.

(3) Kêr Vankouver a sav war an douar-bras, rag-enep d'an enezenn kenano d'ezi. Lennit e dibenn al levr-mañ an notennoù a-zivout kêrioù ar C'hanada.

(4) Notenn-dourn war *The Skeena Land Recording-Division*, p. 25 (mouladur 1913).

(5) An doare-ze da sevel anioù-enez a zo bet anezañ e brezoneg gwechall : *Dantenez, Goueltenez, Molenez*, hag, e Bro-Wened, *Ga-briniz* (M. M.).

(6) Gorread an enezenn : 1,300,000 akr pe dos, hervez *The Skeena Land Recording Division*, mouladur 1913, p. 21. Gorread

Ar Menez-Kastell.

Peuz-plên eo nemet diouz tu ar mor Habask e-lec'h ez eus eun aradennad-veneziou.

Eun darn eus he gorread a zo golôet a goadadou gwez bras, anezo dreist-holl gwez sedrez (1) ha gwez sapr deliou-pempiz (2). A-hed ar stêriou ez eus gouennou-gwez all: elo ha gwern. « Kalz a wernenned am eus gwelet a zaou troatad treuz (0 m. 60) hag ouspenn » eme Zonroë (3). E meur a lec'h, gwezigou ha bodou frouezek a ra strouezegou didreuzus. Ar pep all eus ar vro a zo dindan ar pezh a vez an-

---

mat d'al labour-douar: 400.000 akr (*ibid.*). Akr Bro-Saoz a dalv kement a o hektar: 404.671. Gorread an enezenn, hervez moulaour 1920: 1,290 miltir-karrez (p. 22). Ar miltir-karrez = 258 hektar 88 a. 81 k.

(1) Ar gwez kamm-anvet sedrez gant an Amerikaned a zo e gwirionez avalpineded diwar gouennou all: jenevreg Amerika (*Juniperus occidentalis*), tuya (*Thuja occidentalis*, *T. gigantea*), siprez (*Cupressus Nutkaensis*). Saoznegerien Norz-Amerika a ra eus ar gouennou-ze sedrez ruz, sedrez gwenn ha sedrez melen. Eur wezenn gaer-dispar eo ar sedrez ruz: 50 metrad uhelder war 2 pe 3 metrad treuz. Ar prenn anezi, stummet-flour e wjad, a zere mat ouz ar c'hizellerez. Indianed ar Golumbia vreizek a rae gantañ da zanvez ar peulioù-kizellet o tougen, e diabarz o ziez, frammadur an doenn, ar peulioù-totem (eun doare gwernioù peurgizellet krec'h-traoñ) a savent dirak o ziez-anez, hag ar bagou ma taent warno ar mor, difez ha diroll alïes, en-dro d'o enezennou. Unan eus ar bagou-ze, a weler e Mirdi amerikan New-York, a zo bras a-walc'h evit dellezou: an ano a lestr. Hag hen divouedet en eur c'hef-sedrez hepken mentet-espar, e c'helle levia war vor er barradou-amzer.

(2) *Hemlock spruce* gant ar Saozon. Eur wezenn eo hag a diz alïes-alïes 60 metrad uhelder. Donroë, en e notennou-dourn d'al levrig meneget uheloc'h, a skriv kement-mañ: « Gwelet em eus va mab o stleja en dour gant e ijin, evit an heskennerezou-aerlistri, sprouenned d'ezo nao hag unnek troatad treuz (2 m. 74 ha 3 m. 35). Eun arvest e oa gwelout an tren-ze o tont a-dreuz ar strouez en eur flastra an holl vez disteroc'h, eus 0 m. 60 hag ouspenn treuz, dre ma tremene », (p. 26).

(3) *Op. cit.* p. 24.

vet gant ar saoznegerien *muskegs, moss-lands, toundralike-lards*. Tachennadou ec'hon eo a c'heot garv, a raoskl, a blantennou ledan-deliaouek, a douskan dreist-holl, hag a vanou diwar plantennou breinet. Toullou doun leun a zour, stankou bihan, hag amañ hag ahont, war an turumelloù, kuchennadou pin skoanet, a zeu da beurliva d'ar rann-ze eus an enezenn eun neuz d'outi hec'h-unan. Ar gwiskad touskan a zo d'ezañ, hervez al lec'hioù, eus 0 m. 15 d'eur metrad pe ouspenn teoder. A-zindan ez eus eur gwiskad taouarc'h o c'hourvez war grouan-traez pe pri-grae. Peur-zevet ar gwiskad touskan, ha dizouret, koundounet, kemmesket hag aeret ar gwiskadou-dindan, e taolont trevadou-dreist, par da re na vern a be rann eus ar C'hanada (1). Enno e tiouan, eur marz o gwelout, gwiniz, kerc'h, heiz, avalou-douar, houpez ha pep doare louzeier-kegin. Ker klouar eo temz-amzer an enezenn ma tarev er parkou an ed-indian (2) hag an avalou-tomatez (3). E koadou an enezenn, e kaver ous-

---

(1) Al ludu-koad a ra eun tremp eus ar gwella evit ar seurt douarou, *The S. L. R. D. moutaür* 1913, p. 38. Bez' ez oa e Bro-Saoz douarou peuz-heñvel ouz touskancieier Grahamenez, *the fen counties of England*, etre kêriou Lenngolun (Lincoln e saozneg) ha Kêrgrant (Cambridge). Deuet int da rannou frouezusa Breiz-Veur, E. Reclus, *L'Europe du Nord-Ouest*, pp. 555-60 (M. M.).

(2) *Zea Mais*. Kamm-anvet ed-Indez, ed-Turki e Breiz-Izel. Eus Amerika eo genidik ha gounezet e oa gant an Indianed adal harzou ar C'hanada betek Rio de la Plata, kent donedigez Europiz. Debret e greun pe goude e vala, e yod pe e kouign, e rae ar pep brasa eus magadurez ar pobladoù o veva er Perou, er Meksik, e kreisteiz hag e reter ar Stadou-Unanet (M. M.).

(3) Pe avalou-meksikan, *Solanum lycopersicum*. Gounezet e vezent gant Indianed ar Meksik, kent aloubidigez o bro gant ar Spagnoled. Ober a raent ganto, evel gant an aval-pebr ruz, evit temza e c'heusteurennoù hag ar pasteziou anvet *tamalli* a aozent diwar kig yer-Indez, yer-koad ha koailhed, L. Capitan ha H. Lorin, *Le Travail en Amérique avant et après Colomb*, 1914, pp. 43,56 (M. M.).

penn eun niver frouez gouez: sivi ha flamboez a-builh, lus, mouar-dreiz, krankaval, h. a. Anavezadennet ez eus, e meur à dachad, gwazennadou glaou-douar ha pri mat da ober bri-kénnoù, teol ha korzennou-dizoura.

Peskedus-kenañ eo ar mor tro-dro da C'hrahamenez. Eogéd, morued, fletaned, harinked, h. a., a gaver ennañ a-vil-vern. Diwar pesked dreist-holl e veve gwechall India-néd an enezenn. Hogen, ar Wenngroc'heneien, er bloaveziou diweza-mañ, dre ijinekaat ar pesketaerez gant rouedou ne-vez gwellaet, a ginnig kas da hesk an andon-ze a binvidigez: « War-nes beza diouennet emañ bremañ ar pesked gant seulennou ar c'hevredadou gounit-arc'hant (*the fish is now being destroyed by the speculating companies' seines*) », eme Donroë en unan eus e notennou-dourn (1). Ar balu-meta a vez graet gant listri-dre-dan bihan, warno kanoliou-treanta.

Kreizenn an enezenn a zo anezi ar *Masset Inlet*, eur gacr a lenn-vor, d'ezi 28 kilometrad hed eus ar reter d'ar c'hornog hag 11 kilometrad led eus an hanternoz d'ar c'hreisteiz. Kelc'hiet eo a bep tu gant gwezegou uhel ha n'eus kanol ebet etrezi hag ar mor nemet, diouz tu an han-ternoz, eur waz anvet *Masset Sound*, 25 kilometrad hirder war eur c'hilometrad hanter ledander, heñveloc'h ouz eur stêr eget ouz eur mulgul. Da zifourk ar *Masset Sound* war ar mor, e sav kêrig Vasset, enni eun ti-post, eun hostaliri, eun iliz, eur skol hag eur gêriadennad Indianed, anezi eus 700 da 800 a dud.

War ribl ar *Masset Inlet*, en em gav meur a gêrig, pe gentoc'h meur a gêriadenn, *Port Clements* « Porz-Kle-mens », *Graham Centre* « Kreiz-Graham », *Sewall*, *Delkatta*, ma labour enno heskennerézou bras. Kêriouigou all an

---

(1) War *The Sk. L. R. D.*, p. 4.

enezenn eo Naden Harbour « Porz-Naden », eur porz-balumeta anezi, war glann an hanternoz; Queen Charlotte City « Keoded ar Rouanez Charlotta » ha Skidegate (enni eur gêriadennad Indianed) war aod ar c'hreisteiz; Tlell ha Haïda war aod ar reter. Poblñs an enezenn a-bez a oa la-kaet da 2.500 a dud e 1920.

« Queenstown (1) (anvet evel-se en enor da Queens-town, Iwerzon) e oa ano Porz-Klemens pa zegouezjomp eno gant hor pakadou e-pad kaouadou miz Here 1913 », eme Dcnroë (2). Hag heñ, kerkent ha dilestret, da glask, e-touez an deuarou bet tachennaouet gant gwalennataerien ar gouarnamant, eun dachenn hag a vije diouz e zoare.

Er Golumbia saoz, pep den, paotr pe blac'h, eitek vloaz da nebeuta, sujed da Vreiz-Veur (*British subject*) pe o c'hoantaat da veza, a c'hell perc'henna dre rakprenadur eun tachad a 160 akr (65 hektar).

Mar n'eo ket bet muzuliet c'hoaz gant paotred ar gouarnamant ar c'hornad e-lec'h m'en deus graet e zibab, e tle da genta-holl an danvez-perc'henn arouezia e dachad (*pre-emption claim*) dre bevar feul o tresa pevar zu eun hir garrezenn (daou en hanternoz hag er c'hreisteiz, daou er reter hag er c'hornog), pa na vez ket eun harz-natur bennak, lenn pe stêr, o virout d'hen ober. Staga outo eur skritell gant e ano a zle ober ouspenn. Goude-ze, e tle kas eur goulenn, gant eun damdresadur eus an tachad, da gargad an douarou an nesa d'ezañ. Dihellet (*recorded*) e vez neuze ar goulenn gant paea evit se dek dollar. An enbroer a zle dont d'e dachad dindan tri-ugent dervez goude an dihelladur (*recording*), hag ober e annez eno. Arabat d'ezañ kuitaat e-pad ouspenn dachu viz pep bloaz dindan

(1) « Kêr ar Rouanez ». Distagit : Kouinnus-taouunn.

(2) Notenn-dourn war *The Sk. L. R. D.*, p. 24.

Hoan a goll e wiriou. Dleout a ra ober muzulia (*to survey*) an tachad diwar e goust dindan pemp bloaz d'an hira warlerc'h an dihelladur. Tri bloaz da heul an dihelladur, an annezour, daou dest gantañ, a zo aotreet d'ober eun diskleriadur dre skrid o testenia ez eo bet an tachad annezet e gwirionez e-pad an tri bloaz-se, hag en deus graet ouspenn an dileziad labouriou-gwellaat evit dek dollar dre akrad, hag en deus difraostet ha stuziet da vihana pemp akrad. Mar deo bet graet ouspenn ar muzuliadur diwar e goust, e c'hell an annezour goulenn d'ezañ eun festeni a welladurez (*certificate of improvement*). Diwar neuze emañ aotreet da gaout eun teul a berc'henniez (*Crown grant*) gant paea eur gwir a zek dollar. Dont a ra da veza perc'henn hag e c'hell gwerza pe destamanti e dachad diouz m'en deus c'hoant (1).

An dachenn ma reas hor c'henvrôad e rann anezi a oa war-hed eun hanter miltir er reter da Lenn Vasset (*Masset Inlet*), e deun ar c'hoad. Kaieret e oa bet, hag an holl gornad tro-dro, evel douar mengleuziou-glaou gant mac'homerien, c'hoant d'ezo mirout ouz an enbrôerien a veza aotreet d'ober o annez eno. « Stourm ouz ar gouarnamant a rankis a-hed tri miz hag ouspenn a-benn dont ma vije digor d'an trevadenni an douar a zalc'homp bremañ. Hizio o deus pep frankiz an enbrôerien da zont er c'hornad tro-dro d'eomp. N'edo an difenn nemet eun dro-gamm gant ar vac'homerien. *(I had to fight the government for three months or more to have the land we now own opened for settlement. I had to put them to shame before I could get*

---

(1) *Some Questions and Answers regarding British Columbia, bulletin N° 2 (Land series)*, Viktoria, 1921, pp. 2-3; *Agriculture in British Columbia, bulletin N° 8*, eil mouladur, Viktoria, 1921, pp. 10-2 (Levriou embannet gant Gouarnamant ar Golumbia vreizek, Kevrenn-renerez an Douarou).

it. Now all the land around is opened for settlers. It was all a speculator's swindle) (1).

Donroë a lakeas e arboellou a-bez da zifraosta an dachenn-ze, da sevel eun ti hag eun dourndi, da brena had ha loened. « Mil a zollarou e talvas d'eomp distroueza an dachenn m'emaomp; nebeutoc'h e lec'hiou-zo en diabarzbro » (2).

Evel pa n'oa ket a-walc'h d'ezañ gant sevel an atant-se, e savas cusPenn, diwar e labour-heñ hag e arc'hant eur skol, Skol Kundis, evit bugale trevadennourien an ardremen (3). Ne voe ket torret war e strivadou gant ar Brezel Bras, ha het emouestlet seiz eus e vibien (4). N'oa ket neuze djouer a labour e Grahamenez, pemp heskennerez vras o labourat gwas ma c'hallent war ribl Lenn Vasset: prenn a-walc'h a rôe an enezenn da oberia ugent mil a nijerezed (5).

P'edo c'hoaz e Vancouver eo e skrivas Donroë d'in evit ar wech kenta da c'houlenn levriou ha kelaouennou diwar-benn Breiz hag ar brezoneg. Diwezatoc'h, e miz Ebrel 1921 (an eizvet war nudent a Ebrel), e fellas d'ezañ prena eur violoñs e Breiz, dre garantez-vro, ha beza aesoc'h d'ezañ kaout unan er C'hanada. Kas a reas arc'hant d'in evit ar gefridi-ze ha prenet e voe d'ezan e venyeg er wella stal ben-

---

(1) Notenn-dourn war *The Sk. L. R. D.*, p. 4.

(2) Notenn-dourn, *op. cit.*, p. 6.

(3) Kundis a zo war eun c'aro ano eur stêr o treuzi ar c'horn-ze eus Graham Island hag ano eun enezenn vras e lenn Vasset, nepell diouz aber ar stêr-ze.

(4) Pemp anezo a voe lazet war an dachenn-vrezel. Daou hepen a zistrôas salv.

(5) E 1919, c'houec'h heskennerez all a voe savet en enezenn, *The Skeena Land Recording Division*, mouladur 1920, pp. 9, 22-3.

viou-sonerez a zo e Sant-Brieg (1). Ar marc'hadour, avat, divoas ha ma oa a gas e varc'hadourez er-maez, d'ar broiou-tremor, a gollas kalz a amzer o klask e du d'hen ober, evit irasa nec'h Donroë n'oa ket evit meiza abeg an hir zale-ze hag a zihabastere en tu-hont da voull ar bed.

I

Porz-Klemens, Q. C. I. — B. C. — Kanada (2)

3 a viz Eost 1921 (3)

... A-viliadou hon eus anezo er C'hanada, ar binviou-ze, a bep doare hag a bep bro, ha da zibab. Nemet e felle d'in dougen dourn d'am bro. Ar violoñs am boa hag am eus aozet ha gwellaet, hag heñ hesonus kenañ, a zo hepken mentet tri falefarz ha mat evit eun deskad bihan. Ez yaou-ankik em boa hen bet, daou vloaz kent d'am zad hon degas d'ar C'hanada. War va spi em bije unan nevez kerkent ha va goulenn, em eus her rôet da unan eus va bihana skotici. Soñjit 'ta! kelenn a rankan bremañ hep benveg ebet. Evel ouzoc'h, evit eur bennoz-Doue eo e kelennan, hep

---

(1) Perc'henn ar stal-ze a zo d'ezañ eun ano brezonek (gallekaet an doare-skriva anezañ) a dalv kement ha *Blacksmith* e saozneg, hervez an Ao. Ernault.

(2) Q. C. I. = *Queen Charlotte Island* « Enez ar Rouanez Charlotte » a ». B. C. = *British Columbia* « Kolumbia vreizek » pe « Kolumbia saoz » evel ma lavar ar C'hallaoued.

(3) Al lizer-mañ (a oa e galleg gant saoznekadurioù a-leiz) hag ar re da heul a zo bet skrivet da Veven Mordiern. Fiziet em boa ennañ ar garg da ziskriva liziri Donroë e-pad m'edon e Bazon-Gall evit prederia va yec'hed. — Bazon-Gall = *Bagnoles de l'Orne* e gallek. Bazon-Breiz (-Veur), Kêrvazon = *Bath* e saozneg hag e galleg.

gopr ebet, ha berr emañ an arc'hant ganen. Skol Kundis (*Kundis School*), war-hed pemp miltir diouz Porz-Klemens dre zour ha c'houec'h dre zouar, a zo d'in hag a voe savet gant va daouarn ha diwar va c'houst, ar gouarnamant o rei e c'her e roje d'in eur gopr dre vloaz. Va gopra a rejont e-pad tri bloaz, betek 1917; hogen e teuas brud d'o bureviou e tesken ouspenn ar gredenn gatolik; sevel tamall a rejont hag e voe kemennet d'in edo rasket va gopr. O dezo e oa ober d'am skolidi trei ouz skol Porz-Klemens a zo hugunodek-rik. Va gopr o deus rasket; an ti-skol avat n'o deus ket graet, hag e talc'h al labour: kenteliet e vez bepred eno war bep gouiziegez ha war ijinou-kaer talvoudek.

Dre an hevelep malad-liziri a gas davedoc'h al lizer-mañ, e toullan ar gaoz gant eun ti-kenwerz kanadian evit eur violoñs, rak unan a rankan kaout evit ober eur madig bennak kent mervel, ha, diwar ma tegemerot al lizer-mañ, e kontin ar pezh a amzer a vo ret d'ar benveg da zont eus Breiz, diou pe deir sizun d'an hira, hag, eur wech aet an termen da benn, e vezo tonket va marc'had ganto.

Grit imboure'h ha roit d'in da c'houzout priz al levricu emañ war-lerc'h, hag e kasin d'eoc'h an arc'hant ha peadra da baea ar frejou-kas.

Da genta: Eur geriadur brezonek-ha-gallek (a-walc'h e vezo gant unan koz ma n'hellfed ket kaout unan nevez).

D'an eil: Diou levrenn *Ar en deulin* gant J. P. Kalloc'h (rak unan a fell d'in rei d'am breur).

Mar n'ho pefe re a ziaez gant an diou levrenn *Ar en deulin*, rak e welan e c'hellan o c'haout e Pariz, hogen gwell ganen o frena e Sant-Brieg.

Evit mirout ouz fazi pe wall-zegouez er penn-mañ eus al linenn-bost, e kasan d'eoc'h eun eilskrivadur eus va lizerou dre eun hent-all, da lavarout eo daou lizer eo a zegouezo ganeoc'h, ha ma teufe unan da c'houita, livirit d'in

pe an hini kaieret eo (1) pe an hini eilskrivet, evit ma c'hellfen redek war e roudou.

Ar valad-liziri a diz amañ hag a loc'h kuit pep pemzekvet pe eitekvete dervez.

Erbedit ho lizer pe anez e c'hallfe chom en hent hep-dont betek c'noun.

II

27 a viz Here 1921.

Al lestr-treizer all en deus degaset d'in ho lizerou mat. N'oulen ket diaeza nag an aotrou Vallee nag an aotrou G... kent donedigez ar violoñs, hogen dre al lestr diweza-mañ em eus bet diou levrenn eus oberiou Y. P. Kallo'h ha n'hellan ket mirout a vont d'ho trugarekaat evit beza degaset d'in eun oberenn ker kaer, o c'hortoz m'her paein. P'am bo ar geriadur, e vezin gwelloc'h, rak dounoc'h e tle tizout ar spered anezañ er yez keltiek.

Evit va violoñs, n'em eus c'hoaz kelou ebet anezañ, nemet eul lizer digant an aotrou Odinet, ennañ notennou ar c'honsul hag ar *Through Bill of Lading* eus an Haor-Nevez, *via* Montreal, o rei da c'houzout d'in e oa bet kaset ar pakad, en deiz-se, 24 a viz Eost, da veurz al lestr-dre-dan *Corsican*, eus al linenn Allan, davet porz Montreal...

Digoret em eus kaoz gant maltouterien Halifax, Montreal, Vancouver, Prins Rupert, ha gant pennou Skeena City, diouz ma kemenn ar *Bill of Lading* (2).

Gant Levr ar Post dirazoun, e welan n'eo Skeena City

(1) « Kaieret », da lavarout eo : « erbedet ».

(2) A-zivout ar c'hêriou menegat en dilinnad-mañ, lennit, er stagadennou a zo e dibenn al levr, an notennou diwar-benn kêriou ar C'hanada.

Bualed.

nemet *Skeena Crossing* (da lavarout eo eun treiz e stêr Skeena, uhel en douarou, e-keit m'emañ Prins-Rupert en aber ar stêr-ze) (1).

Nemet, bezet a vézo, ma teu ar gasadenn dre an hent-se e vo ret d'ezi diskenn betek aod ar mor Bras, e Prins-Rupert, da gaout *clearance* (testeni), ha n'oufe se beza graet anez d'in diskouez ar skridou a zo etre va daouarn. Er tu-hont da ze em eus kaset kelou d'ezo. Ac'hano e vezin ke'laouet, pe eus ne vern ket pe valtouterez e-lec'h m'hallfe beza ar pakad. Spi am eus e tegaso d'in al lestr kenta o tont arc'hoaz kelou anezañ, ha mar deo evel-se, hel livirin d'eoc'h a-benn diou sizun, rak pa vez ingalet amañ al liziri, emañ ar *Mail-Boat* en e hent. N'heller ket diskrieva al liziri dre an hevelep lestr, ha ne zistro ar valad, evit mont kerkent en he zro, nemet diou sizunvez diwezatac'h...

Keuz ganen em eus bet da lavarout e oan e berreniez-arc'hant. Gwir eo kement-se evit bremañ, ha koulskoude n'oun ket ezommek.

Lakaet em eus va arboellou e difraosterez eur vereuri, hag e taol an douar eur gounid bennak, hogen rasket va gopr a vestr-kelenner, ne zegouez ket an arc'hant evel gwechall, ha war-bouez eun netraïg e tizis mirout da goll ar vereuri emañ perc'henn war an douar anezi. Edo ar re-

---

(1) Stêr Skeena a zo anezi eun hir ha kaer a zourredenn e kevrenn hanternoz ar Golumbia saoz. — E 1908, al lec'h m'emañ bremañ Prins-Rupert a oa anezañ eur gouelec'h. E 1909, e save ennañ eun deltadeg. E 1920, e oa dindan eur gêr heñvel ouz kêriou all Amerika an Hanternoz, enni o veva 7.500 a dud, ha termen diouz ar c'hornog d'eul linenn hent-houarn anvet *Grand Trunk Pacific Railway*. « Eul lec'h dibab eo evit arsao listri-brezel ha savadeg listri, o veza m'eo doun-tre an dour stok d'an aod ». (Notenn-dournant Donroë war *The Sk. L. R. D.*, p. 1).

nerez-bro (1) o teurel e graban warni pa 'm eus graet prizohia an iriennet.

O veza em menoz kaout eur skol e lec'h all hag a vo gopraüs d'in (2), e kentelien em skol brevez ar buana ma c'hellan evit araokaat va skolidi kent kimiadi. Ac'hano e teu ma tifraean.

An aotrou Vallee en deus digoret d'in gwenodennou va Breiz hag andoniou imboure'hiou. O c'has da benn a c'hellin epad pell ha drezo e teuin, a hini da hini, da imboure'hiou all ha da anaoudegeziou diwar-benn va bro n'am eus kement a c'hoant d'ezo. An aotrou Vallee en deus digoret d'in an hentou hag ambrouget enno va c'hammedou kenta. Ha kement-se, a gav d'in, n'hellan ket lezel hep hen talvezout d'ezañ. Koun am bezo!

Aotrou Rouz ker, ho levr gant Alberz Métin ne lavar ket gaou war ar vro ma ra meneg anezi hag a anavezan: n'eus ket nemeur a gemm enni (3).

---

(1) Renerez-bro (gouarnamant) ar Columbia saoz emañ ar sez anezañ e kêr Viktoria, en enez Vancouver, ha n'eo ket renerez-meur an Dominion emañ ar sez anezañ en Ottawa, e bro Ontario (M. M.).

(2) Donroë en deus kaset ar menoz-se da benn. Aet eo eus Grahamenez, e 1925, da veva en eur rannvro bradek eus ar C'hanaad (M. M.).

(3) A. Métin, *La Colombie britannique, étude sur la colonisation au Canada*, 1908. Rôlet em boa da c'houzout da Zonroë ar pezh a lavar Métin a-zivout Enezennou ar Rouanez Charlotta, pp. 309-11. : « E 1841, e lakæd niver Indianed an enezeg da 8328. E 1905 ne nivered ken nemeur en tu-hont da 1500 anezou. Ar re Wenn, rouez eur bam! a zo anezou hepken tremeniñ, neme: ar visionerien hag eun nebeut komisien genwerzourien. An aouregou hag ar c'houvregou dizolôe: e meur a lec'h eus Enezenn ar C'hreistez n'int ket bet gounezet da vat gant an dileziñ anezou. Heñvel ivez stad ar glouegou eus Enezenn an Hanternoz (Grahamenez). An holl berc'hennadennou-ze ha dilezadenou tachennou mengleuzius a vez kemeret diwar skañv, miret diwar ragwel-gounit pe lezet da vont diwar bensoderez. Gwalennatae: eo bet cōuar enez C'hraham ha rannet dre drevrannadou

Gar eo ar vro-ze hep lezenn na beleg. Heñvel an temz-amzer enni ouz hini Breiz, nemet kalz gleborekoc'h (1). Ar re-en em riskl eno a-unanou a gav d'ezo beza er Baradoz, hogen e kavont buan o yalc'h skarzet, o c'horf e kazel-ge, hag ar vugale, zoken dre diadou a-bez, disrannet diouz o c'herent diarp. N'anavezan eno nemet eun nebeut atantou war-hed miltiriennou an eil diouz egile. Eur beleg a rae e annez eno, hogen aet eo en e raog e 1916 ha diwech hepken abace en deus tremenet ar beleg. Eun douar a gevrin eo na zet netra er-maez anezañ. (* Ar Sterenn eo an arouez, n'it ket diwar wel anezi: he gwelout a reot e lec'h all).

Kas a ran d'eoc'h, ebarz eur c'holôenn all luc'hskeudennou eus ar vro m'emaomp bremañ, hag e kasin d'eoc'h re all dre ma tizin kaout. Kalon-ouz-kalon oun bepred gant an neb a venn diski, hag emoun o vont da gas d'eoc'h eun dra d'ober d'eoc'h prederia: eur gentel diwar-benn *British Columbia* (2).

III

* Digoromp
hon daoulagad.

Kavet e mesk uloc'h
eur goz Wenodenn ar ouezidi.

Eun den a anavezan, genidik a Grehen, hag heñ kreñv, dibilh ha ker, disaouzan hag eveziek-bras. Kenta ma voe

---

(townships). Hogen emañ an trevrannadou-ze o c'hortoz bepred ma vezint difraostet ha ma vo savet warno estr eget teltadegou berrbad. » (M. M.).

(1) Klouarded ar goañvou ha gleboregez an amzer en enezennou ha war aod ar Golumbia saoz a zo penn-abeg d'ezo ar froud-veur aziat pe Froud Du a zeu di da vervel goude lipat aodou reterel enezennou Formoza hag ar Japan ha treuzi war e led ar mor-bras Habask. E kevrennou trovanek ha kehederek ar mor bras-se emañ hec'h andon (M. M.).

(2) A-benn diou sizun hepken : berr eo an amzer ganen (F. L. T. Donroë).

war e studi e voe e Krehen hag e Plankoed ; iatinaat a eure gant daou veleg, kas da benn e brederouriez e skol-vistri Jacques Cartier (1) e Montreal, dindan renadur an aotrou abad Verreau a aotreas d'ezañ an uhela testeniou ha breou da gelenn e pep skol pe gelenndi; heulia kenteliou an *Assumption College* e Sandwich, dindan an Tad enorus O'Connor, a varvas diwezatoc'h arc'heskob Toronto (2); peurzeski e *Detroit University Business College* an derc'hel levriou-kenwerz, ar berrskriva Duployé, Pitman ha Graham (3), ar skei-keleier dre an orjal, ar skriva gant ar skriverez a ya keit-ha keit gant an derc'hel-kenwerz; da gloza, studia e diou skol-vedisinerez: *Detroit Medical College* ha *Michigan College of Medicine and Surgery*, o kaout ar skrid-aot're a zoktor (medisin ha surjian) gant daou adskrid-aotre n'oa nemet daou all ouz o c'haout a-unan gantañ war 27 a zoktored nevez-degemeret pe aotreet er bloavez-se (4).

An den-ze o touja Doue, enoret a 15 skrid-aotre pe vreoù hag a 29 erbedadur eus ar brava digant an uhela penrou, en devoe ar gopradoù uhela, ha d'ezañ e teue enoriou a-builh. Hogen, leun eo ar vro a doullou-kurun m'en em islonk enno ar re greñva a-greiz-holl, hep skoazell ebet d'ezo da c'hortoz, evel en Hanter-Lenn Montroulez; evel-se e voe islonket en amzer goz Douar an Atlantis, stummet e

(1) Jakez Karter e brezoneg. Genidik e oa eus Sant-Malou, e Breiz-Uhel (M. M.).

(2) A-zivout ar c'hêriou meneget er pennad-skrid-mañ, lennit, er stagadennoù a zo e dibenn al levr, an notennoù diwar-benn kêriou ar C'hanada.

(3) Kement-all a zoareoù disheñvel a verr-skrivadur (M. M.).

(4) « Detroit, Michigan, U. S. A., eun Alma Mater Veur e medisinerez ha surjianerez evit eun niver tud eus ar C'hanada hag eus ar Stadoù-Unanet » (Notenn-dourn gant Donroë e levr I. Yeigh, *5.000 facts about Canada*, p. 40, war ar gartenn).

doare eun tric'hogn, ar sol anezañ war-hed eur c'hant mil-tir bennak diouz aodou Breiz betek ar C'hab Gwer, hag e benn nes da bleg-mor ar Meksik; lezet en deus amañ hag ahont, a-us d'ar c'hoummou, e uhela kribennoù a weler c'hoaz hizio o verka al lec'h ma save kent (1).

E zimézi gant e genouenn (2) a reas d'ar blanedenn trei a-greñn. Re gaer ha re greñv edo ar vugale diouz ar re warizius, hag i koulskoude netra a zreist enno da veno o c'henouennidi. Antellet e voe outañ pep las ha pep gwidre. Ne vanas e vagig war-neuñv nemet dre e ouiziegez, e nerz-kalon, e youl zidrec'hus. Savet e sellou d'an Neñv, emañ an brouget gant ar Sterenn skedus, Hogen ar frañmasoned eo ar roueed gant an hugunoded da vevelien dindano. O gwragez a c'han d'ezo nebeut a vugale, hag ec'h aloubont, dre gamm-droiu al lezennoù ha skoazell ar bolised ouz o gwarezi, bugale ar gerent vat digenvez d'ober anezo hugunoded. Mar deo bet harzet eun den a vuhez reiz a sevel e bart ar binvidigez, hag heñ koulskoude donezonet hag o c'houzout barrek-mat ouspenn diouz pemp micher, penaos e rafe ar re-all, gant galloudeziou boutin, evit en em virot salo? Siou marteze a oa en den-ze? Marteze? Siou ar re-all, avat, ha dinoazusoc'h d'ezo e vezint dirak an hevelep spe-redou-tud?

Evit lakaat ar reiz da veza trec'h, e vefe ret kaout eun armead pe da vihana eur c'hevredad a veur a diegez dindan renadur eur brenin pe eur penn-tiern diouz ma rae gwechal! hon tadou (3). Hounnez eo reolenn ar frañmasoned ;

---

(1) Ar pep podleka a zo bet lavaret a-zivout gourvojenn an Atlantis en em gav e levr Paul Couissin, *L'Atlantide de Platon*, Mouladuriou an Tan, Aï (Bro-Brovans), 1928 (M. M.).

(2) Eun Iwerzonadez eo an itron Donroë.

(3) En doare-ze hepken e teor da benn hep c'houita war an taol. Hag ivez pa vez eur beleg o weladenni alies : *war bellaat ez a ar*

ar gatoliked, avat, war zouar estren, ma tlefant en em gevredadi, en em zebr pe en em zilez kenetrezo. Kement-se en deus gwelet an den-ze, hogen heñ e-unan

*A gerz gant ar Sterenn kaeroc'h-kaer o skedi
Ha ma c'houez en Emgann, nêrz a c'houlenn ganti.*

EUR C'HEVRIN EO E ANO.

Goude-skrid. — En eul lizer, ez eus bet skrivet, e respont d'eun aroudennad diwar levr an aotrou Métin, eul linnennou-kuz bennak dindan arouez ar Sterenn o kloza gant ar geriou-mañ: « Eun douar a gevrin eo na zeu netra er maez anezañ. » A-walc'h e ve, ma vije bet displeget sklêroc'h an traou hag e teufe al lizer da veza dianket ha digoret, evit ober d'ezo e harlui, pe e lakaat er vac'h a-hed buhez pe evit eun hir-amzer, pe e laza dre eun taol-gidaz, evel m'o deus graet da veur a hini all, d'o re glañv zoken. Kastiz a zo d'ar wirionez ha gopr d'ar gaou p'o devez an tu da skei e diabarz o c'hornad-bro.

IV

Dindan arouez * ar Sterenn.

Ar Pirc'hirin.

Ear Sterenn 'sked en oabl rez-ha-rez d'an dremmwel
Hag ar pirc'hirin skuiz a gerz skañvoc'h p'her gwel;

E tro diouz ar stignou ma kouez enno ar Fur
A ra fae ouz Doue. Heñ, ar Feiz ouz e stur,

---

gaped neuze. Rak kement-mañ am eus gwelet ervat : ne gredont ober droug ebet pa vez eur beleg o cliom en amezegiez pe'o tont alies (Notenn gant F. L. T. Donroë).

A gerz gant ar Sterenn kaeroc'h-kaer o skedi,
Ha ma c'houez en Emgann, nerz a c'houlenn ganti.

Ar Sterenn, en distro, ' c'hoarz outañ hegarat
Hag e tiguz d'ezañ trapedou ar Barad.

Outz harzou ar Meksik Dalc'h Satan a dermen (1),
Ac'hano d'ar c'hab Horn 'ren an Herminig wenn.

Miz Du 1921.

DONROE ARVOR.

[V]

25 a viz Du 1921.

Va violoñs am eus bet ha diou levrenn eus *Ar en deulin*. Ar geriadur brezonek-gallek a van c'hoaz d'in d'hen degemerout. Livirit d'in pegement e vo ar priz evit al levre keinet hag all.

Bet hoc'h eus moarvat eur bapereñ diano dindan arouez ar Sterenn da lakaat war o evez ha da herzel da

---

(1) Ar Stadou-Unanet eo a ra anezo Donroë *Dalc'h Satan*. Koulskoude, nag o hugunodiez, nag o c'hériou bras-divent a vrein an dud a-vilionadou, korf hag ene, ne zleont hon lakaat da ankounac'haat ez eus er vro ec'hon-ze eur builhentez dreist-kred a genteliou talvoudus d'eomp-ni, Breiziz. Kalz hon eus da studia enno ha da ziskj e pep feur, evit gwel'la mad hon bro, hon gouenn hag hon lennegezh vrezonek. Setu amañ anoioù levrioù ha pennadoù-skrid dellezek a veza kemeret da harp evit diazeza eur studiadenñ e brezoneg a-zivout ar Stadou-Unanet : B. Van Vorst, *L'Amérique au XIIIe siècle d'après un voyageur français*, war *Rev. des Deux Mondes*, 1^a a viz Eü 1910, pp. 191-217; Th. Bentzon, *Choses et Gens d'Amérique*, 1898; *Nouvelle-France et Nouvelle-Angleterre*, 1899; *Femmes d'Amérique*, 1900; *Questions américaines*, 1902; diwar dourn an hevelep skrivagnerez, eleiz a bennadoù eus an talvoudusa embannet war ar *Rev. des Deux Mondes*, bloaveziadoù 1886-1911; P. de Rousiers, *La Vie américaine*, 1892; C. de Varigny, *La Femme aux Etats-Unis*, 1893; P. Leroy-Beaulieu, *Les Etats-Unis au XXe siècle*, 1909; H. Van Dyke, *Le Génie de l'Amérique*, 1909; O. Buyse, *Méthodes américaines d'éducation générale et technique*, eil mouladur kresket, 1909; J. Roz, *L'Energie américaine (Evolution des Etats-Unis)*, 1914; *Histoire des Etats-Unis*, 1930. H. a. (M. M.).

vont re vuan an enbrôerien a garfe dont davet ar vro-mañ. Dereout a ra dreist-holl ouz ar Golumbia saoz (*British Columbia*).

Bez' ez eus amañ talvoudegeziou n'eus ket heñvel outo en Europa, hogen ker e ranker o faea alïes. Evidoun-me ne garfen ket dont e doare ebet da zougen pe da hoala nikun da vrôa amañ. Ar c'hrenn-lavar gallek: « Gwell eo eur c'horniad bara sec'h er gêr eget eun tamm bara amann e ti estren », hag ar c'hrenn-lavar saoznek: « Gwell eo an diaoul a anavezit eget an diaoul na anavezit ket », a zeu da wir alïes amañ e-kreiz eur mor a zaerou.

Mat eo an douar, put avat e Grahamenez, hogen ar re a zeu da gaout eur rak-prenad a 160 akr a zo diaes d'ezo her mirout. Emañ ar gaballadeg o ren. A-wechou e tegouez gant eun eubrôer, dispignet gantañ e arc'hant da wellaat ha da zifraosta, gwelout e wir distroadet gant ar bennrenerien war flatradenn unan eus o zostennerien e karg. Houmañ eo peñenn ar Skosiad kent e b'ed: « A Aotrou! ne c'houlennan ket diganeoc'h ar binvidigez, rei d'in hepken da anacut pelec'h emañ hag e rin drezoun-me va-unan (*O Lord! I do not ask thee to give me wealth; just tell me where it is and I will help myself*) ». Ha stank eo ar re-ze! (1).

---

(1) Niverus-tre an dud a ouenn skosiat e poblañs ar C'hanada. Kerkent hag aloubet ar vro-ze gant ar Saozon (kemeridigez Montreal e 1760) e teujont a-vareadou da veva enni. An darn-vuia eus an dud gopraet gant Kevredad-feuraoua bae Hudson (savet e 1670) da ofiserien, soudarded, komisien, hemolc'herien, traperien, a oa anezo Skoziz ha ganto ez eo bet kaset da benn al labour ergerzadenni, dizolôadenni hag anavezadenni a oa d'ober e kevrennou hanternoz ha kornok ar vro. A-unan gant ar C'hallaoued gopraet gant kevredadou-feuraoua Montreal ha Sant-Loeiz, o deus Skoziz talvezet da sklerijennerien d'ar ouenn wenn e gouelec'hioù Norz-Amerika e-pad an

Evit dere'hel e rak-prenadur ha kacut digant ar Roue pemp bloaz goude an teuliu-perc'henn anezañ, e tle ar den kaout arc'hant bras ha nerz-kalon didrec'hus.

War an douar-bras (er Golumbia saoz) ne dalv mann an douar, nemet e traoniennou a zo, ha kriz eo an amzer (1).

Temz-amzer Grahamenez eo unan eus ar re glouara er C'hanada, en abeg da Froud-Du ar Japan (evel e Breiz, nemet gleborek-tre).

En Ontario ez eo gwelloc'h an douar, hogen garv eo ar gouñv, nemet er mervent e-lec'h em eus graet skol e-pad pempzek vloaz. Daou vizvez gouñv a zo hepken eno. Gwaz a ze, n'eus ken a zouarou da gaout a-berz ar gouar-nant (2).

XVIII^{vet} hag an XIX^{vet} kantved. An anoiou-lee'hiou a zoug testenñ d'al labour-ze. Stank an anoiou skosek dre ar C'hanada a-bez, dreist-holl en Hanternoz hag er C'hornog. Paot ez int e Grahamenez : *Ian Lake, Dinan Bay, Awun Lake, Mac Clinton Bay, Ferguson Bay, Mac Intyre Bay, Fraser Island, Mac Creight Island*, h. a. E kreisteiz ar C'hanada en em douez an anoiou skosek gant an anoiou gallek a zo en o stanka en Hanternoz hag e Kornog ar Stadou-Unanet. War narzou Kalifornia, Nevada, Utah, Kolorado, e teu an anoiou gallek a-ziwar-lerc'h « Beajourien » Montréal ha Sant-Loeiz da geja gant an anoiou spagnolek a zegasas di ar Gastilhaned enbrôet er Meksik (M. M.).

(1) « Gwelloc'h temz-amzer a gaver war glann ar mor hag en enezennou » (Notenn-dourn gant Donroë war *The Sk. L. R. D.*, pp. 1, 20).

(2) Ar rann-ze eus bro-Ontario eo ar gevrenn eus ar C'hanada a ziskenn an izela war-du ar C'hreisteiz. Bez' ez eus anezi eul ledeñezenn vras oc'h en em astenn etre al lennou Huron, Sant-Klaer, Erie hag Ontario. Eno en em gay kêriou Toronto, Windsor ha Sandwiche. Ergerzet eo bet da genta ar rannvro-ze gant ar C'hallaoued, rederien-goad, misionerien (Rekollezed ha Jezuisted), ofiserien ha soudarded rôtie Versailhez a savas eun nebeut kreñvlec'hiou war aod al Lennoù Meur. Tudet e voe e dibenn an XVIII^{vet} kantved gant

Alberta.

Trevadou.

Ar rannvroioù pradek [Manitoba, Saskatchewan, Alberta] a zo gwasoc'h e'hoaz evit ar yenion. Douardist a zo enno, avat, ha da heul e sav diwarnañ kammvare'hadou heugus.

Ar enbrôerien a c'hoantaont hizio er broioù-mañ eo ar re a zo ganto aour hag arc'hant eleiz o godellou.

Laouen e vefe ganen gwelout amañ Brezoned ha Galloaed tud a feiz, hogen ne garfen ket e rafent d'in gouela diwezatoc'h d'ar gwall-zarvoudou a c'hallfe degouezout ganto.

Hogen war wellaat ez aer ganti. Gant menozioù nevez e vezo digoret marteze gwelloc'h rannvroioù ha habaskaet al lezennou er re a anavezan. Emaoun war evez. Ma teu ar wellaenn-se er vro-mañ, e vezo laouen ganen kaout mignoned ha skañvaat diaesterioù ar vuhez e Breiz, ha difrae e vezin da gemerout va zro. Ouspenn a rin: ober enklask diouz renez an holl rannvroioù kerkent ha ma c'hellin. Skeudennou ar vro a gasin d'eoc'h, ha zoken levrioù, kerkent ha m'am bo o degemeret. Gwaz a ze, e saozneg eo ez int holl.

Digarezit va galleg; eur mailh e oan war ar galleg ugent vloaz a zo, hogen abaoe n'em eus na komzet na skrivet ar yez-se, nemet pa skrivas da Sant-Brieg. E gwirionez ne ouien na galleg na brezoneg pa guitais Breiz-Izel (*sic*). E Skol ar Vistri eo e stagis da gomz e galleg reiz hag e saozneg war eun dro. Hizio avat e saozneg eo e teu va menzioù ar resa ganen. Alies, evit skriva d'eoc'h, e rankan zoken trei va saozneg e galleg.

---

saoznegerien eus ar Stadoù-Unanet a zo bet graet anezo « al Lealien » dre ma oa bet gwell ganto divroa eget kemer perz en emsavadeg o c'henvroiz ouz Roue ha Parlamant Bro-Saoz (M. M.).

Ho tigarez ma talean da gas d'eoc'h ho kouleñn (1). En eun toull en em gavan, ma 'z eo ar c'hasadennou gwall-c'horrek da zont davedomp.

VI

10 a viz Kerdu 1921.

Ar c'houec'hvet a Gerdu, pevar dervez 'zo, e voe eil-pennet diwar e gador-roue gant ar votadeg renerez breinadur-holl an Dominion (Penn-veli ar C'hanada), ar renerez-se a vrezel hag a wad.

Ar renerez glas, renerez ar virourien, a zo bet argaset da vro ar skrignadeg-dent, ha renerez ar frankizourien, ar renerez a beoc'h, ar gwella tuet evit hor c'hredennou, a zeu gant e veradur. Emañ heol an eurvad o para en dremmwel hag o sevel leun a veurdez en oabl, o tennel e vannou skedus ha tomm war eneoù Kanadiz moredet ha naoniet. Emañ al laouenidigez e brall eus eur penn d'ar penn all d'ar vro (2).

Em diweza lizer (evit lakaat an holl enbrôerien war evez ouz re a vall) e leveren e teuje an amzer war wellaat. Ha setu, a gav d'in, ar wellaat-ze o tigeri. Bez' e sta-

(1) Gwelskeudennou eus ar Golumbia saoz gouleñnet gant M. M.

(2) Gant ar virourien edo ar renerez-bro abaoe votadegoù meur 1911 (anvidigez Seur Robert Borden da genta ministr ar C'hanada). War e lerc'h e teuas e 1921 W. L. Mackenzie King, ha Donroë, en eun notenn diwar-benn diskleriadur hemañ (*The Premier's Message* e levr J. Yeigh, 1923, p. 1) a s'age ouz e ano ar geriou-barn-mañ : « An den yaouank! Hogen heñ eo a viras ouz Lloyd George war ene da addirolla ar brezel dre nac'h kas e Ganadiz d'en em ganna evit Yannig Taro (Bro-Saoz). Graet eo bremañ gant renerez Borden, o werza ar C'hanada evit stourm en emgannoù Yannig Taro. Pennhoellet eo bet en douflez en diweza moueziadegoù. Dont a reas koun d'ar bobl eus e daol-trubarderezh, a-unan gant hini e vreur Meighen a reas evitañ, pa 'z eas da Londrez da zegemer e dregont pezar-c'hant, heñvel-beo ouz Judaz. »

gan gant al labour hag ar spia; hizio end-eeun emañ gauti. Skridou diwar-benn ar vro a gasan d'eoc'h en eur c'holôenn-all (1); hogen e saozneg ez int holl, skeuden-nou avat a zo enno amañ hag ahont. Eur gartenn a C'hraham Island (distaget Grehem Aïlenn) a gavot dreist-holl. Hag ar rann-douar-ze, kevrennet e lodennoù war ar gartenn, a zo hogos holl evit beza rannet etre an enbrôerien. Eur vro blên eo, nemet er c'hornog e-lec'h ez eus eur steudad-meneziou a-hed ar mor Habask. Gwella douar ar Golumbia saoz eo, ha klouar eo an temz-amzer evel e Breiz-Izei, glavusoc'h avat. Glizennek ha skañv e vez ar glao peurvua, nepred dour-bil pounner evel e Breiz. Tenn eo an douar da zigoada ha hir-amzer a gemer hen difraosta, hogen eur wech bet gant an den an teuliou anezañ, emañ en e aez.

En tu-hont da ze, e Grahamenez, ar bantera (2) hag an

---

(1) Her c'has a rin a-benn diou sizun hepken da gaout muioc'h a surentez, nemet ar pep gwella a lakan em lizer. — Ar goañv hev-lene a zo kriz, biskoaz krisoc'h e Grahamenez (No'enn gant F. L. T. Donroë).

(2) Ar c'haz bras unliou kamm-anved « pantera » gant saoznerien Norz-Amerika a zo anezañ e gwirionez eur c'hougouar (*Puma concolor* pe *Felis concolor*). E gavout a raer war gantren er gouellec'hiou dre Amerika a-bez, eus ar Golumbia saoz da Batagonia. Eul loenetaer eus ar c'hria eo, pa laz al loened-all evit eva o gwad kentoc'h eget evit dibri o c'hig. P'en deus d'ober gant tud, avat, en em ziskouez ken habask peurliesha ken ez eo bet lesanvet gant Spagnoled ar C'hreisteiz *amigo del christiano* « mignon ar c'hristen ». Kemeret ez vihan ha graet brao d'ezañ, e teu da veza kuñv ha karus evel eur c'haz-ti. Bez' ez eus, en Amerika ar C'hreisteiz, eur c'haz bras all, marellet e liou, a zo kalz krisoc'h egetañ ha dizoñvus a-grenn. Ar jagouar an hini eo (*Felis onça* pe *Leopardus onça*). Eun debrer-kig eo kentoc'h eget eun ever-gwad. Ne sav ket en hanternoz uheloc'h eget ar Meksik ha korn mervent ar Stadou-Unanet. « Leonez » ha « tigred » a veze kamm-lavaret eus ar c'hougouared hag ar jagouared gant ar veajourien a wechall (M. M.).

naer (1) n'eus ket anezo ; a zo kaeroc'h : n'eus ket a c'hleskered. Evel en Iwerzon. Reuz a reont war an douar-bras.

An hemolc'h hag ar pesketaerez a zo frouezus a-walc'h. Eun arz du hon eus, mat ar c'hig anezañ; klujiri a-vent gant enezi, hag eoged a sav er stêriou hag er gwa-zicu da varevezioù a zo eus ar bloaz, ha pesked all bihanoc'h.

Rouezik e tegouez an taollicu-labour e troiennoù a zo, hogen gant eun tamm liorzerez, pesketaerez, hemolc'herez, kuztuilherez frouez gouez, n'eo ket re ziaes en em veva.

Ha seul-vui e kresk ar boblañs, seul vui e kresk al labour ivez, o veza ma ro ar gouarnamant arc'hant da zigeri hentou ha labourioù all talvoudek d'an holl. Evelato ezomm en deus an den da gaout bepred eun nebeut arc'hant en e yalc'h.

Eun trevadenner e-unan a c'hall gouzañv, hag evel-tañ ivez eun tiad katoliked digenvez. Hogen, evel ma lavaren d'eoc'h, meur a diad kevredet, unvanet-mat, didan renadur hini pe hini en o zouez, a vo aësoc'h a ze d'ezo beza selaouet gant ar benrenerien. An dud yaouank, deut ar pred d'ezo da drei a-zevri ouz ar briedelez, a ve mat d'ezo dimezi gant eur wir-Vreizadez kent kimiadi dicuz Breiz, rak ar merc'hed yaouank gouest da zont da briedou deueüs ha da vammou mat a diegez a zo rouez anañ; a-hend-all ne gaver nemet hugunodezed pe wasoc'h c'hoaz.

Bezet a vezo, ma tegouezfe ganeoc'h kavout hini pe hini c'hoant d'ezañ divrôa, roit da c'houzout d'ezañ va aliou hag her c'hemennit d'in.

---

(1) An naer lost-trouzus (*Crotalus*), unan eus ar gouennoù naered binimusa a zo er bed, a vez kavet o veva war uhelennou peuz-dizour an diabarz-bro, e kevrenn greisteiz ar Golumbia saoz (M. M.).

N'em eus ken mennad nemet ober vad, ha vad hepken, d'ar c'horfou ha d'an eneou; nemet ne fell ket d'in beza kred war netra, rak ar pez a c'hell plijout d'an eil a c'hell displijout d'egile. Hogen, e pelec'h bennak e tro an unan e gammedou er bed-mañ a binijenn, e teu d'ezañ kavout skoilh d'e garr hag e rank rei eun taol-skoaz d'ar rod. Gwir eo dreist-holl er vro nevez-mañ. Re vihan eo hor Breiz-Izel gant he foblañs hael o paota puilh-ha-puilh, daoust d'al lezennou-stad ha d'al lezennou-natur c'hoari o gwasa (evit pa lavarfec'h heligenta etrezo) d'he diouenna pe d'he rouesaat. Re vras darn eus ar boblañs-se a ya gant ar mor hag ar brezel. Ha ne van ken a lec'h c'hoaz eta war an Douar, hag hen aozet gant an Holl-c'halloudeg evit mab-den? *Salvomp hor Gouenn!!!*

Al levriou a gasan d'eoc'h a zo rouez enno ar wirio-
nez (1). Gevier kaerret n'int ken. War-evez e tleer beza evit ar c'hreañsou. Ma vefe niverusoc'h ar gatoliked, e teufe alicsoc'h ar veleien d'hon gweladenni. Hag e komz ar veleien war eun dro galleg, saozneg hag indianeg peurliesañ (2).

En notennou-dourn skrivet stank gantañ war marziou unan eus al levriou a gase d'eomp, e tistroas Donroë d'al loened gouez o veva e Grahamenez:

« N'eus na gwiñvered, nag eastiged pe alc'houedered, na golvaned. N'eus ket a biged, nemet eur geginig c'hlas.

---

(1) Levriou embannet gant renerez ar Columbia saoz, kevrenn-renerez an douarou (*Department of Lands*). Kavet e vezo ar roll anezou e dibenn al levr-mañ.

(2) Meur a zoare indianeg a zo. Niveri a raer da vihana 26 kerentiad-yezou indianek en Amerika an Hanternoz. Er C'hanada hepken e vez komzet nao yez-veur rannet etre eun niver eilyezou (M. M.).

a ra mat-tre evito. Hogen eun arz du hon eus dioutañ e-unan, o poueza eus 200 da 700 livr hag ouspenn (1), hag eur c'hilhog-gouez (*grouse*) a-vent gant eur yar: hor c'hlujar eo; alies e tegouez d'am mibien hel laza a daoliou-baz » (2).

Eun nebeut loened-korn enbrôet en enezenn war-dro 1883 a zo aet da loened gouez hag o deus gouennet e-pad tregont vloaz. War-dro 1908, e save niver al loened-ze da 500 pe dost, ha pell diouz beza dizeriet, e oant trec'h e ment hag e stumm d'ar biou maget war mereuriou-chatal bras ar Golumbia saoz. Anat dre ze, eme al levr, e tere an temz-amzer hag ar geotou ouz ar saverez-chatal (n'eus ket a vleizi en enezenn). Ar chatal gouez-se, hemole'het diboell eus ar garva abaoe 1908 evit ar c'hroc'hen hag ar c'hig anezo, a zo peuz-diouennet bremañ (3). Diwarbenn se, e teuas gant Donroë an eveziadenn-mañ:

« Ar chatal gouez-se a c'hell beva [er maez] a-hed ar goañv, ar pezh ne c'hall ket ober ar chatal doñv [nevez enbrôet]. O ñere'hel er staol a ranker hag o maga eno, pe anez e varvont, nemet gouez-tre e vefent » (4).

Dieub eo an enezenn eus amprevaned noazus evel ar preñv-kaol (*Pieris rapae*) a gaver bremañ a-builh dre holl Amerika an Hanternoz. Kennebeut-all louezae an avalou-douar ne vez ket kavet en enezenn:

« Louezae an avalou-douar n'hall ket treuzi ar menez-ziou Roc'hellek, eme Zenroë. Evit louezae ar gweleou, ne

(1) Al livr-pouez saoz a dalv 0 kilogr. 453 grammes.

(2) *The Skeena Land Recording Division*, mouladur 1913, p. 23.

(3) *Op. cit.* mouladur 1913, p. 26; mouladur 1920, p. 25.

(4) Notennou-dourn, mouladur 1913, pp. 23 26.

vev ket amañ, hogen bodenni a ra ar c'helion (1). E gwirionez, emezañ e lec'h-all, ar striz-mor kant miltiriad treuz etre an enezenn hag an douar-bras a hañval beza didreuzus d'ar walenn-ze ».

VII

11 a viz Kerdu 1921.

... Diwar ar c'helaouennou breizek, em eus gwelet e tiskouez an divrôadeg beza eun tammig war vrall e Breiz-Izel, ar pezh na zegoueze ket er mare ma voemp degaset amañ gant va zad, da vithana a-walc'h da denna sellou. Ha koulskoude em eus kejet amañ gant eun nebout Breiz-Uheliz.

Eur vro c'harv ha touellus alies eo Amerika, eur mennoz hennez da sanko doun en hor spered! Talvoudegeziou a gaver o tont amañ, gwir eo, hogen eur seurt c'hoari milha-kaz n'eo ken, koll pe c'hounit. Kement-se a veizer er vat p'en em gaver evel pa lavarfen war linenn an tan.

Ouspenn al levriou, e kasin d'eoc'h ivez gwelskeudennou dre ma tizin o gwelout hag o c'haout...

Diouz an tu dehou da Vassett Inlet, en niverenn 417, e welot war ar gartenn eur pik ruz e korn-traoñ an niverenn-ze (2), hag eul linenn ruz o tiskenn ac'hano d'eun ouf (ouf Kundis, gwechall Kumdis). Ar pik a verk lec'h hon annezadur, ha tri c'hant akr a zo el lodenn-ze, anezi hon douar-glad amañ (3).

(1) *The Sk. L. R. D.*, mouladur 1913, notenn-dourn, p. 23.

(2) War gar'enn vras an enezenn embannet gant Kevrenn-renevez an Douarou ha kaset d'eomp gant Donroë, an tir bet tachennaouet gant gwalennataerien ar gouarnamant evit e lodenna etre an embroidi a zo rannet en hir-garrezennou kement-ha-kement, ha war pep-hini anezo ez eus eun niverenn. (M. M.).

(3) An *akrad* a dalv 0 hektarad 404.671.

Al linenn ruz a zo eun hent, eur miltir hed d'ezañ, hon eus digoret a-dreuz d'ar c'hoad, diwar hor c'houst, hag a gas da unan eus hor c'harriou, war aod ouf Kundis: ene en em gav hor porzig-dilestra hag eoriadur hor bagou.

Eul linenn ruz all o tont eus Porz-Klemens a ra tro an ouf hag a hed hol lodennad diouz an tu dehou. Eun hent eo a zo bet digoret gant ar gouarnamant ha kaset gantañ betek di. Astennet e vezo diwezatoc'h betek Massett en hanternoz.

Anat d'eoc'h diwar-ze hon eus daou hent, da vont da Borz-Klemens. Unan dre zour, war al lenn, hag egile dre zouar, oc'h ober tro an ouf dre straed ar gouarnamant, pe an hanter-hent dre zouar ma 'z eomp war grec'h en ouf. Lenn Vassett a vez graet amañ eus ar Massett Inlet.

Peurliesea, pa reomp hon treuz dre zouar, e tiskennomp gant ar roudenn ruz betek d'an ouf; ac'hano, e bag, e savomp dre an ouf-ze betek eur pont, er c'hreisteiz, a stag diou c'hlann stêr Kundis m'emañ he c'hember en ouf el lec'h-se. Neuze e peurc'hreomp hon hent da Borz-Klemens dre ar roudenn vras ruz.

Al lodennou tro-war-dro pe gentoc'h a-hed an hentouze a zo bet holl rak-prenet digant ar gouarnamant, hogen fraost int: bet d'ezo an teuliou-perc'henna, an enbrôerien a zo aet kuit da vroioù-all, nemet e vironn bepred o douar evelkent. Evel-se e c'hoarvez gant ar peurvuia. Rouez-tre eo ar re o devez kalon a-walc'h evit herzel ouz ar pennad-anzer gary a gaver o tiffraosta an douar-ze.

En eur ger, diwar-benn al lizerou am eus skrivet d'eoc'h, na lusket den da zont. N'eo ket deut ar pred. N'eus netra boulc'het, labour ebet, ha miliadou o deus naon e pep korn-bro. Na selaouit ket ar c'helaouennou.

* Ouspenn-ze, e lennan war ar *Catholic Record* ez eus er Waskogn eun ec'hon a dachenn da Vreiziz da se-

vel eno o oaledou (1). Eno ne vo ket laeret diganto o bugale dre nerz ar bolised hag ar prosezerez, ha ne vo ket rediet ar gwragez da vont dindan koñteñl ar surjianed da herzel ouz ar ganidegeziou ha laza enno ar garantez ouz an ezezh, evel m'emañt o vont d'ober dre al lezenn er Stadou-Unanet (2). Selaouet neb a garo!!!

VIII

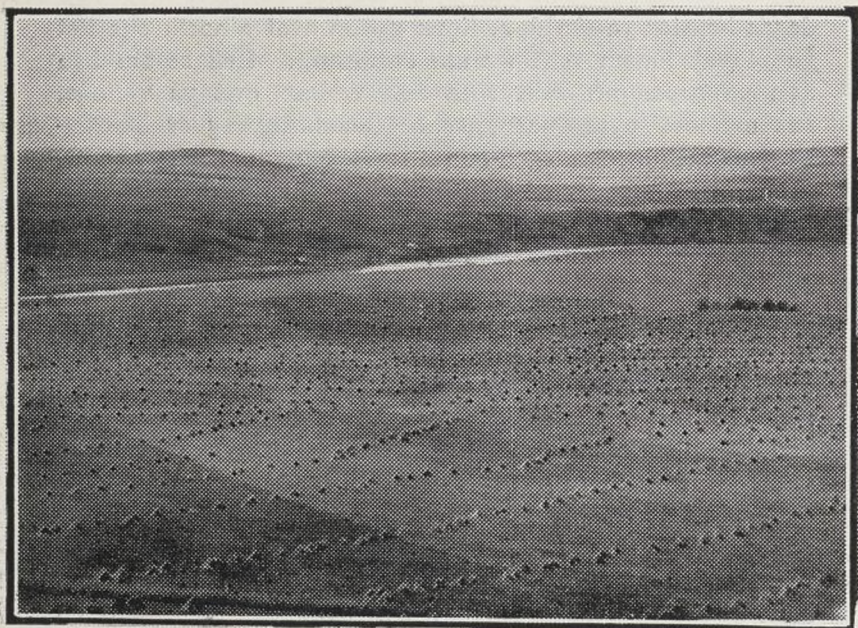
27 a viz Meurz 1922.

Bet em eus ho taou lizer eus ar 16^{vet} hag ar 17^{vet} a C'henver, laouen bras ganen ouz o lenn dre an diskleriadurioù hag an aliou a roñt d'in, hag, ouspenn, diwar ma koinzan ouz eun den gouest da buesa-dibouesa talvou-

(1) Edo gouarnamant Bro-C'hall o klask dedenna davet merceriu diberc'henn departamant an Dordogn ar goueriaded yaouank a Breiz-Izel a ranke divroa dre na gavent ket a zouarou da vev warno er vro. En hevelep koulz, a-enep pep lealded ha pep frankiz, e save harz outo da vont d'ar C'hanada dre nac'ha rei d'ezo tremenou-hent evit ar vro-ze. Gwaz a ze, en em gavout a reas e-touez pennou Breiz-Izel, ken beleien, ken liked, tud diboeñl a-walc'h evit rei dourn da c'houarnamant Pariz da gas da benn ar gwall-ober-ze. (M. M.).

(2) Evel ma c'houzer, ez eus gant an eiz Stad ha c'hougen, anezo Renerez Meur Amerika, peb a reiz-lezennadur dioutañ e-unan. Hogen unnek eus ar Stadou-ze o deus savet diwar vouezia eul lezenn o redia *an disperia a vedisinerz*, e mennad da virout ar maouezed gwatalet o c'halon pe o skevent ouz ar seziad o lakfe war var a varo. D'al lezenn-ze eo e tenn komzou Donroë amañ. Ouspenn an disperia a vedisinerz, o deus c'houec'h Stad-all degemeret *an disperia heouennus*, da lavarout eo an disperia eus an zenou, gwazed pe verc'hed, a vefe gouest da c'henel krouadurien nammet, iziliet-fall, pe enno kleñvedou diwar herez, peurgetket nammou-empenn. Diou Stad-all (Kalifornia unan anezo) o deus reizennet ouspenn *an disperia-kastiz* a sko gant adfeilhaerien ar gwalla hag al lorba merc'hed, ha, da vras, gant an holl dorfeturien gwall-dechet d'ar gadalerez. Al lezennou-ze bet degemeret evit mad ar Ouenn, a vez graet diouto dizamant-kaer: e 1929, e save da ouspenn-dek mil an niver eus an dud bet disperiet e sell d'an Heouenn, er Stadou-Unanet. (F. V. ha M. M.).

Trevadou.

Alberta.

degez ha ster va skridou. Keuz ganen avat n'hoc'h eus ket gallet yalc'ha an arc'hant am eus kaset. Rak se am boa aon pa gasen arc'hant d'an aotrou G... evit va violoñs, rak evel-hen e tegouez alies er C'hanada hag er Stadou-Unanet, ha da estr eged-oun-me. Hogen, diwar ar skiant-prenet, em eus desket a-bell-zo e vez bepred reiz-mat an traou er penn-hont eus an hent; e Porz-Klemens eo e vez sikludet ar mank dalc'hmat. Bep tro avat e nijan war e seuliou hag e tizoloan ar mestaol e ti-post ar c'huitaat. Eur bern paperennoù am eus da desteniou ouz an ti-post-mañ, ha gant preder o miran. Eun deiz pe zeiz, moarvat, em bo ezomm anezo, rak m'emañ kavailhad ar Frañma-soned o ren pep tra e tuez-post ar C'hanada. Bremañ e adkasan d'eoc'h an arc'hant-se, hag eun draig ouspenn, da veza paeet e Sant-Brieg o veza m'eo kement-se aesoc'h d'eoc'h war ar sizun. En eul lizer-all ho po anezo. Amañ ez eus eun dale ret-mat da heul diaesteriou en ti-post *caused by the stringency of money (and something else)*; daleet gant an hevelep abeg emañ zoken da adkoumananti da *Courrier du Finistère*, *Union Agricole* ha *Feiz ha Breiz*, kerkouls ha da goumananti evel am boa c'hoant da *Vreiz Atao* ha da *Vuhez Vreiz* (1).

Al lizer-mañ a skrivan d'eoc'h e galleg rak ma rank tremen dre an ti-post evit kaout eur paper-arc'hant hag erbedi anezañ, hag, a gav d'in, den amañ ne intent ar galleg, ha, ma tegouezfe ec'h intentfe unan bennak hag e vefe digoret al lizer, n'eus netra ennañ a gement am zamallfe.

---

(1) *Buhez Vreiz*, kelc'hgelaouenn diouyezek (galleg ha brezoneg) savet gant an aotrounez Mocaer, eus Brest, hag Olivier, eus Lann-derne. Warni en deus an Ao. Fransez Vallee embannet e *Essai de Technologie bretonne*, eul labour a bouez evit ar Yez. En hevelep kelaouenn em eus skrivet pennadoù gallek, o ano *Formations bretonnes ou Emprunts français?* (M. M.).

Uran all a gasan d'eoc'h e saozneg n'eo ket heñvel, hogen lakaet war vourz al lestr-liziri ha neket o vont dre ti al lizerou. Rak ma tapfent krog ennañ, cholori a savfent ouzin (*car s'ils la pinçaient, ils me feraient siffler*). Amañ e vez paeet alies ar wirionez gant an hini her ro e-lec'h gant an hini ma vez rôet d'ezañ.

Plijadur a rit d'in ivez o tegas d'in kartenn ho parrez, hag e welan warni kalz a anoïou a zo an hevelep re hag e parrez Krehen e lec'h oun bet ganet. An anoïou-ze am boa ankounac'haet, hogen distrôet ez int buan em spered p'am eus gwelet ar gartenn-ze. Eun dudi eo ganen gwelout eur wech ouspenn penaos ez eo savet hor parreziou Breiz gant anoïou dre-holl hag evit pep tra e-lec'h beza niverennaouet evel e-tonez hor mibien goant a Vro-Saoz (1). Lakaet eo bet dindan daoulagad va zud ar gartenn-ze graet gant eun den estr egedoun. Laouen e voent o c'hallout arvesti ar vro-ze ma voe ganet enni penn an tiegez.

Va gourc'hemennou d'eoc'h pa 'z oc'h lec'hiet ken tost-se d'an hent-heuarn. Eun aezamant eo hag a dalv.

Ya, m'hen tou, doanius eo gwelout eur c'hornad-bro digoadet. Dont a ra d'am c'houn c'hoaz. Amañ hon eus laosket an tan war eur c'hornad eus hon douar da fretiza rouestladur barro ar c'hoad hag ar c'hinvi teo er vann ha war an donnenn. Hogen, zoken e-kreiz ar c'hoad e-lec'h m'emaomp, em eus gourc'hemennet striz pell-zo ma na vo devet war an dachenn nemet ar skourrou hag ar c'hefiou brein. Er goañv diweza hag a-hed an hañv (tremenet) hon eus goret peder fornigell (forneziou-tomma pe

---

(1) Koant a lavaran, neket dre zismegañs, hogen dre ma kav dezo ez int, i o-unan ha kemen o devez, bravoc'h eget e Bro-C'hall. O c'hlevet em eus ouz hel lavarout hag en em ganna diwarbenn se. Da bep-hini e c'hoant, goude-holl! Er vro c'henidik emañ ar peo ar pep kaera (Notenn gant F. L. T. Donroë).

gegina) gant prenn-skodou diwriziennet gant hon *stump-pulling machine*. Lakaet em eus va daou mab yaouanka da zarnaoui ar skedou-ze e keuneud-fornigell gant peb a heskenn vras (harpoun a gav d'in) (*7 foot cross cut saw*); rak n'emañ ket ar c'hoad, n'eus anezañ nemet a-hed ar Massett Inlet, evit padout pell, ha gwell a ze d'an neb en devo ar-boeilet a-benn ar gernez.

Da eo ganen klevout diskleria hen-amzer rouantelez kaer ar C'halianed, holl Kelted evelomp, ha displega ar relegou hag ar c'houniou o deus lezet war o lerc'h da verka o roudou hag o zrevellou (1). Ker gwir hizio hag en amzer ma voe savet, ar c'han a c'hoariomp war hor violoñs: « Kaer eo ar Frañs ha benniget eo he flanedenn », ha seulvui ma studier an dachenn a voe dindan Galia goz, seul skedusoc'h e par d'hor sellou ar gened anezi. Hag ar Prisian morgoliat her goar ervat, an Hun eus amzer goz (*the Hun of former days*). Paour kaez Frañs! d'ezi eun namm hepken, a-walc'h avat evit he diskar: he feiz eo o koaza hag o vervel.

Pe lec'h emañ ar brec'hiou nerzus gouest da stourm ouz ar gwir gristen, ker gwan bennak ha ma vefe e re? Bez' é rô d'ezañ ar feiz brec'hiou galez a greñva e-keñver ar riskl hag a zo trec'h d'ezañ. Piou a c'hell talvouit war ar c'risten a-dal m'e sav ar feiz betek Doue? Er stourmad é c'hell e gorf kaout lamm, e ene avat a van keit hag an neñv, ha kenstourmerien ker kadarn-all a gemer e lec'h en hent an trec'h. Mammenn brud hag enor ar Frañsizion ar feiz kaer-ze a reont fae warni hizio.

Bet em eus geriadur brezonek-ha-gallek an aotrou Vallee hag e drugarekaat a ran meurbet evitañ. Keinadur

(1) Kaset em boa da Zonroë levrig Salaun Reinach, *Guide illustré du Musée de Saint-Germain* (M. M.).

al levr a zo dister-dra d'in (1). Kerkent ha ma vo moulet ar geriadur nevez brezonek-ha-gallek, e fell d'in e gaout ivez (2). Mennet oun da baea ar priz a vo goulennet evitañ ne vern e pe goulz, hag hevelep tra evit al levriouigou ma komzit anezo (3). C'hoant am eus d'o c'haout adal ma vezint moulet. Rak, e gwirionez, eur furcher a zo ac'hanoun, ya eur c'honoc'her, pa daolan va sellou en holl amzeriou tremenet, betek dreist d'an Nivlenn-oabl Veur; c'houilia ha kiidrei a reont en-dro da bep tra, da bep hin ha da bep gouenn, en-dro d'am gouenn-me dreist-holl, ouz he diambroug hag ouz he heulia kammed-ha-kammed diwar abardarz ar c'houec'hvet dervez, ma peure'hreas Doue e Oberiadenn ha ma stagas gant ar seizvet dervez dre ehana, e-keit m'emañ ouz hor mesa, hon eeuna, hor gopra hag hor c'hastiza. Ez verr, e strivan da labourat evit en em laouennaat dre ober vad ha beza gwirion, ha neket evit ar brud na vefe anezañ, goude-holl, nemet eun dra diwerz ha di-c'hounid.

Komz a rit d'in eus an Indianed Haïda hag eus o fostou-totemek. Traou suezus e gwirionez e voe ar postouze d'in da welout pa zegouezis ganto. Diskouez da vat a reont faltazi o spered (4). En deiz hizio, ar c'heiz gouezidi-

---

(1) An Ao. Vallée en devoa kaset d'ezañ Geriadur bras brezonek-ha-gallek an aotrou Gonideg embannet gant Kérmarker n'edo ket diviet c'hoaz d'ar c'houlz-se. N'oa ket bet gallet keina al levr evêl m'en devoa goulennet Donroë (M. M.).

(2) Geriadur an Ao. Ernault, neuze war ar stern, ha peurvoulet pemp bloaz war-lerc'h, e 1921 (M. M.).

(3) Pennadou diembann an *Notennoù diwar-benn ar Gelled koz* ha levriou ar *Skella Segobrani* (M. M.).

(4) Haïda eo ano ar boblañ Indianed o veva en enezennou ar Rouanez Charlotta. Ar postou-totemek a zo douar-cou-gwerniou, d'ezo alies pemzek metrad uhelder, golêet krec'h-traoù a gizelladu-

ze a varv bemdeiz dre ziouer-labour hag emañ an naon oc'h ober e reuz. E Porz-Klemens ez eo bet gwerzet ar milinou-heskenna bras ha kaset da lec'h-all (1). Doareou a glevan eus rannvroioù-all ar C'hanada ha n'int ket bourrus evit bremañ.

A-du oun gant an aotrou Vallee diwar-benn entreva-denn Breiziz e Bro-C'hall. Doun em eus prederiet war ze. Ker kreñvaet bennak ma c'hallfe beza ar c'hristen o vont du-hont, Tomas-Roperz Malthus (ganet ha marvet e Bro-Saoz, hogen a ouenn skosiat, a gredan) a zifoupo goustadik eus eur c'horn pe gorn dinoas da welout hag a skuilho e aezenn varvus ouz fri hor c'heiz Breiziz ken e stago-peg ar c'hleñved outo.

Malthus en deus bevet re bell. Ne dleje beza ganet biken. N'ouzoun ket hag e tlean ober gant ar gerioù-ze (marteze ez eus eno eur menoz gant Doue evit rei d'eomp eur gentel ha peurober e labour evit ar gwella. Doue hepken her goar). Kement-mañ a fell d'in lavarout: eur fazi eo eus ar gwsa.

---

riou o skeudenni anevaled-totem. Savet e vezent dirak an tiez. E-veze an holl veuriadou Indianed o chom en hanternoz d'ar Meksik, gant ar bobl Haïda eo e kaved ar wella kizellerien-brenn. Reuzius eo bet d'ezo, evel d'an holl Indianed-all, annezidigez o bro gant ar wennroc'heneien. F. S. Dellenbaugh, *op. cit.* pp. 164, 241; F. Boas, *The Indians of British Columbia*, 1898; Swanton, *Contribution to the Ethnology of the Haïda*, 1905; F. W. Hodge, *Handbook of American Indians North of Mexico*, diou levrenn, Washington, 1910-1912; F. Boas, *The social organization of the tribes of the North Pacific Coast*, war *American Antropologist*, 1924, levrenn 26; H. W. Krieger, *Annual Reports of the Smithsonian Institution*, 1927, 1930 (M. M.).

(1) Er bloaz 1918, edo pemp milin-heskenna vras o labourat war ribl Lenn Vasset, hag e 1920 e voe degaset en enezenn c'houec'h all ouspenn. Bouetaet e veze ar milinou-heskenna-ze gant bagadou stank a goaderien, Indianed ka'z anezo. E-pad Brezel Bras 1914-1918, eur c'halz eus ar prenn-sapr lakaet da sevel nijerezed armeoù Breiz-Veur hag ar Broioù kevredet a voe trouc'het e Grahamenez, *The Sk. L. R. D.*, mouladur 1920, pp. 22-3 (M. M.).

Distrei a rin d'ho lizer eur wech-all c'hoaz, rak emañ an amzer o tec'hout diouzin. Al lestr-liziri (*mail-boat*) a zo bet war e dreiz a-hed an noz, ha garm e c'houtellerez a c'hortozer bremazonn.

C'hoant am boa da adkoumananti d'ar *Courrier*, d'an *Union Agricole* ha da *Feiz ha Breiz*, hogen n'em eus ket an zer a-benn ar valad-mañ; a-benn diou sizun her grin; gortoz a raint moarvat.

Da gloza, va list d'ober ouzoc'h eur goulenn bennak. Penaos e tistagit ar geriou brezonek-mañ:

du: ha distaget e vez *u* evel e galleg?

frouez: ha distaget e vez ar *z* evel e saozneg?

souben: ha distaget e vez an *n* hep son-fri evel e saozneg?

bihan: ha distaget e vez an *n* hep son-fri evel e saozneg: *bihann*^e pe *bihan* (*n* dre ar fri evel e galleg)?

eo: penaos distaga ar ger-ze

En eur ger, ha distaga a rit ar c'hensonennou-dibenn-geriou evel e saozneg? Evel-se e ran-me.

La langue bretonne en 40 leçons eo al levr a ro d'in bremañ ar wella skoazell. Ar geriadurioù am peurgelenn dre bourchas eur huilhentez geriou, hag ar yezadur eo an harp bras evit o c'hevrea. *La langue en 40 leçons* am ambroug o tirouestla al luziadou. Betek-hen e voe-heñ va levr penna.

27 a viz Meurz 1922 (1).

Laouen ganen klevout ec'h anavezit ar saozneg. Eun den a zo kel lies den ha ma oar a yezou disheñvel dre ma

---

(1) E saozneg e oa skrivet al lizer-ze, ha neket e galleg evel al lizer araok. (M. M.).

e'nell mon' e darempred gant kalz muioc'h a labouriou ha muioc'h c'hoaz a vammennou anaoudegez, pe war-eeun pe dre hanterouriez.

Ar skridou am eus kaset d'eoc'h ha d'an aotrou Vallée diwar-benn ar vro-mañ a dalv beza studiet ha miret. *The long and short of it is that* : eur vro ec'hon, kaer-dispar eo ar C'honada, leun a zanvezioù hag a nerziou-natur eus ar brasa, stank enni a bep seurt fortunioù beva pe vervel gant an naon o redek war seulioù an eil d'eben, evel koumoulennou o tremen. Pep kêriadenn, pep rannvro a ziskouez d'eomp eur stummad a eurvad pe a reuz a-gin a-grenn da hini ar c'hêriadennou pe ar rannvroioù en o c'hichen. Ken e kredfe a-walc'h an den, pa zeu d'ezañ Tigèria eus an eil d'eben, en deus dre-ze kemmet bro, ma na vanfe war e spered e daolenn-douaroniez gant an derezioù hed ha lec'hed hag an uhelderioù, hag al liested a ouennou hag a gredennoù m'en deus stoket outo seul-wech ma tigèriadenne. Eur vro eo ivez teun a arvarioù, a varadoù hag a reverzioù. Hag emañ eno ar pinvidig-mor perc'henn d'ho kroc'hen — hag alies ivez d'hoc'h ene. Likit evez ! Ar re a zo a-dreuz d'ezo hag en o goulou, a-greiz-holl ne glever ken ano anezo, pe c'hoaz e vezont kavet marvet dre zarvoud... pe er c'hiz all ! Harpebet da c'hortoz a-berz al lezenn pe gentoc'h an di-lezenn (*no-law*) pe al lezenn mez-an-dud (*shame-law*).

War ar c'helaouennou a zeu d'in eus ar vro ma vevit, e leñnan eur vreujadeg etre daou Vreizad, unan o tistrei d'ar gêr goude gouzañv ha c'houita war e daol, egile o veva evurus en e aez en unan eus rannvroioù pradek ar Gwalarn. Eman gant an daou-ze ar gwir hag ar gaou war eun dro. An eil a zo kouezet war eur c'hornad falt hag e bistro d'ar ger en eur leuskel eun aradennad malloziou. Egile a ziazez e annez en eul lec'h mat, a ra berz hag a sav dreist da ve-

gou ar gwez ar vro en he fez dre e veuleudiou. Evel em eus hel lavaret en eul lizer-all, e broïz al lec'h-mañ lec'h hepken emañ penn-abeg ar mad pe an droug-se, ha neket en Dominion-holl nag er gouarnamant. Mar kouezit war eul lec'h fall, kit e lec'h-all, nemet ne zistroit ket d'argêr. Re ger eo. Kit a lec'h-da-lec'h ken ho pezo kavet an dachenn a zere ouzoc'h evit dont da vat. Kement a wiriou ha nikun hon eus war ar vro-mañ. En em stagit outi ha dalc'hit gant an ero. Pa zeuis da C'hrahamez, eiz vloaz 'zo, ne oa bet den evit ober d'ar gouarnamant digeri d'an enbrôerien an 320 akrad-douar ma vevomp warno bre-mañ. Ha me ha lavarout : « Hemañ eo an douar a rankan da gacut ». Start em eus stourmet e-pad c'houec'h miz ouz ar gouarnamant ken n'en deus her rôet d'in. O enka dre-holl em eus graet ha d'an diwez em eus bet va goulenn. Ha grad eo d'ezo bre-mañ p'o deus her rôet d'in. Hag hizio hon eus an teuliou anezañ. Hor glad eo.

N'eo ket al lec'h a ziouer er C'hanada. Mar deus, en eun dachenn a zibab bennak, eun engroez tud e traoñ, ez eus lec'h c'hoaz e krec'h ha berz mat da c'hortoz. Hogen dalc'hit ganti !

An hini avat a zo chañsus a-walc'h evit diazeza diwar an taol kenta en eun dachenn strujus ne dle ket kredi evit-se emañ an holl dachennou er C'hanada heñvel ouz e hini. Gwasa fazi e ve a gemet a c'hellfe ober eun den heñ ! Pe mat-tre eo an tachennou pe fall-meurbet. Hogen e teu adarre ganen va *diskan* (1) : eur c'harv a vro ez eo ! Gant eur boblañs deuet eus pevar c'horn ar bed hag a vez dalc'hat mesk-mesk evel chal ha dichal ar mor-Bras (2).

---

(1) Ar ger-ze a zo bet skrivet e brezoneg gant Douroë en e lizer.

(2) War-lerc'h ar pempet kilinennad-ze, e oa unan-all hon eus lakaet e dibenn al lizer. (M. M.).

Ha beza er vro-mañ eur c'halz a zegoueziou hag a droioù da vont da vat, ne vennan poueza war den, trei e venoz da zen ebet. An neb a zeu amañ, graet evel em eus graet! Stourmet evel em eus stourmet.

Va emgannou va-unan em eus stourmet ha dalc'het d'am zachenn e lec'h en deus ranket kel lies a hini-all koeza pe vont da get; hogen eur stourmad a zaou-ugent vloaz hag eur builhentez c'houez hag arc'hant a zo koustet d'in evit mirout va zud war va zro. Bremañ int salv ha den ne laero diouto o brec'hiou liizio. N'eus ket eur gourmeur ac'hanoun. Graet re-all heñvel; ma en em gavomp an ezeien eun deiz bennak, e roimp skoazell d'ezo eus hor gwella.

Al levriouïgou, germanaet an doare anezo, gant eun darnig a wirionez heñvel ouz ar maen ma raer warnañ eur savadur-ard, a vez skignet gant briz-c'houleier lugernus ha tezennou da drella daoulagad an engroez-tud re drôet da welout an traou war an tu mat. Talvoudegeziou a veulont hag int gwir mearvat, nemet hepken *in potentia* (en amzer da zont), d'ar remziou ha d'ar c'hantvedou da zont d'o lakaat da vleunia, pa vezo deuet ar mare d'hen ober. Ar seurt skridou a zle beza lennet gant evez bras, hag, eur wech degouezet amañ, er vro-mañ a zo splotus e gwirionez, e tle an unan beza spis e lagad eus ar gwella, dre ma c'hoari amañ gwiz-pe-wasoc'h an treuzvare'hadou (*speculation is high up in intensity*).

Er skridou-ze, kerkouls hag en diskleriadurioù rôet gant hemañ pe hen-hont, gant Per pe Jakez (a vez alies mouchet o daoulagad er C'hanada), ez eus d'eomp da gener ha da lezel. En hent-se hepken e skedo ar wirionez hag an trec'h er Vro vras-mañ ma 'z eus enni lec'h evit an holl.

Da evesaat: Ma kred unan-bennak dislavarout fraez hag uhel o levriouïgou pe diskulia gwanderiou ar vro, kas-

Stér Vontreal

tizet garv e vez hag harluet zoken. N'eus ket pell, e voeskôet gant unan eun dell-gastiz a zaou-c'hant dollar dre m'en doa lavaret en diavaez-vro gwir demz-amzer an Alberta.

An heg a c'heller da gaout amañ ne zeu ket eus ar gouarnamant, hogen nemetken eus pennou-tud, tostennere en pe c'hopridi. Kavailhadou a reont amañ hag ahont, evel riblerien en tuchennou. Likit evez!

Ar wirionez rik n'ho po ket digant al levriou hag ar skridou, hogen digant an den di-untuek ha hegarat en deus gwelet hag ergerzet dre-holl ha klevet kelachou pep kêriadenn. Evidoun-me, eun darn hepken a lavaran d'eoc'h; ar brasa eus ar c'hevriou a van er-maez ha n'hall ket beza diguzet. N'eus ken louzou, evel em eus kuzuliet c'hoaz, nemet dont dre drevadennadou tostik-tost an eil ouz eben.

Mar deu da unan bennak en e benn dizarbenn ar pennad-skrid mañ hag ar re en e raog, her graet ! Diwar-ze ne goazo ket va yec'hed ha ne vo ket diaesaet va c'housesked. Neuze, kemeret-heñ penn e hent hag ergerzet ar C'hanada heñ ha led, eus ar Reter d'ar C'hornog, eus an Hanternoz d'ar C'hreisteiz, eus ar Gevred d'ar Gwalarn, eus ar Mervent d'ar Biz, o voustra dindan e droad pep meudad-douar, o prena e vevañs war an hent hag o kousket el lec'h ma chomo a-sav. Pa zeuio en-dro d'ar baperenn en devo abegeñ, e skrivo a-zindan e lizerennou-meur lugernus:

« *Gwir eo kement a zo skrivet amañ!* »

DISANO.

[Da heul pemped dilinennad al lizer-ze e tegoueze eur pennad hon eus lammet dre ma rae evel eur c'hildro o terri aradennad an displegadur. Hen rei a reomp amañ:]

O! chomomp a-sav amañ eur pennadig ha trôomp ouz an tremenet teñval; gwri zienn ar gwallou-ze a zizolôimp

e-karz treid Wilhelm II Germania. Ya! ar Brusianed eo a zo kiriek gant o levezon, o enbrôadennou, o fiziaduriou-arc'hant, o lubanerez korvigellus. Ar rannvro-mañ endeeun, *British Columbia*, a oa c'hoantaet d'hec'h arloupagant er C'haiser, oc'h ober en e lec'h e gannad Von Alven Sleben a oa o prena hag o vac'homa an holl douarou, h. a., gant milionou ar C'haiser (1). War ar bed-holl e oant en cm skignet d'e aloubi evit stadrenerez ha kenwerz; ne vane ken d'ezo da ober nemet e berc'henna dre nerz an armou, ha da ze e stagjont dre ar Brezel Bras. Brezel 1870-1871 ouz ar Frañs a oa evel eur rake'hoari d'o alouberez eus ar bed. Hag i, c'houitet ganto war o zaol, o deus flastret ha rivinet ar bed. Hag e feu hiniennou da lavarout d'in ez eus Alamaned vat, sed a eilgerian outo dalc'hmat: « Ya! an Alaman mat evel an Indian mat eo an hini a zo maro. (*Yes! the good German as the good Indian is the one that's dead*) ». Koulskoude, goude-holl, o fardonomp, hogen e vanomp pervez war hon eyez. E c'hall beza ez eo divorc'hed ar genouziegez ganto hag e kredont kaout ar gwir diouz o zu. Doue hepken a varn en E zomani.

Ac'h! eun tamm mat a zle o deus sammet ouzin, an Alamaned, ar Brusianed evel ma oamp boas d'o envel (Huned Attila).

O mac'homerez oc'h en em astenn eus 1860 da 1914 en deus va gloazet, me ha va re: d'in-me va-unan int kiriek da varo pemp eus va bugale, tri anezo krenn-baotred deut d'o ment, hag, eus va daou gonskrid, unan o tont en-dro d'ar gêr gant eur boled en e vrusk a vir c'hoaz hizio an deiz.

---

(1) Pa zigoras ar brezel, e tec'has kuit neuze dreist d'an harzou war-du douar ar Stadou Unanet hag e skoas eeun da Seattle-Ci'y. (Notenn gant F. L. T. Donroë).

Ha d'an tiegez a zoug va ano, ano va mamm hag anoiou, priedou va moerebed, e voe brezel 1870 etre Bro-C'hall hag Alamagn eur wir walenn a gastiz. El linennad kenta edo unan eus va c'hendirvi-kompez hag e varvas diwezatoc'h e Koblentz ma voe graet kañv d'ezañ gant hon holl diegeziou. Unan anezo en doa eno pevar mab; unan nemetken a zistrôas hag e voe kaset d'e vez a-benn daou viz goude. Eus va holl gendirvi ne zistrôas hini-all ebet. Eus derou ar brezel-ze d'e zibenn en deus redet hor gwad ma 'z eo steuziet da get an ano a zougan. Eur bras a diegez enorus kaset da get! Setu perak emamp er C'hanada hizio. Va zad ne c'hortozas ket zoken ma vee gwerzet madou va mamm gant e vadou-heñ (e zouar ha diou vilin-vleud). Tregont vloaz goude eo e voent gwerzet. Ar chatal, ar c'hezeg hag ar c'hirri a werzas nemetken, ha nebeutoc'h eget bloaz goude ez eas war-raok.

Ha bremañ emaint o c'hortoz ar brasa eus an holl vrezeliou en Amerika da zegouezout a-benn 1926. Gortoz a reont, evidoun-me ne ran ket avat, gant eur bed muturniet evel m'emañ.

Doue d'o fardono holl!

X

27^{vet} a Veurz 1922.

Eul lizer am eus evidoc'h ez oun harzet gant degouezennou a bouez d'hel lakaat er post. Tizout a rin her c'has d'eoc'h a-benn diou sizun. Unan all a skrivan d'eoc'h e saozneg ha disano. Her c'has a ran war eun dro gant he-mañ, p'am eus tro d'hen ober. Lakaet e vezint o daou war al lestr-liziri.

XI

17^{vet} a viz Gouhere 1922 (1).

Pell-zo emañ va fluenn a-sav hag al labour ivez; hogen, gant ar berniou liziri, e rankan hizio he leuskel da redek. Hag, evit digarezi va leziregez, setu va fenn-abegou a dalvo d'in da desteniou-didamallout.

1° Em diweza lizer e lavaren d'eoc'h e oa kouezet, eul luziadenn war ar *Post-Office* [ti-post pe lizerdi] hag e viret ganen ar paperennou-arc'hant-post am boa c'hoant da gas. Setu amañ perak: 500 dollar evit labouriou da wellaat stad an enbrôerien a oa bet kaset gant ar gouarnamant da vestr ar post a oa bet dre-ze lakaet da *foreman* [embre-gour] al labouriou. An holl diegeziou o doa gwir da veza lodenn ei labouriou ken na vije aet an diweza dollar; hogen e teuas brud gant an aotraouig-ze e oa an Donroëd *well-off* [en o aez] and that the father had money [hag en doa an tad arc'hant], hag e voe nac'het outo al labour. *This is what prompted the little poem I send you* [war ze em eus savet a-daol ar barzonegig a gasan d'eoc'h] (2). Hogen, o c'houzout diouz deare-stourm ar C'hanada, e voe a-walc'h d'in pemp munutenn hepken d'ober e varo d'ezañ p'en em gavjomp dremm-ouz-dremm, hag e voe trôet penn d'ar vaz. Met traou-all a zo. Heñ, evel komiser skol Porz-Klemens, hag e vaouezig, c'hoant d'ezo argas diouz o skol

(1) E galleg e oa al lizer-man, gant amañ hag ahont gerioù hag arroudoù saoznek a zo bet lezet en droidigez-man, nemet lakaet eo bet bep gwech da heul, etre krochedou-sounn, an dalvoudegez anezo e brezoneg (M. M.).

(2) Dre an hevelep malad-liziri e kase Donroë eur barzoneg savet gantan e saoznek hag anvet *War's Aftermath*, ennan pemzek poz a bep a eiz werzenn, da zeiziad warnan « Ebreñ 1922 »; ha stag outan, war gil ar follennou, notennou-diskleria. (M. M.).

ar skolaerez katolik, Miss O'Connel, e tirollas eur brezel etre heñ-ha-heñ *in the City of Stumps* [e Kêr ar Skiliou]. Me ha va holl dud, daoust na dennomp ket d'ar skol-ze, a gemeras perz er stourmad. An holl gomiserien-enebour da Viss O'Connel a voe kaset kuit, ha setu ar gounid gant ar skolaerez.

Daou vizvez a gemeras an eil gevrenn-ze eus an em-gannata dre baouez-dibacuez. Bremañ e c'hellomp tenna hon alan.

Setu aze penaos e stourmataer er C'hanada. *We do not run away nor let do. We just fight and go right ahead. This is, in Canada, an example of what I told you before.* [Ne deg'omp ket ha ne lezomp ket ober. Stourma krenn a reomp ha mont eeun war-raok. Hounnez eo, er C'hanada, eur skouer eus ar pez a lavaren diagent].

2° E-pad an taoliou meneget uheloc'h, e tegouezas d'in eul lizer edo hor misioner e penn e hent davet hon taunmig douar e kreiz ar mor. Staga a rejomp da netaat hor chapelig ha d'he c'haeraat.

Hor beleg, *Father Rivet* [an Tad Rivet] (eur mab da diegeziad an Aotrou de Repentigny), eur beleg santel ha drant, a zo chomet a-hed diou sizunvez ganeomp. Pebez eurvad evit an tiegez gallout sakramanti bemdeiz!

Father Rivet a zo hanter-Norman hanter Vreizad. Bet eo war e studi er C'hanada hag e Pariz. Emañ en urz Gouestlidi Mari Dinam-grouet (G. M. D. G.). Tri breur beleg en deus, hag unan trapad, ha peder c'hoar leanez war eun tiegeziad a bemzek bugel.

Ar mision en em astenn eus Prins-Rupert betek penn-ahel hanternoz ar bed.

Father Rivet a zo anezañ ivez eur mat a sonour. Pa weladennas hor skol, e reas d'hon laz-violonserien c'hoari

mour a violonsadenn, hag ivez *An diou Vreiz* e-pad m'edo ganeomp.

Bet em eus an holl welskeudennou hoc'h eus degaset d'in, tri fakad bras anezo (1) hag en ho tiweza lizer peder gwelskeudenn eus Bazon-Gall (2). Ha livirit d'an aotrou Vallee e pedomp, me ha va zud, evit e vamm hep e ankounac'haat e-unan.

Eur blijadur-dreist a ra d'in ar gwelskeudennou-ze, evl m'hel lavaren gwechall d'an aotrou Vallee. Diskouez a c'hellan d'am bugale ez eo Breiziz, neket hepken katoliked vat, hogen ouspenn paotred frammet-start. Kavout a rae d'ezo e oan-me diwar an dibab hag e teue o nerz ahend-all (3). Hizio e welont da be ouenn e tennont, ha daouenoun a ze. Sternia a rin an holl welskeudennou-ze en eun hevelep taolenn, o lezel lec'h da re a zegouezfe d'in kaout em daouarn.

C'houec'h levrig am eus bet ivez gant al lizerou ma komzit, da c'houzout eo:

Eul levr-hent skeudennet eus Mirdi brôadel Sant-Jermen.

Pemp levr *Notennou* [diwar-benn ar *Gelted koz*] : Pennadou II, III, VIII, XI, XII.

N'em eus ket bet c'hoaz an eiz levrig ma komzit en ho tiweza lizer (4). Dre ar valad kenta e tegouezint moarvat.

---

(1) Kartennou-post, warno gwelskeudennou eus Breiz (ar pep muia anezo) hag eus Bro-C'hall (hiniennou hepken). (M. M.).

(2) Bazon-Gall, e galleg *Bagnoles-de-Forne* (Bazon Breiz-Veur, Kervazon = *Bath* e saozneg hag e galleg). An Ao. Vallee a oa aet di da brederia e yec'hed. (M.M.).

(3) Er broiou estren, er broiou tudet gant saoznegerien dreist-oll, e tremener Breiziz da dud skoanet, dinerz ha digenech. (M. M.).

(4) Anezo peurlies a mouladurioù eus al levraoueg c'hallek trigwenneg evit ar bobl : A. ar Braz, *Gourbojenn ar Maro e Breiz-Izel* ; Luzel,

(P'emaoun end-eeun o vont da gas al lizer-mañ d'ar post, e teu davedoun an eiz levrig meneget. Miret e oant bet e ti al liziri en deiz ma oa deut ar valad).

Eul lizer am boa kaset d'an aotrou Vallee e Meurz diweza d'e drugarekaat evit an holl vad en deus graet d'in ha da gloza an hir eskemm-liziri am eus e ziaesaet gantañ. Hag heñ diyac'h, dre hegarated vras, en deus mennet va diskriava.

En e lizer, e ra meneg eus eun aotrou Le Tonturier... [al linennadou da heul a zo diwar-benn eur c'har eus an ano-ze o reva e Breiz hag e tispleg goude-ze nesanted e diegez.]

Va ano eo François Le Tonturier e galleg, Francis Le Tonturier e saozneg. An ano-ze a gavor war va holl vreou ha testeniou ha *Land-titles* (teulioù-perc'henna), ha war dihellou meur a gelenndi hag a skol-veur ma 'm eus tremenet drezo ha kemeret enno va dereziou-skolia. Hogen, evit chom hep beza toueziet gant Kanadiz c'hall, rak beza bepred Breizad a fell d'in, em eus taget, pa zeuis da C'hrahamenez, va ano-pluenn, Donroë, evel-hen:

Fransez Le Tonturier Donroë

F. L. T. Donroë

Ha pa zegouez da Zonroë beza er-maez eus an ano, en em gav va liziri ganen daoust da ze. Anavezet oun gant an holl gwitibunan.

E pep lec'h-all, er C'hanada evel er Stadou-Unanet, Le Tonturier ez eo bepred, nemet Donroë eo va ano-pluenn dre-holl. Graet em eus gant an daou ano kevredet e Grahamenez evit va difenn...

Kontadennou ha Marvailhoù Brezoned an Arvorig; Ch. ar Gofig, Kontadennou gouel Maria hanter-east; O. de Gourkuv, Barzed-Breiz; Kontez de la Bouère, La Vendée en armes; h. a. (M.M.).

N'ouzoun ket a belec'h e tegouezas tiegez an Donturiered e Lannseog, hogen ar pezh a zo anat d'in eo e teuas va zad-koz, Fransez an Tonturier, gant e c'houec'h breur, C'hoantel, Feliz, Jozeb, Badezour, Per-Vras (unan eus galezeien Krehen, mentet en tu-hont da seiz troatad) hag eun all a gollan e ano, ez eeun eus Lannseog d'ober o annez en eun drevadenn vihan war harzou Krehen ha Ploubalae, dicuz tu an hanternoz.

Fransez a zeuas da c'hom e mereuri ar Gouez'ec'h (*La Sauvageais*), hanter e Ploubalae, hanter e Krehen. E vab, Fransez, a zo va zad, a voe ganet er Gouezlec'h, e Ploubalae, ha me Fransez ivez, mab d'ar mab, a voe ganet e Krehen, war hed eun tenn fuzul en hevelep amezegiez. N'eus ket keit se abaoe, ken e kounan mat c'hoaz va c'herent koz.

Va zad e oa an hena eus daouzek a vugale; paeron e oa da Jozeb, e vreur yaouanka, ha trugarez d'am zad e c'hellas Jozeb, e vreur yaouank ha filhor, dont da veza beleg...

An aotrou abad Jozeb an Tonturier a varvas war-dro dacu vloaz goude va zad, etro 1888-1889, tost da Sant-Brieg. Ankounac'haet em eus ano ar barrez m'edo person enni pa varvas...

An abad-ze eo a rôas d'in e Breiz va diweza kenteliou war al latin hag ar gresianeg p'edo kure e Plouer. Peurstudiet e oa bet ganen ar yezadur latin, peurdrôet ar skriva-gnerien o tenna d'ezañ ha boulec'het ar yezadur gresianek. Pa voen kaset gant va zad d'ar C'hanada e-lec'h e talc'his gant va studior.

Bez' em eus c'hoaz er pred-mañ end-eeun, war va zaol-skriva, em skol-me va-unan savet gant va daouarn ha diwar va c'houst (ha dre-ze e surentez ouz pep hugunod pe cizakr, ha hi va gwella kompagnunez), eur skeudenn gaer

eus ar Werc'hez santel a oa d'ezañ hag a dremenas eus e zourn em hini. Biskoaz n'eo aet diouzin, hag an anaoudegez vat a zlean d'an Hini a zo skeudennet enni, dre m'he deus va gwarezet ha va renet kerkouls a-dreuz d'ar risklou ha d'an trevelloù bras m'o deus kouezet enno kement a re-all a zo aet da get, n'hellin birviken he faea...

Evit meur a abeg e skrivan d'eoc'h al lizer-mañ e galleg a zeu d'in endro a-lammou bras abaoe m'he deus va fluenn adstaget d'her skriva.

Unan eus kenta abegou-ze eo em eus anavezet dre desteni-skrid ez eo bet digoret a-wechou va lizerou amañ, hag i kollet da heul pe kemmet eun dra pe dra enno. Evit beza kollet, a-walc'h eo d'ezo peurvuia mont betek Porz-Klemens.

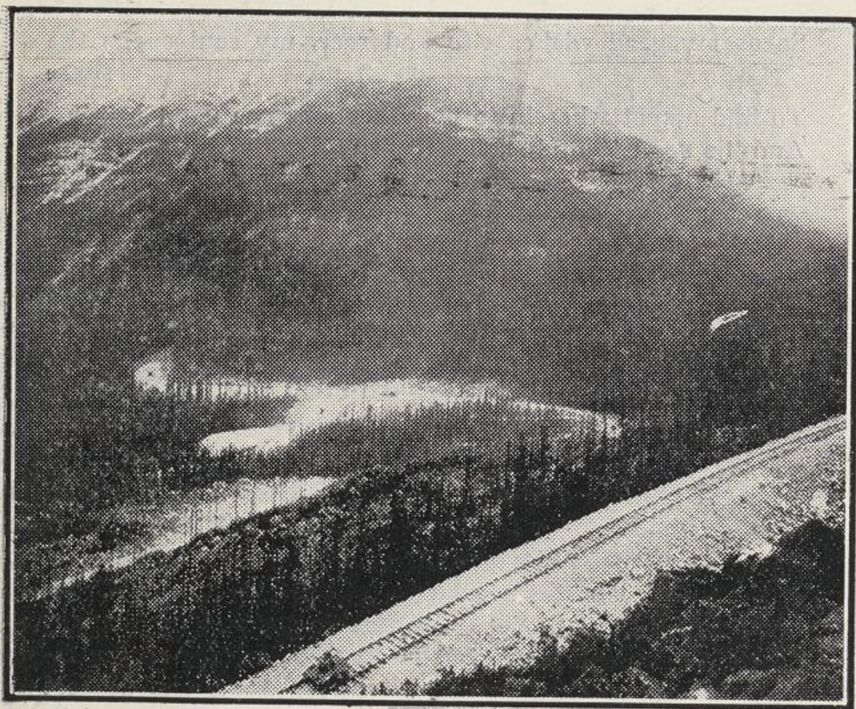
XII

17^{vet} a viz Gouhere 1922.

[Ar pennad-man a rôomp hep e drei e brezoneg, rak pep blaz a yafe digantan :]

Dear M. Le Roux,

Let me come back to my daily tongue in which I sing and
weep;
By which I fight and pray; the tongue the lightest at the
end of my pen;
Though not perfect in beauty, the strongest in swift hurry,
That twenty years, craddled me o'er the ground, without
a noise of foreign sound.
But it matters little what tongue we speak or write,
Love in all tongue and clime is always pure and white
And love always gives her best, in all dimensions, East or
West ;
So to the Land of my birth my soul flies with her brand
To bless her beloved sod and waters, from strand to strand

War-du Traonienn Yoho.

So as my good wishes rise and race, my soul spans the
space

To find a spot wherein to pour her message true;
And 'tis good to find such friends as Mr Vallée and you.

Va digarezit evit al linennou-araok skrivet re drumm. Gant ar bluenn o redek em eus o skrivet evel ma teuent eus ar galon, rak emañ hol lestr-liziri o tont hag e c'houitan war an amzer evit o lakaat kempennoc'h.

Ar peder fajennad-ze a werzennoù, *War's Aftermath*, a gasan d'eoc'h evit diskouez d'eoc'h stad ar vro tro-dro amañ ha diskleria ar pezh a gav d'an dud dellezeka a fiziañs diwar-benn ar Brezel ha kement a zeu d'e heul (*after-effects*).

Grit d'in eur vad-all, mar plij. Diviet eo va c'houmanant da *Courrier du Finistère*, *Feiz ha Breiz* hag *Union Agricole*, ha paouezet da zont ar c'helaouennou-ze nemet an diweza a virin. Kas a ran d'eoc'h *Post-Office Money Order* evit pemp dollar. Ho pet ar vadelez da gas va c'houmanant da *Union Agricole et Maritime* ha *Breiz Atao*; en em zi-c'haouit evit ar skridou hag al levriou hoc'h eus degaset d'in ha mirit ar restad evidoc'h, pe, ma n'oulit ket, mirit-heñ em c'herz evit levriou-all war istor *Breiz-Izel* (1) pe war istor eul lec'h bennak anezi. Nemet an *Notennou* a vo graet e kettieg, degasit d'in ar re-all e galleg. A-walc'h a gettieg am eus bremañ d'am dere'hel war al labour e-pad eur pennad-amzer. *Ho pet koun e fell d'in kaout ar geriadur nevez brezonek-ha-gallek pa vo dare* (2). Roit d'in-da anaout ar priz anezañ.

---

(1) E brezoneg war al lizer. (M. M.).

(2) Geriadur an Ao. Ernault, neuze dindan ar wask ha peurvoulet e 1927. (M. M.).

Bez' em eus Kan brôadel Breiz gant an ton-eila a oa bet degaset d'in gant an aotrou Vallee e 1912, ha c'hoariet e vez eryat gant va holl violoñserien. An droïdigez c'hallek anezañ a garfen kaout, ger evit ger, dindan pep ger keliek ha fraez. Diwar ze e rin an droïdigez reiz e galleg.

XIII

5 a viz Here 1922.

Ar pakad-mañ (1) a gasan d'eoc'h dre eun hent-degotez, eun nebeut deizioù kent al lestr-liziri resis. Va lizer d'eoc'h a loc'ho a-benn disul. El levriou a gasan d'eoc'h ez eus kelennou a c'hallfe beza ret en ho pro du-hont. Stagget em eus outo prim-ha-prim eun nebeut notennou-diskleria, d'al ienner d'o meiza ar spisa ma vo gallet.

An dienez-labour oc'h ober reuz er Golumbia saoz a zisklerio d'eoc'h pegen garv bro ez eo. Hevelep reuzioù a gaver dre an Dominion a-bez, hag i disheñvel en o stumm. Amañ emañ an aroud, al lec'h-kengeja eus pec'hedoù ha torfedoù an holl vrôadou-all hep ar perziou-mat anezo. Amañ e tegouez ganeoc'h holl stignadoù an Ifern antellet gwidreüs rak an Dud.

Ha koulskoude e c'hell eun den mat beva er vro-mañ ez dibec'h, ha meur a hini her gra, mar gallan dezvarn drezoun-me va-unan ha dre ar pezh am eus gwelet. Kenvevet em eus gant a bep doare tud, gwenn-groc'heneien ha dugroc'heneien, kredenneien ha digredeneneien, ha kenteliet o bugale, paotred ha merc'hed, bodet-holl en hevelep skol. It d'ar savheol, it d'ar c'huzheol, it d'an hanternoz, it d'ar c'hreisteiz, dispennit va roudoù dre gement lec'h am eus

---

(1) Eur pakad levrioù a-zivout ar Golumbia vreiziek, embannet gant gouarnamant ar rannvro-ze evit an enbrôerien. An anioù anezo a vezo kavet e dibenn al levr-man. (M. M.).

tremenet, hag e welot n'em eus biskoaz, dre-holl, dal-c'hnat hag e pep lec'h, graet va rann diwar goust paour pe binvidig, gwan pe ziwarez, plac'h pe wreg, hogen em eus o difennet e kement korn-bro ma 'z oun aet. Ha miliadou tud diwar ar gobari-ze a gaver dre ar C'hanada a-bez. Daoust da ze hon eus amañ kendaspugn ha tolpadeg holl bec'hedou ar bed. *Bezit war evez!!!*

A-unan gant al lizer (1) diouganet er pennad emeur o paouez lenn e kasas Donroë diou luc'hskeudenn tennet en e vereuri gant an notenn-dourn-mañ:

« Al luc'hskeudenn-mañ hag a zo eun tammig re deñval, a weler warni ar pezh a van eus va ziegez. Va zeir merc'h hena a zo er-maez eus ar gêr: diou a zo dimezet, hag an drede a zo klañvdiourez e *St Paul's Hospital*, Vankouver, abaoe 1917.

« Lennit eus an tu kleiz da zehou: an ti-annez en dourn kleiz, 24 zroatad betek al lein; ar c'harrdi en dourn tehou, 24 zroatad ivez; ha teir sedrezenn yaouank etre an daou di. Ar gwez pelloc'h, diouz tu an hanternoz, hag i marvet dre an tan, a zo war-hed 300 metr diouz ar savaduriou, nemet an daou re c'hlas a sav dreist d'an doenn hag a zo war-hed kant metr, e lez an hent.

« Eur gerc'heg eo ar park-mañ, o sevel ar c'herc'h enni da bemp ha da c'houec'h troatad uhelder. Edo va mibien ouz her falc'hat pa dremenas eun amezeg gant e luc'hskeudennerez.

« Er renk kenta: Donroë (an tad), an itron Donroë, Fransez, Jozeb (an daou gonskrid, soudarded), Patrik, Bernez.

---

(1) N'eo ket bet miret al lizer-ze ganen: hen dovet an eus dre fazi ha meur a hini-all a-gevret gantan (M. M.).

Tiegez Donroë.

« Eil renk: Anna, Azilis, Helena.

« Frañsez eo ar brasa, o tostaat d'e c'houec'h troatad. Ar tri-all a zo keit-ha-keit da vat ar vent anezo. Bernez, hag heñ pevarzek vloaz hepken, a zo keit hag ar re-all ha frammetoc'h egeto. Frañsez hag heñ a zo anezo trouc'ha-dou Breiziz hag a vo ar re vrasa eus an tiegez (1). Ar re-all, daoust d'ezo da veza frammet-mat ha bras a-walc'h, a denn muioc'h d'an Iwerzoniad a-berz o mamm.

« Aziliz (daouzek vloaz) gant Frañsez ha Bernez, Mer hag a zo dimezet (2), ha Rozenn o chom e Vankouver, a zalc'h gwir batrom an tiegez eus an tad d'an tadou koz, eus an tiegez evel ma voe e Breiz.

« Holl ez int digabell. Dibaot e wisker tokou amañ en hañv. Gant-se, o gwelit evel war o labour, digabell, nemedoun-me a zo a-wechou va zok ganen.

« Al luc'hskeudenn-all eo hini Bob, unan eus hon ejened-labour. Bet oun en eul lamm dirazañ, gant va c'horn-butun em genou, d'ezañ da chom sioul, rak ez omp, heñ ha me, ar wella mignoned war an demani-mañ. Kuñv eo evel eun oan ha kreñv evel eun o'ifant. Eus aodou mor Breiz (bro-Zevon) e teu ar ouenn anezañ.

« Ar vugaligou en-dro d'ezañ hag ar re a zo bet lakaet

(1) A bep envor den ez eus bet tud men'ek ha krenv e-touez an Donturiered. Tad-koz Donroù hag e c'houec'h breur a oa anezo paotred men'el-uhel ha frammet-start. Unan eus ar c'houec'h breur, Per Vras, a oa e-touez galezed Kreñh, d'ezan en tu-hont da seiz troatad uhc'her. Ha krenv e oa diouz e vent. (M. M.).

(2) Mer a zo anezi breman c'hoaz en anoiou-lec'hioù evel *Bodmer*, *Plover*, h. a. Gwir furm vrezonek ano Mamm Doue an hini eo. *Mari* ha Maria ne dint nemet amprestadennoù digant ar galleg ha digant latin al levrioù graet er Grenn-amzer izela dindan levezon menec'h ha beleien Bro-C'hall. E kembraeg ez eus eur furm-all, *Marez*. O tont eus eun amprestadenn graet gwechall-goz digant al latin p'edo anezan eur yez veo komzet e Gwalarn Europa e dibenn an Hen-amzer pe e derou ar Grenn-amzer, *Rev. cell.* 1908, p. 226. (M. M.).

Tiegez Donroë.

war e gein gant va mab Frañsez a zo bugale daou diegez eus Porz-Klemens deut da weladenni mereuri Donroë, gouez d'ezo, gant o c'herent.

« Pa sellan ouz al luc'hskeudennou-ze, e hañval d'in em eus kosaet. En em zisoñjet em boa. Pell-zo n'em boa ket en em welet va-unan. Fiziañs em eus emañ ar bed gaez evit ar gwella. »

XIV

9 a viz Kerdu 1922.

... Trugarez evit an droïdigez eus ar *Bro Goz ma Zadou*; c'hoant am boa d'he c'haout evit boaza va spered diouz ar c'heltieg. Bet em eus va mennad. Trugarez ivez evit ho tor kad bleuniou-brug hag ar « shamrock » iwerzonat. Tener meurbet eo bet ho mennad hag uhel-brizet eo bet du-mañ. D'eoc'h d'her meiza gwelloc'h e livirin n'eus nemet ar *shamrock* a vutunan, floura butun ar C'hanada. Amañ e rankan anzav d'eoc'h ez eus ac'hanoun eur gwall vutuner touet. Va c'horn-butun eo va c'heneil-labourat; harp en deus rôet d'in evit en em zerehel dihun e-keit ha m'edo va spered kafunet dindan ar skiantou ment ha niver e-doug nozveziou-pad. Koulskoude ar pleg-se n'em eus kemeret nemet goude kuitaat saliou-studi ar C'helenndi. Er C'helenndi e laeren an amzer en noz. E-pad m'edo skolidi ha helennerien o kantren dre rouantelez an huñvreou, e sa-ven kuz-ha-muz ha mont gant eul levr da skoacha pe da bucha en eur c'horn eus an hunya pe ar gwa'c'hva, dindan eun dever-aezenn. Ha pa en em ziskoueze ar gward-noz soutanennok er penn-all, prim e rede va levr dindan va sae-noz, ha me kerzout ker sioul ha tra da gaout va gwele (evel pa vijen deut war-eeun eus eul lec'hig a anavezit). Ha me en-dro d'am zcull-korn kerkent hag aet ebiou ar gward-noz. Goude ar c'helenndi e talc'his da laerez va c'houssked hag e stagis da vutunat, daoust n'oa ket eus an

Donturied butunerien: da vihana, hini anezo ne welis o vutunat. A-drugarez d'am c'horn-butun em eus gallet gounit kalz a enoricu hag a zollared n'am bije bet biken anez d'ezañ. Eur c'hi-labour ez oan, o poania a-laz-korf hag o staga bepred da genta gant ar pep diaesa na lezen nemet goude her mestronia a-grenn. N'em eus ket bet mareadoudou-ehana evel an darn-vuia eus an dud yaouank, ha gant-se e rankis kaout eur c'heneil d'am c'hentraoua. Bremañ avat, pa n'em eus ken ezomm anezañ, hen dilezan tammha-tamm.

Nann ! n'hoc'h ankounac'haan ket : sedrezenned ruz eo ar re a welit e-kichen hon ti ; eus tri da bemzek troatad ireuz o deus, c'houec'h troatad saoz an eil dre eben. Sedrezenned melen a zo ivez, bihan avat ha dibaot-tre. Evit ar sedrez gwenn n'eus ket anezo. An darn-vuia eus ar gwezenned bras a welit a zo gwez sprous (*spruces*): ar seurt prenn a veze kaset ac'hann (goude d'ezañ tremen dre an heskennerez) da dachenn ar brezel d'ober nijerezed; ar gwir brenn ivez d'ober violoñsou. Ar gwez hemlok ma komzit anezo a zo bor prenn-keuneud kalet, hag hen mat hepken d'ober keuneud e-lec'h ar gwez dero pe kraoñ-gouez er broiou-all. Laket da brenn-koadach, e vez peurvreinet abenn bloaz pe zaot; graet e vez gant ar plusk anezañ da givich e-lec'h plusk-dero, er C'hanada. Eun troatad treuz pe dri eo hepken, nemet ez eo pounner, e-keit m'emañ ar sprous skañv, heñvel a-walc'h ouz ar sedrez.

Ar sprous (a sav sounn peurvuia) a zo anezañ eur wezenn neuziet-kaer, o kreski betek daouzek troatad treuz ha tri-ugent troatad kef divarrou, ken uhel hag ar pin Douglas a weler a-hed an aod hag enez Vancouver, nemet n'eus ket anezañ amañ (1).

---

(1) Setu aman anioù latin gouiziek ar gouennoù-gwez meneget

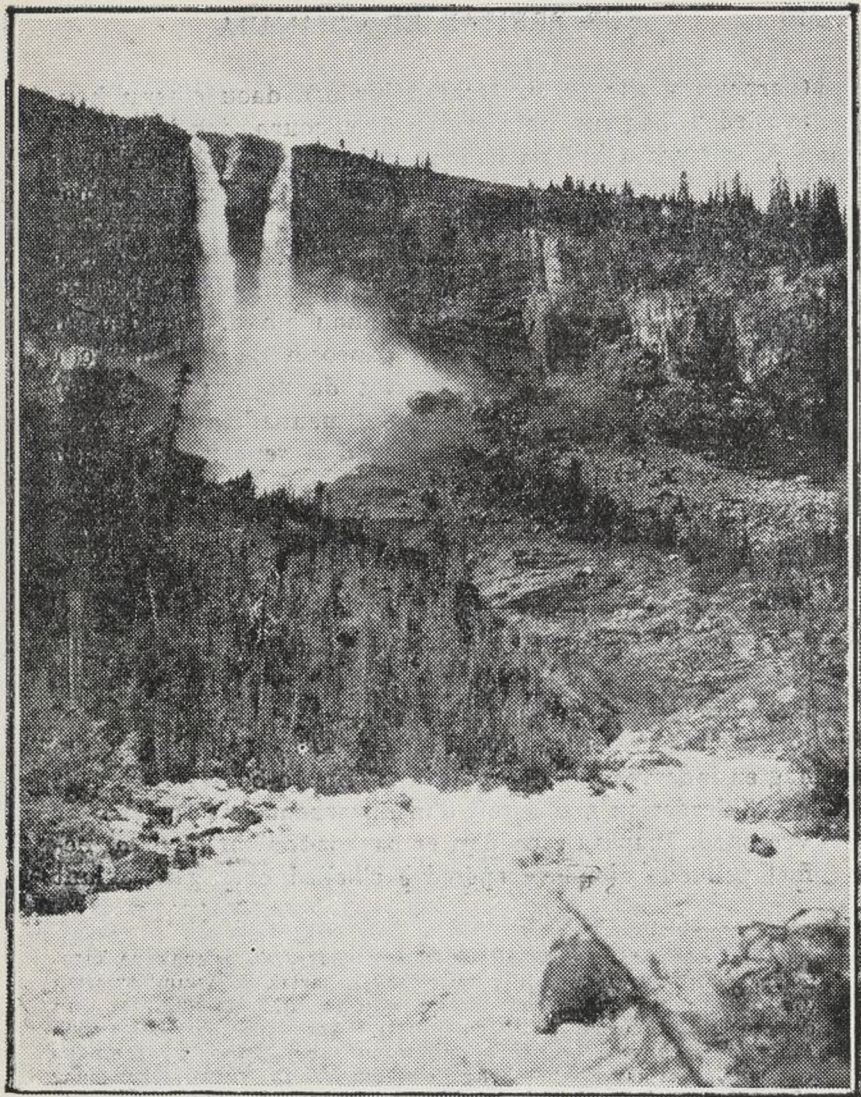
Evit diskar ar gwez-se n'o diwrziennomp ket. Trouc'het e vezont d'an uhelder a bevar zroatad mar bez ken teo ha ken teo o c'hef war e hed. Mar bez an troad stummet war voanaat evel eur ribod, e vez heskennet c'houec'h, eiz pe daouzek troatad diouz al leurenn, eun den abep tu war *spring-boards* pevar pe bemp meutad led war bevar zroatad hed, sanket eur penn anezo en eun touil graet er wezenn gant ar vouc'hal hag o fenn all er vann er aer. En eur ger, bez' e labour ar goataerien a ziskar gwez amañ evel an evned, er vann. Kern o gwezenn a lakont da goueza d'al lec'h ma karont, ne vern a be du e ve stouet ar c'hef. Da skouer d'o reiza da goueza e talv ar vouc'hal diour-zremmek gant he zroad eeun hir a dri zroatad. « Degas ar wezenn » a reont eus se. (*They called that « to fetch the tree »*).

Hag evit peurskidi e vez tarzet ar piltosou gant poultr, ha dare diwar-se an dachenn evit an alar. En abeg da ze eo e raen, en unan eus va lizerou, eus Porz-Klemens « Kêr ar Skiliaoueg ».

N'o deus da vinviou nemet pep a vouc'hal, eun heskenn

---

en danevel : sedrez ruz (*Juniperus occidentalis*); sedrez melen (*Cupressus Chamaecyparis* pe *Chamaecyparis Nutkaensis*); sedrez gwenn (*Thuja gigantea*; bez' e c'hell tizout 50 metrad uhelder hag en tu-hort da 3 metrad treuz); hemlok (*Tsuga Mertensiana*); sprous (*Picea Stitchensis*); pin Douglas (*Abies Douglasii* pe *Pseudotsuga Douglasii*). Goude ramzwez Kalifornia (*Sequoia*), pin Douglas eo brasa gwezenn a zo en Norz-Amerika pa c'hell tizout 90 metrad uhelder ha 4 metrad treuz. Penna skridou da lenn a-zivout ar gouennou-gwez niverus-kenan hag alies kaer-dispar a zo e koadou ar Golumbia vreizek, ha, dre vras, e koadou Norz-Amerika; eo ar re-mañ : J. Macoun, *The Forests of Canada*, war *The Handbook of Canada* embannet gant *The British Association for Advancement of Science*, Toronto, 1897; S. Sargent, *The Forest Trees of America*, Washington, 1884; *The Silva of North America*; 14 levrenn, Boston ha New-York; Lenn ouspenn A. Métin, *op. cit.* pp. 110-31, 407. (M. M.).

Lammdouriou
Traonienn Yoho.

(harpoun a seiz pe eiz troatad hirder), daou c'henn houarn ledan, hag eun horz dre an daou-zourn, dek lur pouez.

Evit pezh a sell an hadennou, emacun o vont da bledi ganto ; diwar vremañ e lakan evez da ze. Hogen ne vo mat aval-pin ar sprousenned nemet a-benn an diskar-amzer a zeu ; ne zeuont da vat nemet pep eil bloaz ; warlene e legoueze ar bloaz mat. Eun dezo-all em eus pleustret : kas a rin d'eoc'h, mar gallan, plantennoù bihan. Mar deu an taol da benn, e vezo gounezet ganeoc'h da vihana eur c'houblad bloaveziou, d'am gortoz da zastum hadennou. Va gwella a rin evit rei d'eoc'h ho mennad.

Amañ n'eus hini eus al loened a venegit (1), hogen karet e vezont alies war an douar-bras. E bro Ontario hor boa anezo. Dont a raent da beuri betek dirak hon dor. E 1903, a gredan, war hon mereuri goz (evel ma lavaromp), em eus lazetao eur c'haro-meur (*moose*) war-hed eun tenn-fuzul diouz toull an dor, eur beurevez, kent mont d'am skol. Amañ, gwech ha gwech all, e c'hellan lazao eur waz ouez bennak. Eun deiz, en nevez-amzer diweza, em eus lazetao diou gant eun tenn-fuzul hepken en unan eus hon foenneier (*hay fields*), o poueza daou lur war-nugent o diou, hag en indervez unan-all dek lur hanter a bouez.

Sklerderioù mat a roit d'in diwarbenn istor gouenn ar Vrezoned. Diarvar e oa d'in ez oa koz-tre hor gouenn, nemet pell edo diouz va spered e c'helled ober gant skiant

---

(1) Karo-kanadian pe wapiti (*Cervus canadensis*), orignak pe karo-meur Amerika (*Alces machlis americanus*), kariak pe demm Amerika (*Cariacus virginianus*), an demm tost-du (*C. Columbianus*), an demm hir-skouarnek (*C. macrotis*), karo-ejen pe karo-erc'h Amerika (*Cervus tarandus americanus* pe *Rangifer tarandus caribou*), kaz-karvetaer (*Lynx canadensis*, *L. rufus*), kougouar (*Puma concolor*) kamm-anvet « pantera » gam Amerika ned an Hanternoz, bleiz Amerika pe bleiz ar C'hornog (*Canis lupus occidentalis*). (M. M.).

ar gorfadurez da anaout an hen-rummadou anezi (1). Ha koulskoude dre eno eo e vuzulier nerz an dud a wechail n'hon eus gwelet biskoaz. Frammadur an eskern a van, hag e weler warnañ nerz ar c'higennou engravet en eur c'haran dre ar stirennou-luska heñvel ouz loc'hon o labourat dalc'hmat en hevelêp lec'hioù. Ar gwazienned-kas, o tenna bepred da vont war-eeun adalek kammell pennwazienn ar galon, a zifrae start ha dalc'hmat war-bouez 216 *foot-pounds* da bep strizadenn, daouzek ha tri ugent gwech dre vuntenn lieskementaet tri-ugent gwech evit eun eurvez ha peder war-nugent gwech evit eun dervez. Rei a reont war bep poent eur pouez dre zervez a 138 tonennad hanter a wad savet d'eun troatad uhelder. Ha n'eo ket se a-walc'h evit enlouc'ha eur c'haran a-hed an eskern e-lec'h e kavont dreist-holl harz da vont war-eeun ? Henez eo istor nerz hon gourdadou breizat a gomz helavaroc'h d'comp en o relegou eget e linennadou ha pajennadou ar skridou.

Ouspenn-se, studi krogen ar penn evit an holl ouennou-tud a zo eur pennad hir ha doun. Studi an eskern hir kemend-all.

N'ouzoun ket hag ez eo an holl Donturied heñvel

---

(1) Evit diskouez da Zonroë e oa ar Gel'ed, en enep d'ar pezh a lavar ar saeznegerien, eur ouenn korfet nerzus-tre, em boa displeget d'ezan an evezliadennou graet gant an Doktor Hamy war korfou-eskern ar C'halianed bet kavet e beredou kenta oadvez an houarn er Vourgogn hag er Frank-Kontelez; gwerzidi brec'h ha gar (dreist-holl eskern-morzed) hir ha krenv-meurbet o verka eur vent o vont cus 1 m. 70 da 1 m. 77; enlouc'hadou doun ar pennoù-kigennou ouz an eskern o rei tes'eni d'eur c'hrenvder dibar; klopennoù ec'hon ha kalet; gwaregoù-abrant balirek; hir-friegez; sounngarvanegez; dent krenv, yac'h, gwenn, hep roudenn ebet a vrejnadur; elgez tri-c'bornek, teo ha tolzennek, Dr Hamy, *Les premiers gaulois*, war *L'Anthropologie*, 1907. Kenveria Piroutet, id. 1918-1920; J. Loth, *Rev. cell.* 1920-1921. (M. M.).

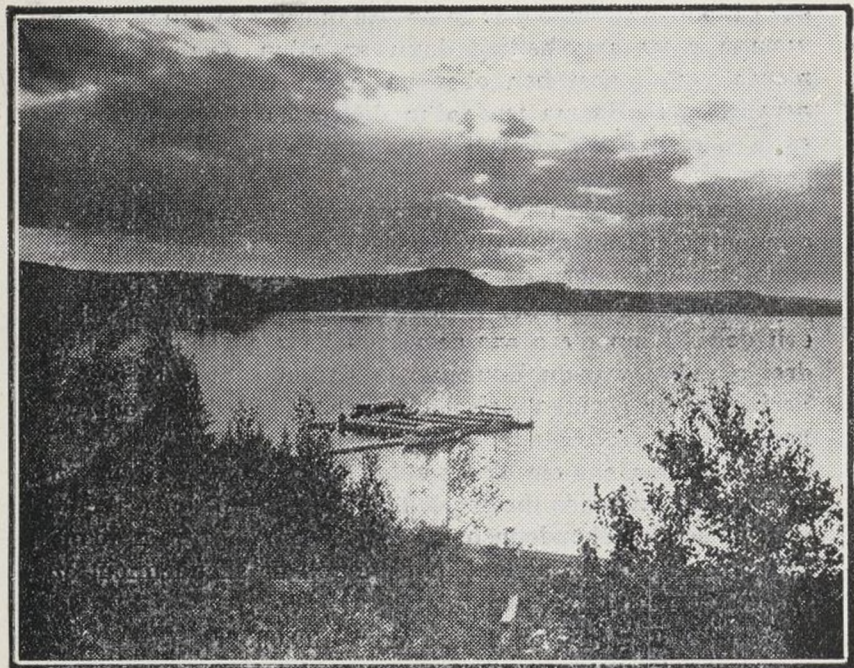
ouzin. Bihan eo va c'hloppenn (evel va zreid) diouz va ment; kement-se ne weler ket avat nemet pa gemerer eun tog nevez. Hogen skevent am eus da ziskar mogeriou va zi pagouez ar paz warnoun hag e c'hellan c'hoaz redek a-herr.

Perak ne ra ket an holl skridou gwitibunan a studiomp en hor c'helenndiou d'hon heñcha aliesoc'h war-du oberou-all ? Da lavarout striz ar wirionez n'em eus kavet nemet va frederouriez a gement he deus va heñchet war-du re-all ha va lakaet da geferata. Betek kelennadurez Feliz Lamennais a oa burutellet enni ha keferataet. Ya ! ar brederouriez-se a Sanseverino am eus studiet a oa anezhi unan eus prederouriezou kaer ha mat erbedet-uhel gant e Santelez Pi Navet a veve c'hoaz e mare va studiou-prederouriez. Damheñvel e oa ar brederouriez-se ouz hini René Descartes a zo ivez em c'herz.

Ho frugarekaat-dreist a ran evit an holl welskeudennou hoc'h eus degaset d'in. Holl o c'havan dudius. Koulskoude re Vreiz eo ar re dosta d'am c'halon ; o lakaet am eus en eur sternad d'ezé o-unan.

Frugarez evit ar c'houmanantou hoc'h eus kemeret evidoun. Kelou am eus bet anezo dre ma tegouez d'in ar c'helaouennou. Ganto em eus fizians e teuin a-benn da veiza e keltieg; evel-se eo e teskan eur yez, hep c'houita ganti biskoaz. Ar gwasa eo d'in, ne dizan ket alies. Ha koulskoude e karfen anaout ar yez-se dre ma tiskouez beza krak ha fraez.

Kaer eo ar yez c'hallek en em bleg da droiou flour, hogen n'her c'haran ket evel gwechall, rak ganti e ranker ober gant lavarennou ha trôennou aes-tre da zioueret. Neskô kef e kreiz ar galon evel tro-lavar berr ar saozneg. An doareour displeget-kaer gant o hir-drôellennou bleuniet-banus a zo hetus d'ar spered a vourr dalc'umat ganto. Hogen ar berr zoare, deuet da wignadenn nemetken, a zo

The following table shows the results of the
 investigation conducted by the
 Bureau of the Census in 1910. It shows the
 number of persons who were employed in
 the various occupations in the United States
 in 1910. The total number of persons
 employed in the United States in 1910
 was 10,000,000. The number of persons
 employed in the various occupations in
 the United States in 1910 is shown in
 the following table.

Kuz-Heol war al Lenn Helen: The girls of Helen's...

eur c'hlaouenn-esmae d'ar galon. Ha diarvar eo ganen diwar vremañ e tiz ar c'heltieg doun ar galon gwelloc'h eget n'oufe yez-all ebet hen ober na zoken tostaat gant holl nerz he youl. Ha ma teufe d'in distrei da Vreiz, brezoneg eo a garfen komz, keit ha ma c'hallfen, kentoc'h eget galleg.

Nann ! goude ober va frenaennou, na zegasit en-dro d'in netra eus an arc'hant a gasan e Breiz. Roit ar pezh a vano etre ho taouarn da zerou-mat d'ar pep paoura ha d'ar pep kosa a anavezit, war ar feur a gavo d'eoc'h an decreata, evit degas koun d'ezo eus dervezioù kaer o ya-mankiz dre-drei o sellou war-du Doue hag e Vamm santel. P'edon e Breiz e oa ar gozidi va gwella mignoned. Ganto e vourren bepred.

Amañ em eus em c'herz eul levr-douaroniez war an Aodou-an-Hanternoz (bet rôet d'in gant an aotrou Vallee), ennañ daouzek skeudenn hag eur gartenn, gant Paol Joanne. Dindan taolenn al lodennoù ha roll ar skeudennoù, ez eus eun embann evel-hen :

Kartenn ar Frans d'ar 100.000^{vet}

Treset gant Bureverez an hentou.

Taolennou oc'h ober departamant

Aodou-an-Hanternoz :

(Amañ ez eus trizek hirgarrezenn o skeudenni peb a daolenn).

Priz pep taolenn ..... 0 l. 80.

Priz an trizek taolenn strobet en eur c'ho-
loenn ..... 10 l. 40.

An trizek taolenn-ze a garfen da gaout en eur gevret, dreist-holl evit gwelout an holl lec'hiennou, stêrioù ha gwa-zioù a zo e Lannseog, Ploubalae ha Krehen, lec'h-kavell an Donturierien.

Mar gallit o c'havout e Sant-Brieg, gwell a ze. Mar n'o

deus ket, eeunit-i d'o c'havout ha d'o degas d'in. Goude, roït ar pezh a vano a arc'hant evel am eus merket uheloc'h.

Bez' e lavarit d'in o doa ar Vrezoned brezonekaet Breiz-Uhel hag ar broioù war he harzou (1). Ar politikerezh-se end-eeun, ha me dic'houzvez eus ar pezh o doa graet en amzer gwechall, em eus alïet d'an aotrou Picard (2) pa skrivas d'ezañ, e-lec'h divrôa da Vro-C'hall, da skigna ar brezonekaat e doare da c'hrounna pe gentoc'h da beurveuzi da heul holl dachenn Vro-C'hall a sil da sil. Gwella taol-ijin (*trick*) a oufe Breiz da ober hag unan reiz (3), a zo kae-roc'h! Azgeulenn a ra ar Saozon pep tra evel o zra-i hag evit gwir n'o deus rôet netra d'ar bed. Laerez eo o deus graet dre-holl hag e laeront c'hoaz.

Lakaet eo d'in, a gredan, mont diwar ho skouer oc'h ober gant komzou d'en em zigarezi (4). Rak, pa stagis gant va lizer, e kave d'in e c'halljen lakaat an holl en eur bajen-

---

(1) Em lizer da Zonroë, n'em boa komzet nemet eus Gorre-Breiz a voe brezonekaet an darn-vuia anezan etre ar *V^{vet}* hag an *X^{vet}* kantved. A-zivout an emskigna eus ar brezoneg er broioù-krec'h d'ar prantad-ze, lenn studiadenn an Ao. Lezh diwar-benn ar yezou brezonek ha romanek en Arvorig, moulet war ar *Rev. celt.* 1907. (M. M.).

(2) Ivonig Picard, mestr-kelenner e Kelenndi Sant-Brieg e 1915-1924 hag aozer meur a levr-barzoniezh : *Kanaouennou-brezel* (1919), *E menez Arre ha war hor maeziou* (1922), *Gloan ha Pithou* (1922), *E gwasked Roc'h Trevezel* (1924). (M. M.).

(3) E kement lec'h ma 'z eo bet komzet ar c'heltieg koz, en deus gwir d'en em astenn ha c'ober berz ar brezoneg dinacuet dioutan. E Gall evel e Saoz, hena perc'henned-vro ma anavezomp o yez e oa keltiegerien. (M. M.).

(4) Eur blijadur e oa d'in bepred skriva da Zonroë evit komz d'ezan eus an traou keltiek hag e c'houlennata a-zivout traou Amerika, rak a-viskoaz ez oun bet holet gant ar rann-ved-ze m'o deus bevet enni kalz eus va c'herent e-pad an eitekvet hag an naontekvet kantved. Hir-meurbet gant-se e veze dalc'hmat va lizerou d'ezan hag e bedi am boa great d'am digarezi evit se. (M. M.).

nañ, nemet e tiskoueze ar pajennou mont war strisaat bep ma skriven. Ha c'hoaz e hañval d'in ez ankounae'haan eun dra bennak.

D'ar mare ma lakaio paotr-al-liziri al lizer-mañ etre heñvaouarn e Sant-Helori, en devo goulou-deiz ar bloaz 1923 mousc'hoarzet ouzoc'h. Lezit-me da gemer va zro diwar se evit kas d'eoc'h ha d'an aotrou Vallee va hetou a eur hag a verz mat, neket hepken evit 1923, hogen da viken, ken er bed-mañ, ken er bed-hont.

XV

15^{vet} a viz Kerdu 1922.

Va lizer a zo en em gavet eun hanter-eur re ziwezat evit ar *mail-boat*. Distrôet eo ganen d'ar gêr. Hogen mont kuit a ray daoust da ze evel m'emañ. Keuz ganen e tegouezo ganec'h gwall-ziwezat.

Yannig Reo (*Jack Frost*) a zo deut ar c'henta a Gerzu gant e vinviou ha klerennet en deus hor pleg-mor e-pad an dazre oc'h ober anezañ eur skornenn a-bez. Ma rankis ober an dro hir dre an tevenn hag ar c'hrec'hiou. Gant-se oun bet daleet.

Ma heuilhit spered va lizerou betek bremañ, e welit ez int evit an darn-vuia da gelenn ha da heñcha ar re o defe c'hoant da zivroa.

The Casket, eur gelaouenn gatolik eus Antigonish, e Skos-Nevez, skrivet e saozneg gant Skosiz hag Iwerzoniz, a ro da anaout d'in en he diweza niverenn, e vije bet peurreizet ha sinet en deiziou-mañ eur feur-emgleo etre Bro-C'hall hag ar C'hanada. Pa vezo lakaet da dalvout da vat, neuz e laoskao da Vro-C'hall marteze hag e lezo an divrôerien a Vreiz eun tammig muic'h en o roll da vont e-lec'h ma karont. Ra zalc'hent koun neuze eus va lavariou, hag ouspenn, ra vo anat d'ezo n'emañ ket lezennou ar feiz, e it

ar gwasa, ken striz amañ eget en hon bro. hag ez eus ouz lost pep gourc'hemenn diferadennoù (*provises*) na gaver nag e Breiz nag er Skriturieu, nag er c'hatekiz, nag el le-vriou a zeoliez lakaet etre daouarn bediz. En tu-hont da ze e tegouez alïes e teufe aes-tre eun tiegeziad Europiz da veza disrannet ha skignet e holl izili er pevar c'horn avel, kement-se rei harp da c'hoari-treuz al lezennou-Stad re laosk (*too lenient*).

Diwar ar pennadoù eus va istor va-unan a zisplegan d'eoc'h amañ hag ahont e welit ivez em eus enebet ouz gwall-siou ar vro a gorf, a spered hag a skouer evel m'emañ testeniet em paperennoù gant uhela hag enorusa pennoù ar C'hanada.

Dre ma tremenen e sebezenn ouz diskaradegoù eun niver tud a oa enno an nerz-kalon hag an uhel-vennad am enaoue va-unan, hag a oa steuziet da viken pell kent tizout barr-curvad o huñvreoù.

Marteze e rayo re-all gwell egedoun-me ? Ya, marteze ! rak pinvidikaet diouz an noz, en em gaver peurrivinet d'ar heure. Netra diarvar er vro-mañ ha hi ken hoalus.

Talvoudegeziou am boa a-berz va zad ha va mamm, ha diwezatoc'h, re-all eus va ferz-me va-unan ; ha daoust da gement-se em eus beñ da stourm start evit dere'hel va bagig war-neuñv. Penaos e ray ar re-all ha d'ezo nebeutoc'h a dalvoudegeziou ? Evit trouc'ha berr, e vez an divrôerien anañ o staga gant eur skoulmadell dre an niverennoù ana-vezet A. B. K. D., hogen dibaot d'ezo dont, a-dreuz d'an em-vuiadurioù stank-ha-stank, a-benn da denna W. X. Z. eus an dolzennad gwall-luziet-se.

Eus eur penn d'ar penn-all d'ar vro, e tizen da gaout an uhela gopr a-drugarez da zifraeoù va doare-skoliata ha da gêrreizadur va skol. Amañ, e doun ar maeziou, edo va gopr kant dollar dre viz, daouzek

kant evit daouzek miz ar bloaz (rak paeet en he fez e veze d'in amzer va vakderiou). Hogen eun deiz, e mezeven 1917, p'edomp gant hor meren, goude dont eus ar skol, dre eur mestaol eus ar renerez-bro, en em gaven rasket krenn diouz ar gopradur-ze.

En abeg da ze e lavaren em c'henta lizer e oa berr-tre va leveou (ar re anezo o tont bremañ eus va labour e-skoaz d'ar re wechall). Koulskoude an nebeut am eus dastumet a van ganen; perc'henn oun d'an ti-skol gant e arrebeuri, hag e talc'han da skolia en despet d'ar frañmasouned a stignas ar gamm-dro-ze, hogen, dic'hopr evel ma'z oun, e kouez warnoun an holl zispignou. N'eo ket a-walc'h amañ beza perc'henn war zouarou, ret ouspenn kaout arc'hant en e c'hodell, pe, a-hend-all, kenavo d'ar frankiz er c'horn-bed-mañ dilezenn, pe, evit lavarout gwell, ennañ lezennou ker bresk ma torrout diwar eur sell.

Adarre hel lavaran : *Eur vro c'harv d'an Europad eo ar vro-mañ. Nemet da bep-hini ober evel ma kar: dont pe tremen hej.*

Eur ger, en eur gloza, diwar-benn an aotrou G... An daou viz ma taleas da zegas d'in ar violoñs am boa goulennet o deus c'hoariet eur wall-dro outañ (hag ouzin-me) dre nebeutaat e c'hounidou. E gwengolo 1921, edo c'hoaz leun-tenn ar yalc'hou ha skedus ar rakselledou diwar-benn digeri al labouriou (1), ha ma vefe degourzet ar violoñs ganen d'ar mare-ze e-lec'h e miz Du, d'ar pred end-eeun m'edo peursteuziet an holl rakselledou-labour), em bije gallet ober d'ezañ gwerza daou pe dri all,

---

(1) Labouriou-gwellaat ar vro (evel digeri hentou, sevel pontou, h. a.) divize ha paeet gant renerez-bro ar Golumbia vreizek evit degas un nebeut arc'hant d'an embroidi ha graet gant ar re-man. (M. M.).

Winnipeg.

daou da vihana. An holl a vame rak ar violoñs ha n'o dije ket kilet rak fiziout etre va daouarn ar priz anezo. Doue hepken a oâr bremañ peur e teuo an taol-chañs-se en-dro.

Avalou-sistr am eus c'hoant da gaout, *re c'houero*. Daoust ha diwar splus ar seurt-se e c'heller kaout avalou c'houero, hep ober gant an imbouda ? Mar galler, e c'hoantafan da gaout eus ar splus -se, dreist-holl eus an avalou brasa. Biskoaz n'em eus gwelet avalou-sistr er C'hanada.

Bez' ez eus eur berenn vihan, a bell-amzer anavezet e Ereiz, a-rae d'eomp alies redek, o vont er-maez eus ar skol en eur youc'hal hec'h ano a-bouez-penn :

Des poires de mourbouch (1)
Qui fondent dans la bouche.

Daoust hag e c'hellin kaout eus ar seurt-se? Ar berenn *mourbouch*, n'em eus ket gwelet e lec'h-all, a zo peuz-displus ; da vihana, rouez e vez ar splus enni. *Penaos e tizfen d'her c'haout? Ha bez' ez eus eun tu evit-se?*

[Evit aesaat da Zonroë dont a-benn da veiza e brezo-neg kerkouls hag evit rei d'ezañ eun tañva eus lennegez Vreiz hag eus kened ar Yez, e savis eul levrig *Bleuniou Breiz* ennañ : 1° kaera ha berra peziou Barzed ar Vro, eus Brizeug da Ivonig Pikard; dilennet em boa dreist-holl ar re m'en em gav ar gwella skeudennet enno stummou ar Vro ha doareou Broïz; eus Barzaz Ivonig Pikard, da skouer e rôen *An oc'hen er feunteun* ha *Distro ar saout* (diwar *Menez Arre*, p.p. 123-4); 2° krenn-lavariou tennet eus dastumadou Brizeug, Milin, Sauvé, Hingant, Vallée, ha dibabet peurgetket a-douez ar re m'en em ziskouez enno ar spisa berded nerzus ar Yez, evel :

---

(1) *Mourbouch* gouez da Zonroë, *moulbouch* hervez an Tad Gregor. (M. M.).

Ar c'henta mont,
Ar verra kont.

pe :

Ar pez a ra d'an dridi beza treut,
Kalz emaint war nebeut.

Ar peziou-barzoniez hag ar c'hrenn-lavariou a oa
trôtet e galleg, ger evit ger, ar ger gallek dindan ar ger
brezonek. Al labour-ze, bouletet e derou miz Genver 1923
ha kaset da benn e miz C'houevrer, a oa anezañ eun
dournskrid a dri-ugent pajenn (M. M.)]

XVI

11^{vet} a viz Mae 1923.

Bet em eus ho skrid kaer hag ho lizer a viz C'houevrer 1923.

Teneraet eun gant ho madelez em c'heñver diwarbenn ar yez keltiek.

Va list da lavarout d'eoc'h ar pez am boa diskleriet c'hoaz : eur yez ledan eo ar galleg, berroc'h eo ar saozneg. hogen seul-vui e sellan ouz ar brezoneg, seul-vui e kav d'in e lez ar saozneg war e lerc'h, neket hepken evit berrder e droiou, hogen euspenn dre skei doun gant e zoareoulavar, pa ziskouez hiniennou eus ar re-mañ beza dic'hallus da drei e doare da dizout penn-da-benn talvoudegez ar brezoneg. Salo m'em bije heñ desket ez vihanik! Rak hizio, war va diskar, n'em eus ken a amzer a-walc'h evit rei d'ezañ an noll garantez — ha hi dleet mat — am eus outañ. Heti a ran d'ezañ kenderc'hel, evel ma tle ober, keit ha ma kendalc'ho gouenn ar Vrezoned.

Lavaret em eus klask kas d'eoc'h plantennou gwez ; diaes eo avat. Ma vijen er reter d'ar menezioù Roc'hellek, e c'hellfe marteze an taol dont da vat, ha ma vijen war aod

ar mor Atlantek, war va meno e teufe da benn, rak ne c'houlenn nemet dek dervez treiza ac'hano da aodou Breiz. Koulskoude livirit d'in an uhela pouez a vez degemeret gant malad-post Bro-C'hall evit eur pakad. Hadou a gasin d'ec'h pa vezo deuet ar mare. Evit an hadou per hag avalou n'en em jalit ket ganto ; ali oun ganeoc'h ; eun taol-arnod eo am boa c'hoant d'ober (1) Plijadur a rafec'h d'in evelato ma c'hallfec'h degas d'in eun nebeut oñsadou pe c'hrammadou hadou lann pe vanal (balan) pa vezint o tarevi.

Ar bloaz diweza e lavaren ho kelaoui war ar c'houlz dereat ma c'hellje an enbrôerien dont d'ar C'hanada hag e peléc'h dont. Kanada ar C'hornog, er geotegou, eo al lec'h gwella d'ezo hizio. Dreist-holl m'o devez eun nebeut arc'hant da brena mereuri. Pe zoken hep arc'hant ! A-wechou e c'hell eun den ober berz pa gav eul labour mat pe eur skoazell hennak.

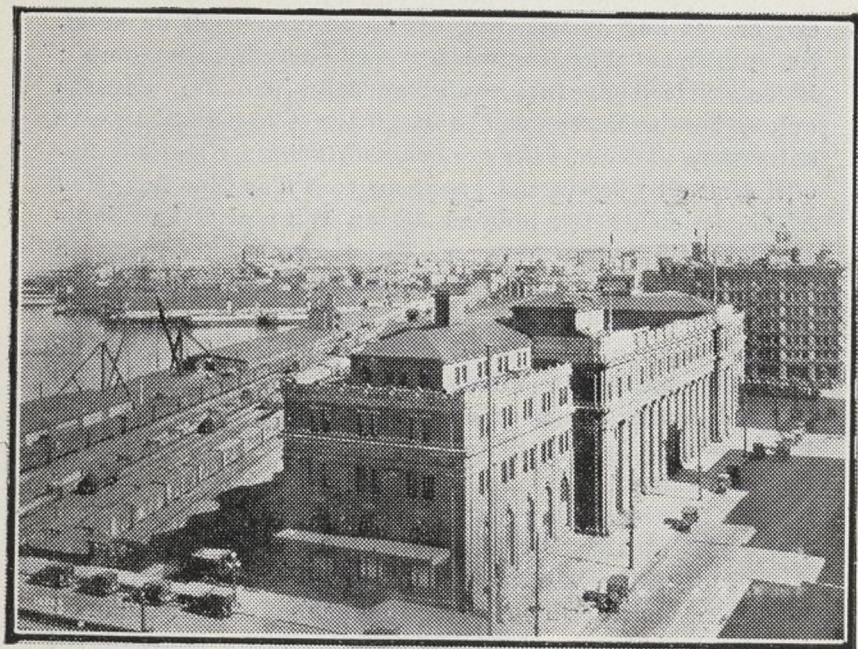
AN DEN O AMBROUGO

E Jasmin, rannvro ar Saskatchewan, war ar C. P. R. (*Canadian Pacific Railway*) (2), ez eus eur beleg breizat o komz keltieg, war a gredan: an Tad enorus H. Peran pe *Reverend Father H. Peran — Jasmin — Saskatchewan — Kanada*. Aent davetañ hag e tiskouezo d'ezo an hent. Frankiz o devo d'en em voda er vro-ze nepell an eil re diouz ar re-all, ar pezh a zo ar gwella d'ober d'am meno

---

(1) Hep im'bouderez n'oa ket an taol-ze evit dont da vat hag hen skrivet em boa da Zonroc. Kaset e voe d'ezan gancomp koulskoude plus per moutbouch diwar ar wezenn a oa e liorzig Vallee, 23, ru Sant-Bened, e Sant-Brieg. (M. M.).

(2) « Hent-Houarn Kanadian-Mor-Habask ». An deirlizerenneg C. P. R., enni pennlizerennou an ano saoznek, a vez distaget Sipiar er C'hanada. (M. M.).

Vancouver.

evit ar yez hag ar feiz, hag aes eo ar mereuriou da sevel. Na zeuent ket d'ar Golumbia vreizek e-lec'h m'emaomp ; kerse e vefe d'ezo. Eur wall-blanedenn eo am degasas aman. Ne baouezent ket e Reter ar C'hanada, hag e ve katolik-tre al lec'h, rak, evel va zad, keuz a c'hellfent kaout. Aliet e oa bet va zad paour da vont d'ar Stêr Ruz (*Red River*) (e-lec'h e sav bremañ kêriou Winnipeg ha Sant-Bonifas) dindan renadur an Tad Lacombe* (benniget e eñvor) (1) a glaske trevadennerien. Eur C'hanadian benak a Vontreal (2) a reas eun daolenn euzus eus ar yenion hag ar ouezidi dirak va zad a nac'has mont. Evit gwir, ne vez ket yenoc'h amzer eno eget e Montréal ha *gwelloc'h zoken eget Kanadiz* eo ar ouezidi, Indianed a ouenn rik ha hironed (*half breed*). Grit brao d'ezo hag i a ray brao d'eoc'h. Kement-se a ouzoun ervat. E-pad tri bloaz hanter em eus dalc'het skol e-touez gouezidi a ouenn rik ha n'em eus nemet meuleudi da rei d'ezo.

Ar ouezidi a vezo bepred ho kwella mignoned er C'hanada gant ma rafec'h outo evel d'ho kenheñvel. An Indianed tri-c'hant vloaz a zo hag o diskennidi hizio, gouezidi rik evelto, a zo disheñvel-klok. Ar re genta n'anavezent ket ar re wenn ha tec'hout razo a raent pe o laza. Re hizio, desket ganto diouz ar re wenn, a dremenfe dre an tan da zont en o serr. Grit mat d'ezo hag e vezint evel eur c'hi-porz feal ouz ho tiwall noz-deiz. Na roit ket avat evaduriou kreñv d'an dud-ze, pe anez e tihun enno o spered brezelgar : dare int neuze evit an emgann hag her c'hlaskont.

(1) * Ar misioner meur-ze a zo marvet n'eus ket pell e rannvro Alberta (Notenn gant F. L. T. Donroë).

(2) Montreal = distagit *Mon'réal* e galleg ha taolit evez ouz ar pouez-mouez e dibenn p:p sillabenn ; *Mont'réal* e saozneg, eur pouez-mouez hepken war ar genta sillabenn hag ar peur-rest eus ar ger o vervel da netra. (Notenn gant F. L. T. Donroë).

ARABAT FAZIA!

Ar C'hornog evit ar Vrezoned o tont dre vodadou ken niverus ha ma vo gallet, gant unan eus o beleien d'o blenia, a salvo *Bretz-Izel* (1). A zo gwell! ec'honoc'h e vo a ze d'ar re a chomo er vro. Ar c'hornad-bro-ze am eus treuzet er bloaz 1909. Kaerat douar-labour! ker mat e tiskoueze beza ma feue c'hoant da zibri dioutañ, evel ma leverer alïes. Ac'hano e c'hallfent en em astenn da lec'h-all. Hogen d'ezo e livirin evel Charette d'e zouaved d'ndan banniel ar Gallon-Sakr e 1870: « Stardit ho renkadoù! » Na ve ket ez afe hini diouz ar re-all: en em goll a rafe hag e diegez gantañ. En em skoazient evit al labour hag an dispign. Hen talvezout kant gwech a ray d'ezo Doue hag an dud er vro gaerze na c'hortoz nemet eun nebeut karantez kristen d'ober pinvidien, tud-dreist, ha sent.

Hogen, en desped da gement am eus lavaret, e ranker beza er C'hanada o veva a-benn anaout da vat ar vro-ze bras enni stumm ar studiour hag al labouriou.

Hor c'henvrôad a voe den d'e c'her ha, kent kuitaat Grahamenez, e kasas d'eomp hadennou ha plantennou sedrez, siprez, pin ha sapr eus ar gouennou o kriski en enezenn. Lakaet e voent en douar e Sant-Lorañs (e liorz an Ao. Armand Vallee) hag e Benac'h.

Setu aman roll ar skeudennou hag ar skridou hon eus bet digantañ:

1° Diou luc'hskeudenn tennet en e vereuri gant peb a notenn-dourn war ar c'hil anezo (sellit uheloc'h en danevell).

---

(1) E brezoreg en dournskrid (M. M.).

2° *Souvenir Views of Canadian Rockies* « Gwelskeudennou-eñvor menezioù Roc'hellek ar C'hanada », levrig-pleg ennañ ugent gwelskeudenn livet. Unan anezo a zo taolennet ganti tren *Imperial Limited* an hent-houarn kanadian-mor-Habask o tifourka eus hent-bolzet ar Vigornenn (*Loop Tunnel*), e Tosenn ar Park (Field Hill). El lec'h-se e ra an tren eun droïdell penn-da-benn. Er marz, en-dro d'ar skeudenn, en doa skrivet Donroë ar gerioù-mañ: « Keuz ganen em eus kollet ar skeudenn ma weled ar stlejerez o tremen dindan lost an tren. Trenioù hir o devez bepred da dremen dre al lec'h-se. Hir e oa e gwirionez pa dremenis dre eno gant va zud e 1909. Marzus-kenañ eo ar Menezioù Roc'hellek ».

3° *Souvenir Folder of Vancouver, B. C.* « Pleglevr-eñvoradur Vankouwer, Kolumbia vreizek », ennañ eitek gwelskeudenn livet, hag eun notenn-dourn gant Donroë : « War al levrig-pleg-ze e welit an traou end-eeun evel m'emaint e gwirionez. O gwelet em eus va-unan ».

4° *Souvenir Folder of Victoria, B. C.* « Pleglevr-eñvoradur Viktoria, Kolumbia vreizek », ennañ eitek gwelskeudenn hag an notenn-dourn-mañ: « Ar re-mañ a zo skeudennou gwirion, nemet e weler enno dourn an oberour. Muioc'h a ziskouezont ha kaeroc'h. Eur souez eo an arz a zo bet displeget en oberidigez anezo ».

5° Eur pakad a nao gartenn-bost, warno gwelskeudennou eus ar Golumbia saoz.

6° *Sketch Map of British Columbia, Great Natural Divisions, 1919* « Kartenn vrastreset eus ar Golumbia vreizek, meargevennadou-natur, 1919 ». War ar gartenn-ze, e-kever Grahamenez, en devoa Donroë skrivet kement-mañ: « C'houec'h-ugent miltir hed-treiz etre Prins-Rupert ha Porz-Klemens ».

7° *British Columbia | Department of Lands | Honourable T. D. Pattullo, minister | J. E. Umbach, surveyor-general | Pre-emptor's map | GRAHAM ISLAND | Queen-Charlotte Island | 1919* « Kolumbia vreizek. Kevrenn-renerez an Douarou. Enorus T. D. Pattullo, ministr. J. E. Umbach, en-seiter-meur. KARTENN EVIT AR RAKPRENERIEN. GRAHAMENEZ. ENEZ AR ROUANEZ CHARLOTTA 1919 ». War ar gartenn-ze, en devoa Donroë merket gant fiou-skriva ruz lec'h e annezadenn hag an hentou o kas d'e-zañ eus Porz-Klemens.

8° *The Skeena Land Recording Division, issued by the Department of Lands, Honourable William R. Ross, K. C., Minister of Lands, printed by William H. Cullin, printer to the King's Most Excellent Majesty, Victoria, B. C., 1913* « Lodenerez-dihella-douar ar Skeena, embannet gant Kevrenn-renerez an Douarou, Enorus William R. Ross, breutaer ar Roue, ministr an Douarou, moulet gant William H. Cullin, mouler-d'e Veurdez-dreist ar Roue, Victoria, Kolumbia vreizek, 1913 ». Eul levr 41 p., luc'hengravaduriou ennañ, ha war marziou ar pajennoù kalz a notennoù-dourn gant Donroë. An darn-vuia anezo a zo bet lakaet da dalvezout e danevell pe e notennoù al levr-mañ. Setu amañ re-all:

War ar bajenn kenta en devoa skrivet: « Da gemer ha da lezel a zo d'eoc'h el levr-mañ. Yen-meurbet eo an douar-bras dre ma 'z eo meneziek, nemet an tachennou izel en traoniennou a-hed an aod. Striz eo peurlies a an traoniennou e-keñver an hed anezo ». P. 20, keñver-ha-keñver gant devoa skrivet: « Eun temz-amzer kleuar a ren en holl enezennou. »

P. 5. a-zivout an uhelennou (*Plateau Lands*) en em astern er reter da Ayansh, en daou du da draonienn an Nass

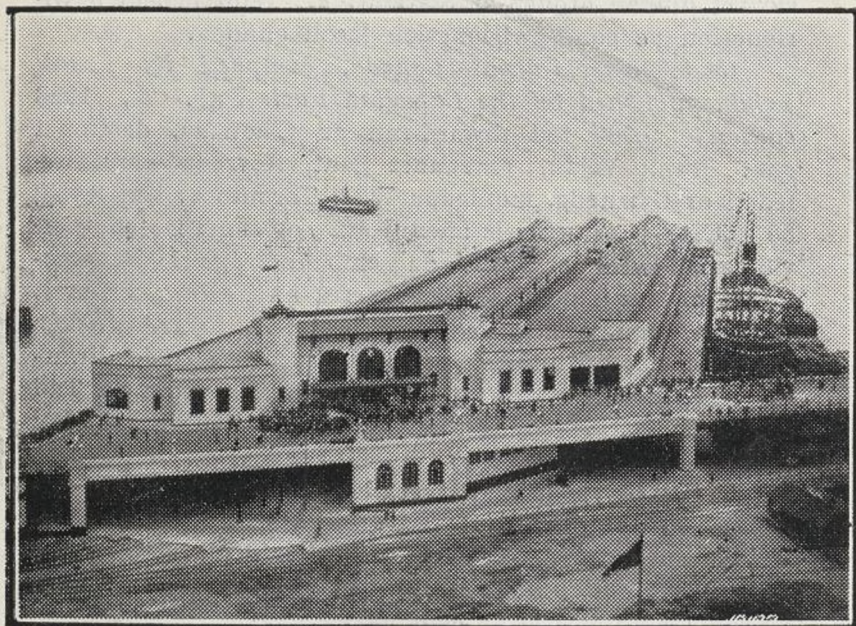
betek Lenn Veziadin (*Meziadin Lake*) e skrive evel-hen :
 « Gwasa si an uhelennou-ze, evel en enez Vankouver e-lec'h em eus bevet e-pad daou vloaz pe gentoc'h e-lec'h em boa lakaet va zud e-kerz m'edon o terc'hel skol (er mareze eo e skrivis da Sant-Brieg evit ar genta gwech, e 1912) eo n'hon eus ket a c'hlaou e-doug an hañv. E Gwengolo em eus gorreet piz ha fao glas am boa hadet en nevez-amzer hag e oant mat c'hoaz da lakaat er pod. An douar a ziskouez beza mat e pep lec'h, hogen glao ebet pe re nebeut a c'hlaou, ha glaveier re stank er goañv. Stank e kouez ar glao pa n'eus ket d'ober gantañ, en diskar-amzer hag er goañv, keit ha goude an erc'h ».

9° *The Fort Fraser Land Recording Division, issued by the Department of Lands, Parliament Buildings, Victoria, B. C. 1919* « Lodennerz-dihella-douar ar c'hreñvlec'h Fraser, embannet gant Keyrenn-renerz an Douarou, Tiez ar Parlamant, Viktoria, Kolumbia vreizek, 1919 ». Eul levr 41 p., hep skeudenn ebet.

10° *The Skeena Land Recording Division, Viktoria, 1920*. Eul levr 47 p., 11 luc'hengravadur ennañ, disheñvel a-grenn dre an danevell hag ar skeudennou diouz mouladur 1913.

11° *Agriculture in British Columbia, Bulletin N° 8 (Second Edition), published by authority of the Legislative Assembly* « All labour-douar er Golumbia vreizek, kannad eizvet (eil mouladur), embannet dre veli ar Vodadeg-lezenni, Viktoria, 1921 ». Eul levr 56 p., luc'hengravaduriou ennan.

12° *Some Questions and Answers regarding British Columbia, Bulletin N° 2 (Land Series)* « Eun nebeut goulennoù ha respontou diwar-benn ar Golumbia vreizek, kannad eilvet (rummad an Douarou), Viktoria, 1921 ». Eul levr-pleg 14 p. War ar c'holôenn anezañ en doa Donroë

An Sao-Maen

Vancouver.

skrivet dindan arouez ar Sterenn: « * Gant nebeut a wirioneziou pe gant gwirioneziou lasou enno ».

13° 5.000 *facts about Canada, compiled by Frank Yeigh, published by the Canadian Facts Pub. Co., 1923 edition* « 5.000 fed diwar-benn ar C'hanada, dastumet gant Frank Yeigh, embannet gant Kevredad-embannafedou ar C'hanada, mouladur 1923, Toronto ». Eul levrig 80 - XXIV p., er c'hreiz anezañ eur gartenn vras eus pinvidigeziou-natur ar C'hanada embannet gant Renerez-Meur an Dominion (Keyrenn-renerez an Traou a-ziabarz), warni notennoù-dourn gant Donroë, unan diwar-benn kêr Detroit, unan-all a-zivout kêr Windsor, eun trede diwar-bean ar Saskatchewan ha kêr Jasmin, chomlec'h an Tad enerus H. Peran (houmañ a zo skrivet e liou ruz, dindan arouez ar Sterenn).

E dibenn al levrig, war an diweza eus ar pajennoù miret evit an embannoù-kenwerz, emañ moulet ano ha chomlec'h J. Obed Smith, rener-meur an divroa d'ar C'hanada e Londrez. Donroë en doa treset arouez ar Sterenn e-harz an embann-ze ha skrivet da heul:

« * Aet da vale pe da dremen ar gouelioù e Londrez ha kemerit ho pillhed evit ar C'hanada,

« Ma harz Bro-C'hall an hent ouzoc'h, va Brezoned,

AN NEB A VENN A C'HELL. (*Where there 's a will there 's a way*).

« Dalc'hit koun a ze! »

DA GLOZA

Eun daolenn wirion ha piz en deus graet d'eomp hor c'henvrôad eus an harzou hag an diaesteriou a gaver er C'hanada. Nemet *eur vro nevez* ez eo e-lec'h e c'hell pepunan « kavout e lañs war hent ar vuhez gwelloc'h eget e broïou koz Europa ».

E-touez an holl vroïou koz-se en Europa, ez eus hiniennou a zo steuziët ar boblañs anezo er wasa breinadurez, en o fenn an Dordogn, « breinâ kornad-bro eus holl Europa ». Ar re-ze eo ar c'homzou end-eeun a lenned war eun displegadur a zo bet savet diwar stad ar vro-ze evit renerien Bro-C'hall. Emeur bremañ (1) o trei ar Vrezoned ouz mont d'an Dordogn d'hec'h adpobla. Hag a zo gwaz e fell da Vro-C'hall kemmeska hor c'henvroïz gant tud ar vro dre zimeziou e doare d'c divrôadela prim-ha-prim ha d'ober anezo Gallaoed. Ouspenn eun trouc'h dinatur graet e korf beo hor mannvro Vreiz, e taoler a-ratoz evel-se eneou e-leiz en eun islonk a varo. A-benn ar c'henta rummad e vo aet poblañs nevez gallekaet an Dordogn ker brein hag an hjini kent.

Adkoueza a dleomp e roudenn roueed Vreiz, Nevenoe en o fenn. Pa gavent douar Breiz re striz evit he foblañs o doa heñchet ar re-niver-ze a dud e broïou stok ouz hon harzou: Kustentin (2), ar rannvro douret gant ar stêriou Mezven ha Seurz (3), hag, en tu-all d'al Loar-

(1) E 1925 ez eo bet skrivet ar pajennadou-man gant an Ao. Vallee.

(2) * *Kustentin*, e galleg *Cotentin*, anvet evel-se c'houz he c'hêrbenn e grez ar Romaned : *Constantia*, e brezoneg Ker-Gustent. *Constantia* a zo aet da *Coutances* e galleg. Ma vije tremenet a-c'henou-da-c'henou eus an hen-geltieg d'ar brezoneg-breman e vije deuet da veza * *Kustentez*. (M.M.).

(3) * *Mezven* (eus an hen-geltieg *Meduana*), e galleg *Mayenne*. * *Seurz* (hen-geltieg *Sarta*), e galleg *Sarthe*. Sellit ouz an notenn war-lerc'h. (M. M.).

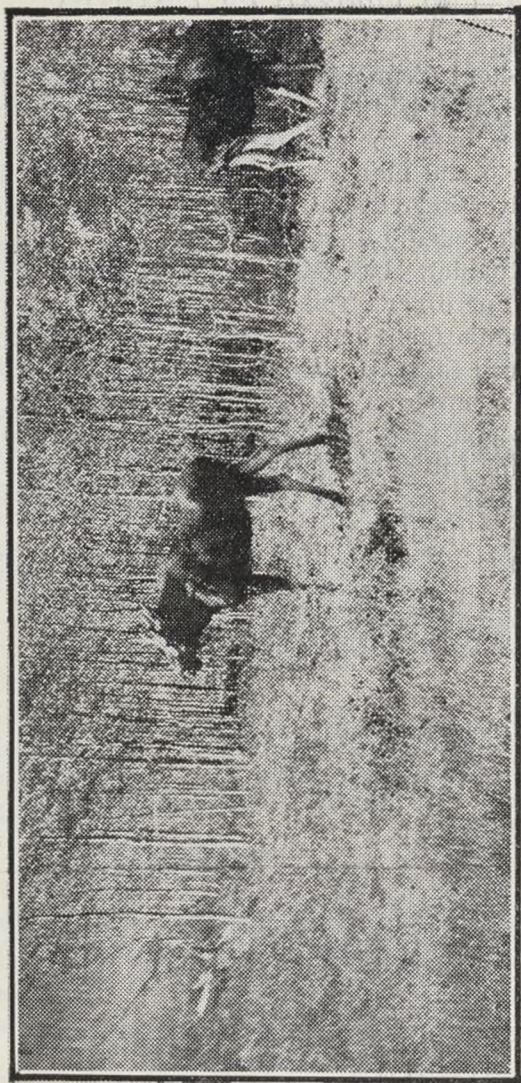
Izela, ar rannvro treuzet gant ar stêriou Bolun ha Saer (1). En tu-hont ma oa eno stumm an douar hag an trevadou heñvel-tre ouz re Vreiz (2), en em gave an enbroïdi harp ouz o c'henvroïz da gaout skoazell diganto diouz ret enep an estren. Eun astennadenn da Vreiz e oa ha neket eun divrôadenn. P'emañ bremañ ar broiou-ze o tibobla int-i ivez, e c'hellfe Breiz en em astenn eno evel en amzer Nevenoe. Nemet e tlemp kaout evit-se, da genta, tiegeziou beo-mat enno yez, gizioù, ha, dreist-holl, spered hag emskiant brôadel Breiz, ha, d'an eil, e penn an tiegeziou-ze, renerien akuit ha brogar oc'h ecuna anezo en hent hor brôadefez keltiek ha n'eo ket en hent an divrôadela hag ar gallekaat evel ma klasker ober en Dordogn.

En gortoz da zont d'eomp seurt tiegeziou ha renerien, e c'heller alia da vont d'ar C'hanada an neb en deus intrudu ha nerz a-walc'h evit en em zibab du-hont. Eus seurt divrôerien e c'hallfe dont eur vad bennak da Vreiz. Goude sevel du-hont eun dibab tud difraeüs, nerzek ha pinvidik, e c'hallfent d'o zro skoazia ar rannvro en hec'h emzav. Kement-all a c'hoarvezas da Euskariz divrôet er Stad Arc'hantel, d'an Dcheked ha da Litaniz divrôet er Stadou-Unanet.

---

(1) E galleg *Boulogne* ha *Sèvre Nantaise*. Bolun (pe *Bonun*) ha Saer a zo anioù brezonek stummet diouz an anioù hen-geltiek *Bononia*, *Savara*. Savet eo bet en hevelep goare *Gwilun* (pe *Gwinun*) evit ar *Vilaine* hag an anioù-stêriou meneget en notenn-araok. Ar furmou brezonek-ze eus an hen-anioù keltiek a zo bet klasket d'eomp, war hor goulenn, gant an Ao. Per ar Rouz, mestr-kelenner war ar c'heltieg e Roazon (M.M.).

(2) Anvet e vez peurliêsa ar rann-ze a Vro-C'hall *Arvorig ar Reter*, e galleg *Est-armoricain*, dre ne ra e-keñver an Arvorig nemet eun advro peurheñvel outi dre zanvezioù he douaregi, dre he zemz-amzer hag hec'h costou. Displegit eur gartenn a zouarouriez eus ar Frañs hag e welo an harzou a zo bet lakaet gant an Natur d'ar rannvro-ze (M.M.).

Kirvi-Meur.

En tu-hont d'eur milion a Lituania a zo o veva er Stadou-Unanet. Holl izili an drevadenn-ze o deus dalc'het-start da garantez tener o mammvro ha miret darempredou stank gant o zud manet e Lituania. Unanet int kenetrezo dre eun niver kevredadou o vaga en o zouez an emskiant vrêadel: Kevredad Lituania Amerika, Kevredad ar studierien lituaniat, Unvaniez an dirwestourien lituaniat (ugent mil anezo), ar Strollad lituaniat, Unvaniez c'hoariou-ouesk Lituania (gant kevrennadou a dennataerip), Unvaniez merc'hed Lituania, ar Vreuriezh lituaniat a vadobererez, h. a. Betek pemzek kelaouenn a vez moulet e yez lituaniek hag ez eus eun niver a skoliou bihan ma vez desket enno yez hag istor Lituania. Stag eo peurliesad ar skoliou-ze ouz ilizou lituaniat. Bez' ez eus ouspenn kant hanter-kant eus an ilizou-ze er Stadou-Unanet.

Kaerat skoueriezh da heulia ma vefe barrek d'hen ober ar remziadoù Brezoned digalon ha mevelaet a zo bet aozet d'hor bro gant ar skoliou divrezonek!

STAGADENNOU

I

NOTENNOU DIWAR-BENN KERIOU AR C'HANADA MENEGET EL LEVR-MAN.

1° Raknotenn a-zivout ar vro.

GORREAD AR C'HANADA. — 3.729.665 miltiriad-karrez, hogos kevatal da c'horread Europa. Brasa advrô-adenn Breiz-Veur er broiou-tremor eo ar C'hanada. Bez ' ez eus anezañ an drederennad eus ar gorread-douar a zo dindan Impalaerded Breiz-Veur. Kement eo ha tregont Rouantelez-Unanet Breiz-Veur hag Iwerzon, pe eitek bro-Alamagn, pe eitek bro-Frañs, pe diou vro-Indez. Diou wech brasoc'h eo eget na oa gwechall Impalaerded ar Romaned p'edo en he brasa.

Bez ' ez eus er C'hanada 300.000.000 akrad-douar mat d'al labour-douar. N'eus nemet 110.000.000 anezo a gement a zo perc'hennet a-benn bremañ (1) ha 60.000.000 hepken dindan c'hounid.

POBLANS. — 8.788.483 a dud (4.451.062 a vaeziz, 4.348.948 a gêriz).

RANNVROIOU. — Unnek anezo: Enez ar Prins-Edward (2.184 miltiriad-karrez); Nevez-Vrunswik (27.985 m. k.); Nevez-Skos (21.428 m. k.); Kebek (706.834 m. k.); Ontario (407.262 m. k.); Manitoba (251.832 m. k.); Saskatchewan

---

(1) An niverennoù a gaver en notennoù-mañ eo ar re a oa lakaet gwir en amzer ma skrive Donroë e lizerou.

(251.700 m. k.); Alberta (255.285 m. k.); Kolumbia vreizek (355.855 m. k.) ; Youkon (207.076 m. k.) ; Douarou ar Gwalarn (1.242.224 m. k.).

CHATAL. — Kezeg: 3.648.871. Loened-korn: 9.819.869. Deñved: 3.262.626. Moc'h: 3.915.684. Talvoudegez ar chatal bras ha munut: 851.331.000 dollar.

LAEZ HAG AMANN. — Talvoudegez an eostad: 260.336.633 dollar.

EDOU. — Talvoudegez an eostad: 962.616.200 dollar.

AVALOU. — Talvoudegez an eostad: 29.898.649 dollar.

BLEUD. — 239.255.461 dollar.

PESKETAEREZ. — 34.931.935 dollar. Tud gopraet : 69.334.

FOULINENNEREZ. — Talvoudegez ar foulennou : 10.151.594 dollar. 812 magva loened feurek.

PRENN. — Talvoudegez an eostad-prenn: 311.815.293 dollar. Tud gopraet er milinou-heskenna hag er c'headou : 78.528. Goprad-labour paeet d'ezo: 84.469.418 dollar.

Trede bro ar bed eo ar C'hanada e-keñver ec'honder ar c'headou (Russia da genta; d'an eil, ar Stadou-Unanet); eil vro ar bed e-keñver braster an eostad-prenn.

MENGLEUZIOU. — 180.000.000 dollar.

LABOURADEGOU. — 3.520.724.039 dollar.

ARC'HANTTIOU. — Fiziadurioù : 1.687.933.831 dollar. Penndanvez. 125.022.074 dollar. Kaoud: 2.680.600.939 dollar. Arboelladou ar bobl: 1.747.600.714 dollar.

HENTOU-HOUARN. — Miltiriadoù anezo: 39.771. Miltiriadoù dre rannvro: Ontario 11.000; Kebek 4.792; Manitoba 4.168; Saskatchewan 6.162; Alberta 4.273; Kolumbia vreizek 4.227 ; Nevez-Vrunswik 1.959 ; Nevez-Skos 1.428 ; Enez ar Prins-Edward 279.

Kenta bro ar bed eo ar C'hanada e-keñver kemblac'ha

ar miltiriadur hent-houarn hag an tudadur. Bez' ez eus eur miltiriad hent-houarn dre bep 220 den.

Penna kevredadou hent-houarn ar vro: an Etretravadennel, ar C'hef Bras, ar C'hanadian-Mor-Habask, ar C'hanadian-Hanternoz ar C'hanadian Brôadel Treuzdouarbrazel. Bagoniou-beajourien: 6.767. Bagoniou-marc'hadourez: 231.563. Implijidi: 167.627. Tud karrataet: 46.793.251. Marc'hadourez karrataet: 103.131.132 tonennad.

An Hent-houarn Kanadian-Mor-Habask eo unan eus hira hentou-houarn ar bed. Hed ar penn-linenn anezañ. Montréal-Vankouver: 2.885 miltir (1). Implijidi: 65.000. Stlejerezed-treniou: 2.255. Bagoniou-beajourien: 2.854. Bagoniou-marc'hadourez: 90.648. Bagoniou-all: 8.099. Talvoudegez roudennadur an hent-houarn hag ar c'hirri: 597.206.336 dollar. Beajourien karrataet: 15.318.358. Marc'hadourez karrataet: 23.710.606 tonennad.

Listri perc'hennet gant Kevredad an Hent-Houarn Kanadian-Mor-Habask: 61 bag-dre-dan o verdei war al iennou, ar stêrioù hag ar riblennad-vor a-hed an aod; 34 lestr-dre-dan o treiza tud ha marc'hadourez a-dreuz d'ar mor Atlantek ha d'ar mor Habask, an tonennadur anezo o tizout 438.604.

Linennou orjal-pellgelaoui piaouet gant ar C'hanadian-Mor-Habask: 15.000 miltiriad stignbosteu, 120.000 miltiriad orjalennou.

KIRRI-DRE-DAN. — 516.307 anezo: eur c'harr-dre-dan dre bep seitegad-tud.

(1) Hira hedad hent-houarn a zo er C'hanaada eo an hini en em astenn eus an eil meurvor d'egile, e're Sydney (en enez ar C'hab Brezon, Nevez-Skos) ha Vankouver: 3.883 miltiriad bannou-dir bep didorr nemet evit treiza Raz Kalso (etre enez ar C'hab Brezon hag an douar-bras). Hogen n'eo ket perc'hennet an hedad hir-ze gant an hevelep kevredad, F. Yeigh, p. 6; G. du Boscq de Beaumont, war T. du M. 1900, II, p. 544.

AERVAGEEREZ. — Aerborziou bras a zo bet savet e Vankouwer (Kolumbia vreizek), High River (Alberta), Victoria Beach (Manitoba), Camp Borden (Ontario), Roberval (Kebek), Halifax (Nevez-Skos). Bureverez an Aer, krouet e 1919 gant Renerez-Meur an Dominion evit ensellout ouz an aervageerez, a zo deuet da veza e 1922 kevrenn e Ministrerez an Difenn Brôadel, dindan e zourn an armeadou mor, douar hag aer en deus ar Roue er C'hanada. War liesaat ha war greski ez a implijou an nijerezed er beajerez, er c'henwerzerez hag en ijinez. Stank ar c'hevredadou lanvaz-prenn ha paper hag o deus bremañ nijerezed stag ouz al labour a reont er c'hoadou. Graet e vez ganto e-kerz an hañv evit mirout ouz an tangwallou d'en em leda drezo, evit aesaat da implijidi ar gouarnamant al labour anavezadenni, ergerzadenni, luc'hskeudenni, gwalennata ha kartennata o deus d'ober e lec'hioù distro ar vro re ziaes da dizout dre eun hent-all. Darn eus ar paeamantou gouestlet dre feur-skrid d'an Indianed gant ar renerez-bro a vez graet bremañ dre zoug an nijerezed.

PELLSKRIVEREZ (DRE ORJAL HA DIORJAL). — Pellskridennou skôet dre c'herre ar vro : 15.013.993. Dre an dindan-vor : 1.154.787.

Kevredadou-pellskriva : 10, d'ezo 4.901 ti-pellskriva ha 7.818 micherour.

Hed an orjalennou-pellgelaoui : 250.802 miltir.

PELLGOMZEREZ. — Kevredadou-pellgomz : 2.365 (5 anezo d'ar Gouarnamant; 103 d'ar c'hêriou, 1,544 dre genobererez, h. a.) Implijidi : 19.943. Goprad-labour paeet d'ezo : 19.000.422 dollar. Hed an orjalennou-pellgomz : 2.268.271 miltir. Niver ar pellgomzerezed : 902.090.

DESKADUREZ. — 1.873.899 a skolidi ; 1.689.590 anezo er skolioù-boutin; 57.424 er skolioù-boutin micherel ha galvedigeze¹; 5.901 er skolioù-mistri; 7.711 e kelenndiou kla-

Indianed Stêr ar C'hallaoued.

sel Kebek ; 9.141 er c'helenndiou-micher stag outo ; 22.187 er Skoliou-Meur ; 23.649 e kelenndiou-kenwerz divoutin ; 51.743 e skoliou divoutin.

Mistri-skol voutin : 53.456 (45.249 plac'h, 8.043 paotr).

Mistri-gelennerien : 2.998 anezo er Skoliou-Meur, 584 er c'helenndiou ; 690 er c'helenndiou-kenwerz.

Skoliou-Meur : 22. Kelenndiou-kenwerz : 140.

KREDENNOU. — 79 kredenn kaerret e 1923 : Iliz katolik, presbiteradegez, metodistiez, badezouriez, Iliz Bro-Saoz, Kenvreureizouriez, Iliz kristen an Ontario, Diskibien ar C'hrist, Kevredad avielek, Armead ar Silvidigez, h. a.

Kementad tud pep kredenn : Katoliked : 39,31 dre gant ; Presbiteriz : 15,48 ; Metodistiz : 14,98 ; Ilizourien Vro-Saoz : 14,47 ; Badezourien : 5,31 ; Luteriz : 3,19 ; Ilizourien c'hresian : 1,23 ; Yuzevien : 1,03.

YEZOU. — Diou yez-Stad kevatal o gwirioù : saozneg, galleg. Yezou europek-all komzet er C'hanada gant tud a gantadoù : iwerzoneg, gouezeleg Bro-Skos (1), kembraeg, brezoneg, islandeg, norvegeg, daneg, suedeg, alamaneg, rusianeg, finneg, hungareg, h. a.

Yezou aziadek : sinaeg, japaneg.

Hen-yezou ar vro. — Eskimoeg (war aod hanternoz ar vro) (2). Yezou indianek : atabaskeg pe na-deneg (er

(1) E Sidney (furm saoznek ar brezoneg Sezni), en enez ar C'hab Brezon (Nevez-Skos), e vez mulet cur gelaouenn c'houezlek sizuniek n'eus nemeti en Amerika: *Mac Talla* « an Hek'eo », G. du Boscq de Beaumont, op. cit, p. 548.

(2) Eus an holl yezou komzet gant henvroiz Amerika kent dondigez Europiz, n'eus nemet an eskimoeg a gement a zo bet anaetaet en eun doare diarvar e oa kar da yezou aziadek a zo. Di-naouet eo eus an hevelep mammyez ragistorek hag ar yezou ouralek komzet e Gwalarn Siberia ha Biz Europa: samoyedeg ha finrougrieg, A. Sauvageot, *Sur certaines similitudes de l'Eskimo et des langues ouralennes*, war *Bull. de la Soc. de Ling.* 1923; *Eskimo et Ouralien*, war *Journ. de la Soc. des Américanistes*, 1924.

gwalarn hag en hanternoz) ; algonkianeg (en Nevez-Skos, Nevez-Vrunswik, Kebek, Ontario ha Manitoba ; e darnennou eus ar Saskatchewan hag an Alberta ; irokizeg (e traonienn stêr Sant-Lorañs hag e-harz lennou Ontario hag Erie) ; sioueg (en Alberta hag e darnennou eus ar Saskatchewan hag eus ar Manitoba) ; salicheg, koutenaeg, wakacheg ha tsimchianeg (er Golumbia vrezek) (1).

INDIANED AR C'HANADA. — 105.998 anezo, o veva war 1.625 rannad-douar miret d'ezo. 38.101 ti ; 339 skol darempredet gant 12.196 a skolidi ; 221.800 akrad-douar diindan labour, o tegas en tu-hont da 2 vilion poezellad ed ha brouskoun da dalvezout 3.577.000 dollar. Talvoudegez an douarou miret d'an Indianed: 52.000.000 dollar. Talvoudegez an tiadur warno : 5.100.000 dollar. Talvoudegez dre benn eus madou an Indianed, douar hag annez : 682 dollar. Fiziadurioù en arc'hanttiou graet gant an Indianed: 11.458.660 dollar.

ESKIMOED. — 3.296 anezo (2).

2^e Kêriou ar C'hanada meneget el levr-mañ.

KEBEK. — Unan eus kosa kêriou ar C'hanada, el lec'h end-eeun ma teraouas istor ar vro. D'ez i eun ano indianek o talvezout kement ha « strizenn e naoz eur

(1) F. Boas, *Handbook of American Indian languages*, diou levrenn. Washington, 1911, 1922; F. Webb Hodge, *Handbook of American Indians North of Mexico*, diou levrenn, Washington, 1907, 1910.

(2) Re izel a galz e tiskouez beza an niver-ze lakaet d'an Eskimoed a veva er C'hanada. Niver an holl Eskimoed a zo lakaet da 100.000 hervez skrivagnerien-ze, da 300.000 hervez skrivagnerien-all (Deniker, *Races et Peuples de la Terre*, 1900, p. 597). Beva a-skign a reont en arvor hanternoz Norz-Amerika adalek Stêr ar C'houevr en Alaska betek ar Groenland, ha d'ar C'hanada eo evit ar pep brasa an hir riblennad-ze a aod.

stêr ». Diazezet eo bet e 1608 gant ar Gall Champlain. Poblanañs kêr ha poblañs he maezkêriou (fabourziou) lakaet a-unan : 155.000. Pont Kebek, stegnet a-dreuz da stêr Sant-Lorañs, uhel a-walc'h evit lezet al listri-mor da dremen dindanañ, eo unan eus brasa pontou ar bed (1). Porz Kebek a zo anezañ unan eus ar porziou mor ha stêr a bouez eus ar C'hanada, ennañ 30 miltiriad kaeou lestra-dilestragouest da rei bod da 22 lestr treuzatlantek. Kêr a zo enni 835 labouradeg o rei fred da 18.500 micherour, 47 arc'hantli, 41 iliz, 26 klanvdi, 66 skol-voutin, 21 skol-divoutin ha kelenndi kenwerz, 20.500 skolliad, 96 miltiriad straedou, 26 miltiriad tramgirri (kirri-tramwe). Teir linenn hent-houarn treuzamerika a dremen dre he forziou-houarn.

HALIFAX. — Brasa keoded ar C'hanada diouz an tu reter da Gebek. Poblanañs : 46.000 den e 1911, 58.372 e 1921. Penna porz ar C'hanada war ar mor Atlantek ha kenta arzaolec'h listri-brezel Breiz-Veur en Norz-Amerika. Difennet gant unnek kreñvlec'h. Enni unan eus brasa lennou-aoza-listri an Atlantek. D'an trede er bed-holl e teu he forz evit ar vent, an diogelled, ar c'haerder. Dek miltir-karrez ar gorread anezañ ; 23 miltiriad-eorlec'h en dour doun.

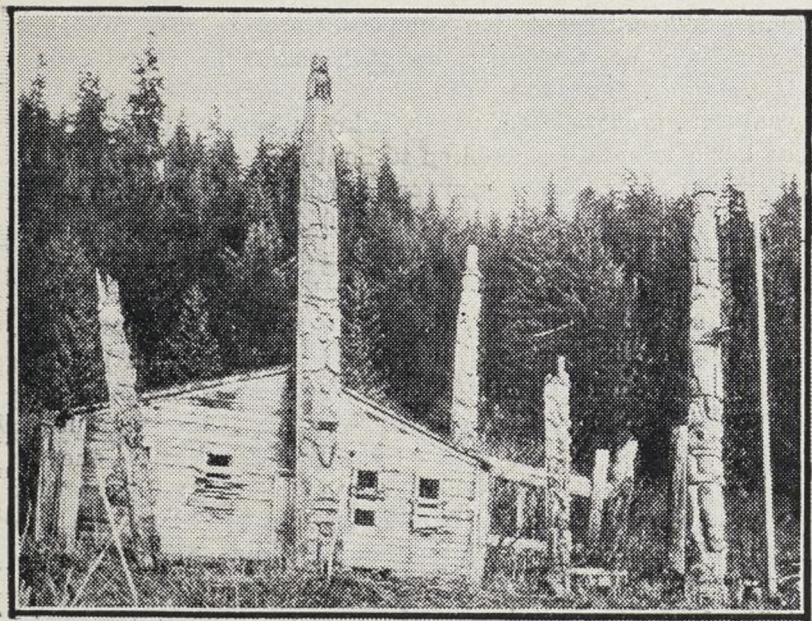
Talvoudegez an traezou oberiet e labouradegoù kêr : en tu-hont da 20.000.000 dollar. Truajou : en tu-hont da 50.000.000 dollar. Gounidou-maltouterez : 2.895.429 dollar. Treuzlec'hiaduricu-kont en arc'hanttiou kêr : 160.112.236 dollar.

MONTREAL. — Anezi kêr-veur ar C'hanada. Poblanañs kêr hag ar fabourziou anezi : 1.100.000 a dud. 2.375 labouradeg, enno 157.878 micherour, paet d'ezo 110.196.219 dollar a c'hoprada-labour. 56 kenliorz-veur ha karrezennad-

---

(1) Kanada a biaoù hiniennou eus brasa ha brudeta pontou ar bed : Pont Jubile Viktoria e Montreal (a-dreuz da stêr Sant-Lorañs evel pont Kebek) ha pont-dir unwaregek an Niagara.

Peuliu-Totem
gant Indianed Amerika.

c'hlasvez, dindano 1.421 akrad-douar. 836 miltiriad straedou ; 267 miltiriad hent-houarn-straedou dre dredan. Penn-lec'h ar C'hanada eo Montreal evit an oberia: bouterier-ler, gwiadou, dilhadou, binvier-tredanerez, livadurioù, lanvaz-prenn, paper, sukr, butun, h. a. Grounnet eo kêr a vilinoù o c'henel en tu-hont da 300.000 marc'hadnerz pep bloaz. Kambr-genwerz : 2.200 ezel. Treuzlec'hiadurioù-kont en arc'hantioù : 5.093.942.672 dollar (ar muia a gement a zo er C'hanada).

Brasa porz-dour kreizdouarbrazek er bed eo porz Montreal, war-hed 1.000 miltir diouz ar c'heinvor, penn-hent da ganolioù e c'hell drezo al listri bras tizout al Lenn Uhela, en tu-hont da 1.000 miltir dounoc'h en douar-bras. Kaeou lestra-dilestra evit 125 lestr meur. Unan eus penna porzioù ar bed evit al lestra-edou : 154.000.000 poezellad anezo e 1922. Mont-dont al listri e-pad ar bloavez-se : 1.374 lestr o tegas ed eus porzioù al Lennou Meur ; 1.194 lestr eus ar mor Bras, anezo 3.931.901 tonenn. Benvegad ar porz : 2 bikoi saverez-ed didangwallus nevez-flamm, outo kaniou-fenna-ed o kas da bemzek lestrva ma c'hall enno nao lestr bras war eun dro kaout o sammad leun-barr a ed ; 23 kle-dourenn vras didangwallus ; 58 miltiriad hent-houarn evit an trenia-didrenia marc'hadourez ha tud ; labouradegoù sevel hag aoza listri. 100.000 merdead, hag i diwar eitek brôadelez, o deus tremenet dre borz Montreal e 1922.

Kresk ar boblañs e Montreal. — E 1535 ne doa el lec'h ma sav kêr breman nemet eur gêriadennad Indianed a voe gweladennet gant ar Breiz-Uhelad (Malouad) Jakez Karter. E 1611 e voe diazezet eno eun ti-kenwerz gant ar Gall Maisonneuve. Niver kêriz e 1851 : 57.715. E 1861 : 90.323. E 1871 : 107.225. E 1881 : 140.747. E 1891 : 211.302. E 1901 : 277.829. E 1911 : 523.377. E 1916 : 650.000. E 1919 : 700.000. E 1920 : 840.000.

OTTAWA. — Kêr-benn ar C'hanada ha sez Gouarnamant pe Renerez-Meur an Dominion. 150.106 a gêriz, 12.000 anezo e gopr gant ar gouarnamant. 2.600 ti, 84 ti-meur boutin 20 ti-meur d'ar gouarnamant; 64 skol-voutin ha skol-uhel ; 20.000 a skolidi ; 1 Skol-Veur ha 10 kelenndi ; 1 Mirdi brôadel ; 100 iliz ; 14 leandi ; 22 ti-karitez ; 31 klanvdi ; 40 arc'hantti ; 119 gwerzdi dre vras ; 192 labouradeg ; 23 kenliorz ha karrezennad-c'hlasvez ; 165 miltiriad-straedou (59 miltiriad anezo pavezet) ; 47 miltiriad hent-houarn-straedou dre dredan.

PRINS-RUPERT. — 436 miltir nesoc'h da Reter-Pella Azia eget porz-all ebet eus ar C'hanada war ar mor Habask. 7.500 a gêriz. Pemp skol. Piaoua a ra ker ar rouedadou pellgomzerez, dourerez ha tredanerez. Brasa porz-pesketazerez war aod ar mor Habask. Brasa sanailh-riella pesked a zo er bed. Labouradegou sevel hag aoza listri Leun-aoza evit 20.000 tonenn. Heskennezerez bras. Labouradegou aoza stlejerezed-treniou ha bagoniou. Penn-termen d'an hent-houarn Kef-Bras-mor-Habask.

SANDWICH. — Sellit ouz Windsor.

SANT-BONIFAS. — Kêrig eus ar Manitoba, nepell diouz Winnipeg. Poblans : 7.483 den e 1911 ; 12.821 e 1921.

TORONTO. — D'ez eun ano indianek o talvezout « lec'h-emvoda ». Ar C'hallaoued a savas eno eun ti kenwerza gant an Indianed e 1749. An dachenn m'eman kêrbremañ a voe gwerzet d'ar Roue gant an Indianed e 1787 evit 85 dollar. Enrollet evel kêr e 1834 p'edo 9.000 den o chom enni ha 6.000 akrad-douar hepken dindani.

Deuet hizio da veza penna kêr rannvro an Ontario, eil-ledana kêr er C'hanada, brasa marc'had-chatal an Dominion. Ar poblans a zo aet war zaougementaat enni pep pemzek vloaz abaoe bloaz an enrolladenn. E 1844, 18.420 a geriz. E 1874, 67.995. E 1884, 105.211. E 1905, 238.642. E

1910, 325.302. E 1921, 521.893. Gorread kêr: 32 miltir-karrez.

100 skol-voutin, 9 skol-uhel, 34 skol divoutin micherel ha kenwerzel, 32 kelenndi, 13 levrdis ; 2.500 mestr-kelenner ; 100.000 skoliad. Brasa Skol-Veur an Impalaered, enni en tu-hont da bemp mil studier.

531 miltiriad straedou, 70 kenliorz-veur ha tachenn da c'hoariou (bolod-paliked, horell, mell-droad, krieked, h. a.), 65 klañvdi hag aluzendi, 298 iliz, 2.835 labouradeg o paea d'o michereurien 105.509.698 dollar a c'hoprad-labour. Treuzlec'hiaduriou-kont en arc'hanttiou : 4.974.949.873 dollar (an eil-vuia en Impalaered). Niverusa kambradgenwerz an Impalaered : 2.700 ezel.

Gounidou-maltouterez : 40.959.788 dollar (an eil-vuia er C'hanada). Aotrou sevel tiez : 13.906 o tegas 35.237.921 dollar. Kirri-dre-dan : 32.000. Pellgomzerezed : 100.000. Poised : 800. Riboullerien : 634 (29 karrdi).

Piaoua a ra kêr he labouradegou tredana ha sklerijenna a-unan gant 46.000 kleuzeur-straed.

VANKOUVER. — An nor da vont da vroiou Reter-Pella Az a. Penna porz-mor, doun an dour ennañ er bloaz-pad, a gement a zo gant ar C'hanada war ar mor Habask. Unan eus brava haoriou ar bed-holl. 80 miltir hed tal al lenn ; 40 miltir hed an eorlec'h. Kresk war al lestradennoù e-pad an dekvedad-bloaziu 1912-1921. Mont-dont al listri e 1921 : 11.874 (kresk a 27 dre 100 war niver 1912) ; tonennad : 9.916.000 (kresk a 128 dre 100) ; prenn lestret : 149.000.000 troatad (kresk a 590 dre 100) ; ed lestret : 6.630.000 poezellad (ed ebet lestret e 1912). 34 linennad listri-treizer a zo o tarempredaoui porz Vancouver ez resis (ha kalz a re-all ez diresis). Listri-dre-dan o heulia pep sizun hent Sina, Japan, Hawai, Aostralia, Nevez-Zeland, ha pep miz hent Bro-Saoz hag Europa dre ganol Suez ha hini Banama. Gwella aezeriou-lestra

a zo en Dominion. Teir linennad hent-houarn treuzamerika o deus er porz kaeou ledan evit an trenia-didrenia.

Niver kêriz e Vankouver : 125.000. A-unan gant tud ar rakkêriou (pe fabeurziou) : 220.000 (warno 15.000 Aziad). 85 iliz ha mision. 28 skol-bobl, 5 skol-uhel, 1 skol-vicher. 554 kelenner ; 19.317 skoliad o tarempredi ar skoliou-pobl. 1.178 studier o heulia kenteliou Skol-Veur ar Golumbia vreizek.

Arc'hant postet e labouradegoù kêr : 98.434.309 dollar. Implijidi : 19.000. Goprad-labour paet d'ezo : 22.000.000 dollar. Treuzlec'hiadurioù-kont en arc'hanttiou : 682.964.537 dollar. Aotreou sevel tiez : 3.045.132 dollar.

VIKTORIA. — Kêr-benn ar Golumbia vreizek, unan eus kaera ha yac'husa kêriou Amerika an Hanternoz. Temz-amzer eus ar gwella, aliesoc'h digoumoul eget na vez peurliesha war aod hag enezennou ar Golumbia saoz, ken ma teu da Viktoria beza hinoneta ha heolieta kêr ar vro-ze. Ac'hano al lesano a raer anezi : *The City of Sunshine* « Keoded an heolgan » . Kaer-dreist eo ar vro tro-war-dro d'ezi hag ec'h estlammer ouz kened ar c'hlasvez, meurdez ar c'hoadou bras diziskoultr, uhelder ar gwez enno, teoder o c'hef, stankder o deil (1). Ar gêr end-eeun a zo eur skouer evit peza sell ar c'hendresa eus ar straedou hag ar baliou, ar c'hevatala drezi al liorzou boutin, ar stumma-kaer an tiez. E-touez an tiadurioù kaera, ret eo ober meneg eus Tiez ar Parlamant ha Sannailhou departamantel Kevredad-feuraoua bae Hudson. Tiez-annez eus ar bourrusa a zo e kêr, en-dro d'ezo liorzou dudius-kenañ, par d'ar re goanta a weler e Breiz-Veur. Ar maez trodro da gêr eo ivez ar breiz-veureka en e stumm a gement a zo er Golumbia saoz en abeg d'an dervedenned

(1) A. Métin, *op. cit.* pp. 114-20.

(daou seurt anezo : *Quercus Garryana*, *Q. Jacobi*) a weler a-strew amañ hag ahont er pradeier. Ne deus a wez dero er Golumbia saoz nemet war ar maez-se (1).

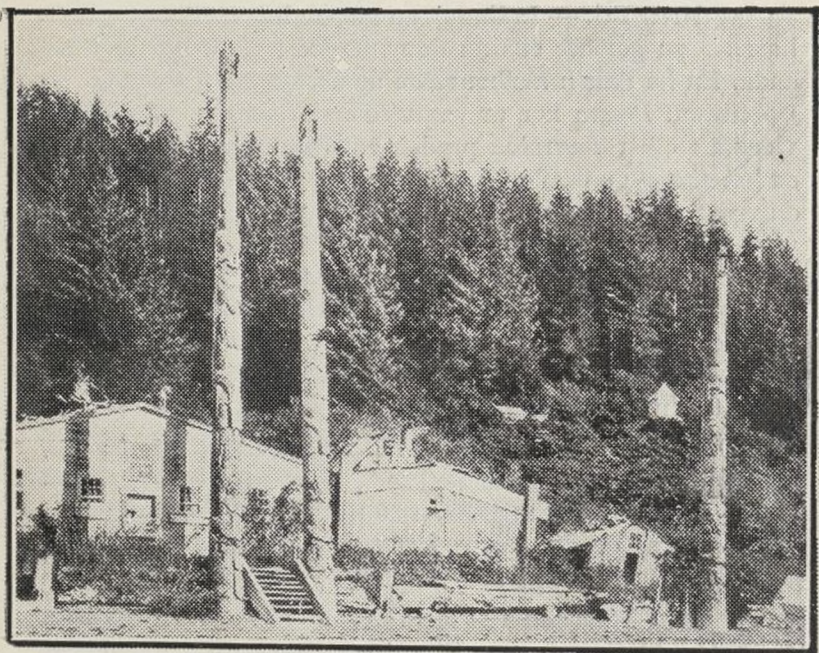
Viktoria a zo enni 132 miltiriad riblennou-straed simantet, 65 miltiriad balïou, rabinou ha paramailhou, 134 miltiriad korzennou-dour, 75 miltiriad straedou pavezet, 7 ken'iorz-veur ha 4 zachenn-horella.

Eil-ledana porz ar C'hanada eo Viktoria e-keñver an tonennadur. Radellou ha lennou aoza listri eus ar menteka a zo ennañ.

Poblañs, Viktoria hag he maezkêriou: 60.000 den. Truajou: 65.779.668 dollar. Treuzlec'hiaduriou-kont en arc'hanttiou : 105.775.654 dollar. Aotreou sevel tiez : 1.000.000 dollar. Gounidou-maltouterez: 1.916.755 dollar.

WINDSOR. — E penn ar c'hreisteiz da rannvro an Ontario, war ar brasa hentad dour disal a zo er bed (Lennou Meur Norz-Amerika). Windsor a oa 17.829 a gêriz enni e 1911; 38.591 e 1921. Anezi hag eus ar c'hêriou nes, Ford, Walkerville, Sandwich, Ojibway, Riverside, e c'hoarvez ar pez a c'halver *the Border Cities of Canada* « kêriou-bevenn ar C'hanada ». Enno a-gevret ez eus 65.000 a gêriz. Kreizennoù ez int da labouradegoù ar C'hanada evit obererez ar c'hirri-dre-dan hag an traou a strilhouriez hag a apotikerez. Darempredaouet ez int gant pemp linenn hent-houarn : O C'hambr-Genwerz a zo enni en tu-hont da 1.000 ezel. Truajou (Windsor): 65.695.000 dollar. Treuzlec'hiaduriou-kont: 170.789.802 dollar. Gounidou-maltouterez: 3.187.496 dollar. Kêriou-bevenn ar C'hanada a sav rag-eeun da Zetroit, keoded vras eus ar Stadou-Unanet (310.000 a gêriz), en tu-hont d'ar waz-dour a stag Lenn Huron ouz Lenn Erie.

(1) Id. p. 119.

Peuliu-Totem

gant Indianed Amerika .

WINNIPEG. — Indianek an ano-ze hag o talvout « kailharek » pa gomzer eus an dour. Trede ledana kêr ar C'hana-
nada. En he dalc'h alc'houeziou ar c'henwerz e Kornog an
Dominion. Penna kêr ar rannvroioù a anved, hanterkant
vloaz a zo, « rannvroioù pradek ar C'hana-
nada », nemet trôtet
eo bet abaoe ar pradou bras en edegou ha deut da heul kêr
da vrasa marc'had-ed Norz-Amerika. E 1870, ne oa c'hoaz o
veva eno nemet 215 den en eur c'hreñlec'h hag en eun ti-
kenwerz bet savet gant Kevredad-feuraoua bae Hudson. E
1873, pa voe enrollet evel kêr, e oa 1.869 a dud o chom enni.
Hizio ez eus 179.087 a gêriz. A-unan gant an dud o veva er
ræzkêrioù (*Greater Winnipeg* « Brasoc'h Winnipeg »)
283.540 den.

60 skol, 31 kenliorz-veur, 120 miltiriad boulouardou,
112 miltiriad hent-houarn-straed, 952 labouradeg, enno
24.000 micherour. Dourbent, 16.000.000 dollar koustet d'e
sevel, o tegas da gêr, eus a 100 miltir ac'hano, 100.000.000
gallonad-dour-bemdeiz (1).

Pevar c'hevredad hent-houarn o deus tuadlinennou
(*sidings*) ha tiez-diskenn e Winnipeg. 27 linenn hent-houarn
a zeu da groazigella o bannou-dir en he forziou-houarn.

Gounidou-maltouterez : 10.025.091 d. Treuzlec'hiadu-
riou-kont : 2.563.738.704 d. Leve ar post-liziri
: 2.857.227 d. (2)

---

(1) Gallonad = 4 litrad 543.458.

(2) Trôtet peurliesha diwar sitozneg Frank Yeigh, 5.000 *facts about
Canada*, 1923. Ar mammskridoù-all o deus talvezet da sevel ar sta-
gaden-mañ a zo bet meneget an ano anezo en notennou, e traoñ
ar pajennoù.

II

BREIZIZ EN AMERIKA

An trevadennadou-Breiziz er Stad Arc'hantell, er Stadou-Unanet hag er C'hanada. Roudou a-ziwar-lerc'h Breiziz en Antilhezennou, gall. Gladva kembraek Patagonia. Sur-son corda

Ar broiou eus Amerika o deus dedennet ar muia a Vrezonez, e dil-enn an XIX^{vet} kantved hag e derou an XX^{vet}, eo ar Stad Arc'hantell, ar Stadou-Unanet hag ar C'hanada. Kerneviz peurvuia eo a yeas da ober trevadennad ar Stad Arc'hantell. Kerneviz-all, eus Roudouallek hag ar vro tro-wardro, a savas war glannou stêr Ohio, e Pittsburg, Pennsylvania, eun advrôadenn vreizek, tudeta hini a zo er Stadou-Unanet (1). Digant eun den yaouank ganet en advrôadenn-ze ha deut en-dro da Vreiz e 1925 evit ober e servij-soudard, an aotrou Dour, en deus bet Fransez Vallee kalz a c'heriou mat eus Kerne evit e c'heriadur.

Divrôerien an XIX^{vet} hag an XX^{vet} kantved a oa anezo-peurliesia tud didra eus ar bobl, koueriaded ha micherou-rien. En XVIII^{vet} kantved en eneb, an noblañs a Vreiz eo dreist-holl a gase divrôerien d'ar broiou-tremor. Bez' ez eus Lremanñ c'hoaz en Inizi (Antilhez ha Louiziana) douarou a-zilerc'h ar plantadegoù gwechall hag a zo stag outo ano an noblañsou-ze, evel Karadeuk en Haïti da skouer (2).

---

(1) Tri c'hant tiegez hervez J. Choleau, *L'expansion bretonne au XIXe siècle*, 1922, p. 165.

(2) Karadeuk a zo skrivet *Caradeux* gant ar c'hallegerien, E. Aubin, *En Haïti: Planteurs d'Autrefois, Nègres d'aujourd'hui*, 1910, pp. 24-5. Brezonez a zo bet ivez, emic'hañs, e-touez boukanerien ha fibusterien, ar XVI^{vet} hag ar XVII^{vet} kantved, nemet o anioù a zo c'hoaz da glask hag o istor da sevel. Roazoniz e Fort-Liberté

Er C'hanada, eur beleg a Vreiz-Izel, an aotrou Floc'h, bet person e Magor, a yeas e 1902 da glask eno douarou evit ar Vrezoned ha da sevel eur barrez a voe anvet gantañ Sant-Brieg. Setu amañ al lizer a skrive e 1903 da holl geïaouenou Breiz hag a zo bet moulet war *Kroaz ar Vretoned* (niverenn 271, an 12^{vet} a viz Gouhere).

« Brao eo ganen rei da c'houzout d'ar Vrezoned em eus kavet hag e viran evito amañ unan eus ar gwella douar eus ar vro anvet ar Saskatchewan.

« Baleet em eus ar vro-ze e-pad pemzek dervez da glask douarou a vije diouz c'hoant va c'henvroiz. Ar gompezenn am eus dibabet a zo enni teir begenn ha na gaver ket alies: — Da genta, douar mat evit an diou c'hounidegez, da lavarout eo evit ar maga-loened hag an hada-edou. — D'an eil, douar yac'hus. — D'an trede, an hent-houarn en amezegiez. War-hed seiz kant metrad diouz ti-diskenn an hent-houarn e vo savet an iliz, a anvin iliz sant Erwan; ar re bella eus va farrezianiz a vo eiz pe nao miltir diouz ar gêriadenn. N'eus ket ezomm da lavarout e vo astennet mui-ouz-mui va advroadenn vreizek, mar selaou an advroïdi-ouz va galvadenn hag e vo savet diwezatoc'h eun eil parrez evit ar re bella.

« Setu bremañ penaos ober evit kas an traou da benn:

« Da genta, eur merour, en divije 4.000 lur pe dost en eur zegouezout amañ, a hellfe sevel eun tiegez dioustu. Dont kuit a rafe e-unan e miz ebrel kenta, sevel a rafe eun ti, eur chatal bennak a brenfe hag e hadfe e zouarou. E dud a zegouezfe, da heul, e miz eost da rei dourn evit ar medi. Ma 'z eus, en o zouez, paotred oajet a driouac'h vloaz, ar re-mañ a vo eur skoazell vat evit o c'herent, rak douarou a

---

en Haïti, Aubin, *op. cit.* p. 330 En Nevez-Orléans, emañ o veva diskennidi Breiziz, en o zouez kerent da Vallee, merdeïdi anezo, aet di da chom e-pad eil hanterenn an XIX^{vet} kantved.

Indianed en o dilhad-meur.

nellfont da gaout en o c'hichen. Al labourerien-douar en o-aez a zeu ar stal da vat ganto ar muia, ya, gant ma labourfont evel en o bro.

« Meur a vereuri, savet c'houec'h pe seiz vloaz a zo, am eus bizitet a-benn vremañ; hag e oa enno, d'an nebeuta, pevar-ugent loen-korn hag eun ugent bennak a gezeg.

« Al labourerien-douar pinvidik avat, n'ez eus ket kalz anezo. An darn-vuia eus ar re a zegouez amañ, Brezoned hag all, a zo tud yacuank didra, ha n'o devez ket alies peadra d'ober ar veaj. Gaou e vije lavarout d'ar re-mañ e vefont pinvidik a-benn dek vloaz. Tri bloaz, d'an nebeuta, o devo ezomm da c'hounit peadra da c'hallout tiekaat (*pe derc'hel* douar). Evel-se emañ ar stal gant ar re a zo deut ganen. Bez' o deus bremañ daou-ugent skoed dre viz gant ar promesa da gaout labour e-pad ar goañv. N'eo ket fall o stad evel ma welit. E-lec'h mont da c'hweñvi e staliou-labour bras eus Bro-C'hall, ec'h halanont aer vat amañ, ne'abouront ket war ar sul ha n'en em roont ket da eva, dre ma gavont fen an dro d'hen ober. Gant-se, e c'hellont erbedi (*pe espern*) pevar c'hant skoed dre vloaz, hada eun nebeut ed an eil bloavezh, ha beva, a-benn nemeur, *war o zra*.

Mar deo a-walc'h d'eoc'h an diskleriaduriou-mañ, ha mar kavit ho mad enno, kasit buan ugent skoed da virout ho plas. Ne vezo ket ret d'eoc'h, evit-se, kuitaat ho tud; ze a vezo evit eur mare (*pe eur c'houlz*) a lavarin d'eoc'h diwezatoc'h.

Hastit buan, kenvroiz ker. Emañ ar vro-mañ war an arigrap, pa zired dre gantou, a dreniadou bras, tud a bep bro: Saozon, Iwerzoniz, Suediz, Hungariz, Gallisiz, Roumaniz, Flamanked, hag all. N'eus nemet ar Vrezoned eus a gement na finvont ket, hag i brudet amañ evel ar gwella gounideien (*pe labourerien-douar*).

En em lakaat a ran en ho servij: skrivit d'in en *eskopti*

ar Prins-Alberz, Saskatchewan, Kanada. Ac'hano ez in d'an advrôadenn am eus savet evit merka al lodennou-douar ho pezo goulennet. *Eur wech c'hoaz hel lavaran d'eoc'h, hastomp ma n'oulomp ket beza tizet ha lezet war-lerc'h gant an estren.*

H. AR FLOC'H, *beleg.*

Beleien Vreiz, a-du da genta gant an aotrou Floc'h, a drôas buan a-walc'h a-enep d'an divrôa d'ar C'hanada (1). Hag e kendalc'has an darn-vuia eus ar paour kaez divrôerien a Vreiz-Izel da vont da vreina, korf hag ene, e kêriou bras Bro-C'hall.

E-kreiz an XIX^{vet} kantved, e savas Kembreiz e Patagonia, war glannou ar stêr anvet ganto Avon Louet (2), eun advrôadenn enni teir c'hêriadenn: Gaïman, Trelew ha Rawson. Er c'hendalc'h holl-geltiek dalc'het e Sant-Brieg e 1867, e komzas an Ao. Kermarker da Vreiziz eus an eil Gembre-ze savet en tu-hont d'ar mor Bras, e penn traoñ ar bed, gant o breudeur a Vreiz-Veur. Divizet e voe neuze e vije sellet piz gantañ ha gant beleien eus ar Vro ha mat e vije kas ar Vrezoned a ranke divrôa d'ar Vro-Wenn (an ano-ze a raed eus trevadenn gembraek Patagonia) (3) d'ober eno o annez e-kichen Kembreiz. Nemet, evel m'emañ boaz, ne voe ket pennou Breiz evit en em glevout, staga a-zuvri gant al labour, sevel eur benveg-divrôa efedus, kas

(1) Choleau, *op. cit.* p. 157.

(2) *Rio Chubut* gant ar spagnolegerien. Ober a reomp amañ gant an anoiou a zo bet ledet an anaoudegez anezo e Breiz gant displegadenn Kermarker e 1867.

(3) Kembreiz a ra bremañ peurliesia *Gwladfa Gymreig* « Gladva kembraek » eus o zrevadenn hag *Afon Camwy* « Avon Kammoe » eus an Avon Louet. Lenn, da skouer, *Dringo 'r Andes* gant Eluned, eil mouladur, Kasnevez-war-Wesg, Men. 1907.

tra pe dra war-raok ha da benn. Diouz tu Kembreiz ne voe ket nerz ar striv par da vraster al labour a oa d'ober, ha re nebeut a dud a yeas da sevel o oaledou er Vro-Wenn. Mantrus evit amzer da zont hor gouenn hag hor yez ne voe ket gwelloc'h kaset an traoù en-dro neuze. M'o dije gouezet Kembreiz sevel eur c'hevredad-divrôa galloudus a-walc'h evit kas da Batagonia an holl zivroerien a ranke kuitaat o bro bep bloaz a-gantadou (1) ha m'o dije ar Vrezoned graet kement-all diouz o zu, e vije hizio e penn izela Amerika ar C'hreisteiz tri pe bevar milion a Vrezoned da vihana, o dije harzet ouz spagnolegerien ar Stad Arc'hantel d'en em leda dre ar vro-ze. Eur vro vras eo Patagonia hag a dalv war ar brud lakaet d'ezhi (2). Eus glann an Avon Zu (3) da ribl raz Majellan, en em astenn war-hed 1.500 kilometrad (war-bouez nebeut an hedad a zo en Europa etre aber stêr Loar ha beg uhela Bro-Skos), enni a bep eil uhelgompezenou meinek ha traoniennou strujus kenañ, gouest da rei bod ha boued da dud a-vilmiliadou. Didud pe beuz-didud edo d'ar c'houlz-se hag aes-meurbet e vije bet da enbrôerien o tegouezout stank-ha-stank kenkiza an nebeut Indiaed ha Spagnoled hironaet a oa o veva eno. Eun amzer gaer a c'halloud hag a vraster he dije gallet en em zigeri evit gouenn ar Vrezoned en hantervoul draoñ ar bed ma vije

(1) Kembreiz a zivrôa a ya da Vro-Saoz pe d'ar broiou-tremor: perc'hennadennou a Vro-Saoz ha Stadou-Unanet dreist-holl. E kement bro ma teuont da veza stank a-walc'h en em vodont kement-trezo hag e savont kevredadou ha kelaouennou kembraek. Nemet a-skign evel m'emaint e-touez tud arallyezek kalz niverusoc'h egeto, e vezo diaes-bras d'ezo derc'hel d'o yez ha d'o brôadelez e-kerz meur a remziad. Da zezvâr diouz an anoioù-tiegez, ez eo stankoc'h er Stadou-Unanet hag er C'hanada an dud a ouenn gem-lreat o deus dilezet o yez eget ar re o deus dalc'het d'ezhi.

(2) Kont H. de la Vaulx, war *Tour du Monde*, 1900, I, p. 264.

(3) *Rio Negro* gant ar spagnolegerien.

bet e Breiz hag e Kembre penncu-tud barrek d'al labour a oa d'embreger neuze.

Hogen, kas e amzer o leñva da zizampartiz, leziregez ha faziou ar remziadou Breiziz o deus bevet en hor raog na ve nemet setoni. Mat eo prederia doun e-pad eur pen-nad war o flanedenn evit gwelout spis pegen izel e kouez eur vrôad-tud pa n'eus enni na saverien, na krouerien, na stourmerien, na torrierien-harzou, hogen tud diragwel nemetken, en em lez da veva, gwell ganto beza kaset-digaset gant an Amzer hag an Darvoud eget striva d'o mestronia ha d'o ren. Eur wech avat graet ar selledou-ze, trei ouz skouer galonekaüs ar poblou o deus en em savet eus a netra da varr ar galloud, o deus gouezet ren da uhel o yez hag o brôadenez, o leda dre ar bed, en em wrizienna e pep lec'h, beza trec'h hag ober berz e pep tachenn, evel ar Romaned gwechall, evel ar Saozon en hon amzer. Gwelomp, diwar o skouer, ar perziou-mat a zo ret maga ha kreski ennomp evit beza dare, ne lavaran ket d'ober kement-all, *hogen da greñvaat e nerz hag e galloud*. Ha ne vern petra a c'hoarvezo, bezomp leun a fizians en amzer da zont, o c'houzout gortoz ez sioul hor pred. Mar deo kaelet tachenn Batagonia ouzomp, tachennou-all a zigoro d'eomp marteze, ha tostoc'h d'hor bro. Netra hirbadus, netra stabil ha dige-flusk er bed-mañ, anezan Domani ar C'hemma-Digemma dibaouez. An Impalaerdedou brasa a dorr a-dammou, ar Stadou galloudeka a gouez, ar broiou tudeta a wel o fo-blañs o vont da get. *Ne vezo ket stanket pep hent ouzomp da virviken*. Nemet labouromp ha studiomp, hag en em greñvaomp e pep stumm, ha miromp lemmded hor spered ha krakted hor sell evit beza dare d'ober hor vad eus ar peza zegouezo, eus an hentou a zigoro dirazomp.

III

BREIZIZ EN AFRIKA, AZIA HAG OKEANIA

Dre-holl en Afrika, Azia hag Okeania, eus ar Senegal d'an Tonkin, eus ar Marok da Vadagaskar ha d'an enezennou Markizez, ez eus Breiziz (1). Ha pell-zo emañ evel-se. Hep mont en adreñv en tu-hont da zercu ar c'hantved diweza, deuet d'ho koun an asagn-a-vor an Torzeg a weladennas ar c'henta (2) oazidou an Ejipt, a gavas dismantroù Meroë hag a dennas tres-plaen kement savadur faraonek a zo en tu-hont da eil herrus-dour an Nil. Ho pet koun eus Gwilherm ar Yann, ergerzadenour Abisinia hag India e kreiz an XIX^{vet} kantved (3), eus an doktored Helgoualc'h ha Kintin a weladennas etro an hevelep amzer glannoù ar Senegal-Uheia hag an Nijer-Uhela (4), eus an Tad Ar Gwilcher, misioner e Bro-Sina, a voe test da emsavadeg

---

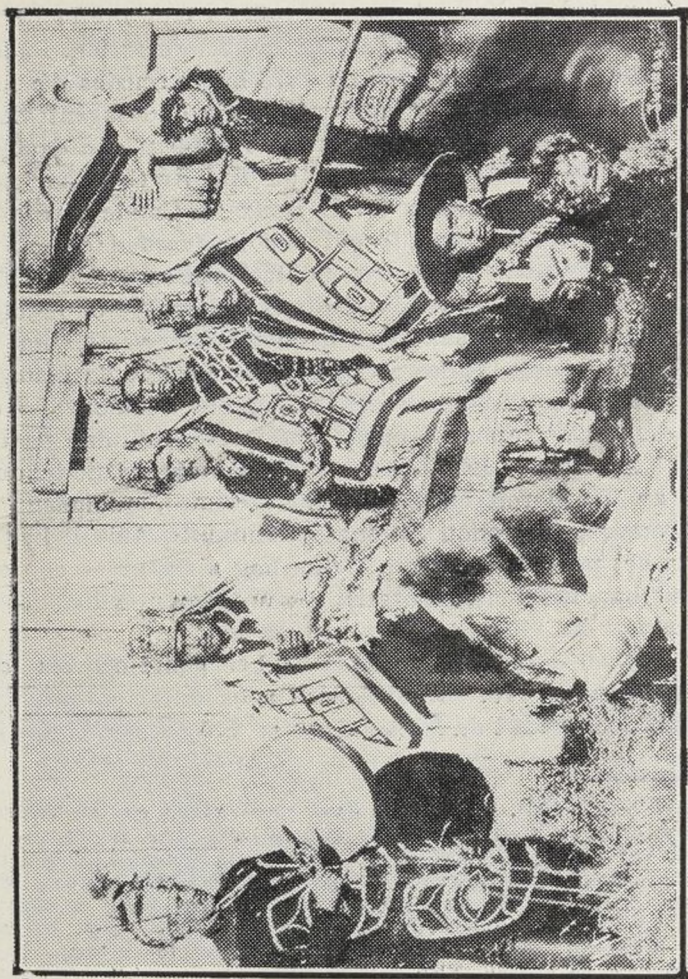
(1) O c'hayout a raer a-skign betek en eilpennvan. E 1921, Vallee a ziskouezas d'in, e porz-houarn ar linennou departamantel, e Sant-Brieg, eun den daou-ugent vloaz pe war-dre, bleo melen, glaslagedek, berr-ventek, ledan-skoaziek, d'ezañ stum m eur paotr kreñv, disaouzan ha yen. Eur Goelod e oa, en doa graet e annez en Aostralia. Eo distrôet da Vreiz evit eur pennad da welout e gerent. E 1906, Alan Gerbault a gijas en unan eus enezennou raz Torres, etre Aostralia ha Papouazia, ouz eun Naonedad, bet martelod en e yaouankiz, hag a oa o vev e-touez Melaneziz en enezenn abaoe pemp vloaz ha tregont. A. Gerbault, *Sur la route du retour*, pp. 103-6.

(2) A-gevret gant an Naonedad F. Cailliaux, e-kerz ar bloaveziou 1819-1822, J. Verne, *Histoire des Grands Voyages et des Grands Voyageurs*, III; *Les Explorateurs du XIXe siècle*, pp. 169-71.

(3) Gwelit T. du M. bloaveziadou 1860-1863, 1865, 1867-1868, 1870.

(4) An Doktor Kintin a zo bet kenveajour d'al letanant-a-vor E. Mage en e veaj d'ar Soudan kornogel (1863-1866). Lennit T. du

Korollerien Chilkat.

Muzulmaned ar Yun-nan ouz Sinaïz ha d'ar brezel hir ha taer-meurbet a voe etrezo hag an Impalaerelourien. Padout a reas ar brezel-ze eus 1855 da 1873 hag e reuzias d'e heul eur vosenn a wastas ar rannvro e-doug daou-ugent vloaz, ouz he feuz-dibobla (ar Yun-nan a zo dindani eun dachenn kement hag ar Frañs). A-zivout an Tad Ar Gwilcher, setu ar pezh a lavar an asagn-a-vor E. Reux : « Goude pred e vanomp, a-hed eurvezioù, bamet ouz helavarded dihesk an Tad mat Ar Gwilcher, o c'houlonteri evidomp e sac'had-marvailhoù. Ha setu o tibuni dirazemp evel-se daou-ugent bloaveziad-istor. Dedennusat danevelladur, ya, pa na vez ket gwall-fromus, buhez ar beleg koz-se o kas da benn, e bro an Harlu, red-buhez eur Sant hag eur C'hadour ! » (1).

Nag a Vrezoned-all emañ o ano o tont dindan va fluenenn ! An Doktor Legendre, ergerzadennour ar Se-tchouen hag an Tiber reterel ; an Doktor Herkoed, gweladennour Mikronezia, an Tadou Braouezek, Kalloec'h, Abiven hag ar Berr, bet pell o visiona en Afrika hag a zastumas eno evit an afrikanouriez eleiz a evezadennou talvoudus diwar-benn sevenadur ha yezou ar Vorianed. H. a.

An holl dud-ze ne oant ket hepken ganet e Breiz eus a ouennou ar Vro. Brezonegerien a oa anezo ouspenn ha gouest e vijent bet da lakaat e yez ar Vro danevell o beajou

---

M. bloaveziad 1868. — Ma vije kont amañ gñnen eus ar Vrezoned o deus ergerzadennet Amerika, e vije ret d'in ober meneg eus Lejanne, kenveajour Crevaux en e gantreadou a-dreuz kevrennou trovanel Amerika ar C'hreisteiz (gwelit *T. du M.* bloaveziadon 1879-1882). Gwellet em eus Lejanne eur wech e Sant-Brieg, e 1923 pe 1924, ha klasket en aner dre hantererez Vallee, e lakaat da skriva e brezoneg danevell e veajou. Eun den bleo louet hogen sonn ha kreny a oa anezan. N'en doa ken c'hoant nemet diskiiza eus e hir-ergerzadennou hag e kase e holl amzer o pesketa. Diou eus e verc'hed a zimezas d'ar c'houlz-se da bep a ni da Vallee.

(1) *T. du M.* 1897, pp. 214-6.

ha renta-kont o studiou. Setu ar pezh end-eeun a ouezas ober e Kembre, e-kreiz an XIX^{vet} kantved, ar Breiz-Veurad Herri Layard, unan eus tadou an assiriegouriez, kavañner holl-vrudet dismantrou kallak ha Niniva. Sevel a reas e kembraeg, dindan paeroniezh an itron Charlotta Guest ha gant skoazell an aotrou Rees, eus Lanemzevri, eul levr 344 pajenn ma tislepe piz ennañ e gavadennoù diwar-benn hendraouriez ar Reter-Nesa hag ar veaj en doa graet e Mezopotamia, e-touez kristenien nestoriat bro-Vosoul. Al levr-ze a zo eus ar brava da lenn, gant reiz eo ar yez, beo an displegadenn hag an taolennoù a ra an oberour eus an dud hag eus ar vrc. Daoust n'eo ket bet savet d'ar ouizieien, e kaver ennañ, hervez Layard e-unan, notennoù ha n'en doa ket kavet lec'h d'ezo er mouladur ledanoc'h a oa bet graet gantañ e saozneg evit gouizieien Europa hag Amerika. Skeudenne! eus ar c'haera eo ouspenn al levr kembraek gant ar skeudennoù a oa bet treset evit ar mouladur saoznek (1).

Bez' ez eus bet e Breiz, e-kerzh an XIX^{vet} kantved, tud hag a oa ker gouiziezh war an dachennad-traoù a student ha m'edo Layard war e hini : an ejiptegour Emmanuel de Rougé da skouer (a ouenn duked Vreiz) hag an amerikanour Alsid d'Orbigny (2). Na d'an eil na d'egi'e ne zeuas war o spered ober dicuz skouer Layard dre lakaat berr-ha-

---

(1) *Nineveh a' i Gweddillion, hanes poblogatdd am Ddarganfjyd-aiadou y Ninesh, prif ddinas hen ymerodraeth Assyria, gan Austen Henry Layard, Ysw. D. C. L. wedi ei dalfyrri ganâd o ef ei hun; gyd ag Arluniau Uiosog, Llangymdyfri, Argraphwyd a chyhæddwyd gan William Rees; Llundain, John Murray, heol Albemarle, 1852.*

(2) A. d'Orbigny eo aozer al levr bet pell brudet *L'homme américain* (diou le-renn, 1839). A-zivout buhez ha skridoù E. de Rougé, lennit ar pezh a lavar Ed. Naville e levr Sottas ha Driotton, *Histoire de l'Égyptologie* (e ti Geuthner, Paris).

herr e brezoneg, evit o c'henvroiz a Vreiz-Izel, frouez o enklaskou a-zivout hen-Ejiptiz hag Amerindiz.

Arabat ankounac'haat kement-mañ a zo a bouez bras evit adsavidigez ar brezoneg hag e amzer da zont evel yez a zeskadurez hag a sevenadurez : n'oufe eul lennegez seveni da vat he c'hefridi e buhez speredel eur bobl nemet pinviliq a-walc'h e ve, nemet stummou-skridou a ve enni lies a-walc'h o doare da zic'hoanta kement blaz, da walc'ha kement ezomm reiz o devez tud ar bobl-ze. Diwar kanaouennoù, marvailhoù, romantou ha peziou-c'hoari nemetken n'hall ket spered mab-den beva (1). Pe, mar de gwell ganeoc'h, n'eo ket bras a-walc'h niver an dud a dizer dre ar rummad-skridou-ze. E-keñver al lennegez-diduella (lennegez-diduella uhel ha lennegez-diduella izel), e tleomp lakaat da ziuana war maez hor sevenadur keltiek treva-

---

(1) Arabat kamm-veiza ar pezh a rankan lavarout amañ berr-ha-herr dre zic'her a lec'h. Ne ran ket fae — pe'l ac'hano — war al lennegez-diduella uhel. Kaer-dispar e kavan al labour a zo bet graet abaoe 1925 gant Roparz Hemon hag e g'nskrivagnerien, p'o deus staget da lakaat e brezoneg penn-oberennoù al lennegez-diduella hollvedel. Leun a anaoudegez-vat ez ouñ outo evit ar pezh a reont hag a-greiz va c'halon e hetan d'ezo kenderc'hel kalonek gant al labour-ze a zo eus an talvoudeza dre ma pouezo da virout pe da zegas en-dro d'ar Yez ar genelerien-Gened. An dramañ hepken a fell d'in lavarout: bez' ez eus e-touez Breiziz, evel e-touez kement pobl a zo, ouspenn klaskerien-Gened, *klaskerien-deskamant*, — nebeut anezo amañ evel dre-holl, hogen muioc'h anezo marteze eget na greder peurloua, da zezvarn diouz an dramañ dezrevellet d'an Ao. Iwan an Dibreder gant daleherien an-ti-embanna-levrice Larousse, e Pariz: *eus an holl broioù aloubet gant Bro-C'hall, Breiz eo an hini ma vez prenet ar stanka al levrion-teda-deskamant moulet gant an-ti-ze*. Ret eo skriva e brezoneg evit ar rummad tud-ze hag anat eo n'eo ket ar skouadrennadik skrivagnerien gredus a zo o poania war dachenn ec'hon-mourbet al lennegez-diduella hollvedel evit labourat ivez war an tachennoù-all. Gant-se, eur c'halvadenn eo a ran amañ d'ar skrivagnerien yaouank a c'hellfe beza dedennet gant ar seurt labour.

Maskl-koroll

koad kizellet

gant Indianed Gwalarn Amerika.

dou magusoc'h, o tereout gwell ouz blaz, spered hag ezom-mou tud-zo. *Anez, e welimp an dud-ze, anezo alies ar pep nerzusa, ar pep labourusa eus ar Vrôad, o trei kein d'ar brezoneg evit mont da glask en eur yez hag en eul lennegezh-all ar pez na gavont ket amañ* (1).

E-touez an trevoudou lennegel-ze, magusoc'h d'ar spered e tleer lakaat er renk kenta an Envorennoù, pe eñvorennoù-beaj e vent, pe eñvorennoù diwar darvoudou an Istor m'eo bet ar skrivagner pe oberour pe test anezo (2) Ouspenn ma rôont eun harp dreist da vevaat eur yez, e sav diouto evit ar Studiou diskleriadurioù prizioù a bep seurt, tonket an dalvoudegezh anezo da vont dalc'hmat war griski en amzer da zont ha da denna sellou ar ouizieien a vaez-bro, ouz o lakaat da enori ar yez m'int bet skrivet enni.

Pouezit, da skouer, an dalvoudegezh dispar e-keñver ar Studiou a zo gant an engroez diniver a skridou-eñvorioù bet savet abaoe ar Grenn-amzer betek an XX^{vet} kantved

---

(1) Setu end-eeun ar pezh a c'hoarvez abaoe nao pe dek kantved (abaoe grez Gwilherm ar Brezon). Arabat ena respont J'in evel m'en deus graet lies gwec'h Fransez Vallee: « N'eus ket a lennerien evit ar seurt skridou e brezoneg! » Ma vefe gortozet lennerien evit sevel ar skridou-ze, gortoz en aner betek Deiz ar Varn eo a rankfed ober. Ar vrezonegerien e Breiz a zo kerkouls speredet hag ar c'hallegerien. *Nemet evel dizienet en em gavont dalc'hmat gant ar galleg*. Kement-hini anezo a ziraez sevel en renk hag en deskadurezh a dro war ar galleg, ha, da heul, e teu da ankounac'haat pe da zisprizout ar brezoneg.

(2) N'eo ket stank e brezoneg an eñvorennoù diwar darvoudou an Istor. Brezel Bras 1914-1918 en deus o lakaet da ziuana. Bez' ez eus *Notennou-brezel* ar Yeodet, manet diembann an eil gevrenn anezo (ar brezel er Balkanioù) ha muturniet gant sizailhoù Anastazia Bro-C'hall ar pennadou anezo a zo bet moulet war *Groaz ar Vretoned*; *Istor eur C'hlañdi* gant eur beleg eus ar Vro (war G. ar V. ha muturniet ivez); *Dek dervez e Verain* gant Gros. (war *Buhez Vreiz*); *Ar henteu er Brezel* gant Y.-P. Kalloc'h. Setu, pe dost, kement a zo, re nebeut a dra e gwirionez.

gant ar Saizon hag ar C'hallaoued, ha pa na ve ken. Hag an enor a zo savet da heul evit ar saozneg hag ar galleg ! Kement doare enklask a ouiziegez a gav enno da bennaoui: istor ar Stadou hag ar brezelioù, istor ar vuhezegez, ar gizioù, ar menozioù hag ar c'hredennoù, istor al lennegez, an ijinou-kaer hag ar sevenadurez, istor ar c'havadennoù hag ar skiantou, istor ar beajou-dizoloi-bro, h. a. Da remziadoù nevez ar vrezonegerien rei d'al lennegez e Yez ar Vro eun hevelep talvoudegez. Layard, pa embanne e levr e kembraeg, a oa anat d'ezañ ar frouez a daolje evit lennegez Kembre : « Eur fiziañs didouellus am eus, emezañ en e gentskrid, e vezo embannadur al labour-mañ e yez kembraek eur c'hammed war-raok evit lennegez Bro-Gembre. »

Ouz eur rummad-all a skridoù talvoudus e fell d'in tenna amañ c'hoaz, kent kloza, evez ar vrezonegerien desket a zo c'hoant enno da labourat a-zevri evit o Yez. Ar rummad-ze eo hini al levrioù diwar-benn ar micherioù. Ken dibourvez emamp amañ ha war an tachennou-all, ha souezusoc'h eo. Rak pevar-ugent dre gant eus ar vrezonegerien a zo gounideien-douar ha n'eus levr ebet, koulskoude, e brezoneg war al labour-douar (1). Ar peb-all eus ar vrezonegerien a zo anezo moraerien evit an darn-vuia, ha padal n'eus levr ebet e brezoneg a-zivout ar verdeadurez. Bez' ez eus govelerien, kilvizien, karrerien, poderien, kereourien, kemenerien, h. a. e-touez ar vrezonegerien, hag evelato n'eus levr ebet en o yez diwar-benn an doare da labourat an houarn, ar prenn, ar pri, al ler, da vena an

---

(1) Levr aa aotrou T. de Pompéry a zo diviët pell-zo : *Quelennou war labour pe gonnidegeq an douar*, Brest, 1851. Fall ha warlerc'hiet eo an doare-skriva heuliet el levr-ze ; ar yez anezan, avat, a zo mat, hep gallegach. Levr ar c'horonal Bourgeois (*Kentelioù war al labour-douar*) a zo manet diembann evel levr (an dournskrid a zo e ti Vallee). Pennadoù anezan a zo bet moulet war *An Eneberez* e Montroulez ha war *Kroaz ar Vretoned*.

danvez-dilhad, h. a. Ho pet koun penaos nerz ha levezon ar yezou bras a sevenadurez a zeu d'ezo evit eun darn vras, *eus an doare lennegez-se a diz rummadou-tud ha na vezont ket tizet peurliesañ gant ar skridou-all*. Hag a-viskoaz e voe evel-se. Evit ar Yezou a sevenadurez eus ar Grennamzer hag eus an Hen-amzer, e tacler bremañ hogos kement a bled d'ar dournskridou anezo o tenna d'ar micheriu ha ma veze taolet pled, kant hanter-kant vloaz a zo, d'ar re a denno d'al lennegez-diduella uhel gant talvoudus e tiskouezont beza e meur a geñver : istor ar yez, istor al labour hag ar micheriu, anavezout orin ha penn-derou darn eus ar skiantou-bremañ, evel an dourennoniez pe strilhouriez, h. a. Da skouer, an *Unvaniez akademiek etre-brôadel* a zo oc'h embanna bremañ, levrenn ha levrenn, roll-meur an dournskridou a hudstrilhouriez deuet betek ennomp e kement yez a zo : gregach, latin, italianeg, arabeg, sinaeg, h. a.

An danvez-labour n'eus ket a ziuver anezañ, evel ma welit. Tud da labourat hon eus ouspenn hag ivez eur yez barrek d'an oberou a zo da sevel gant pinvidikaet eo bet abaoe tregont vloaz ken dre studi ar rannyezou ken dre savidigez reiz gerioù nevez. Ar spered eo en deus graet diouder bete-vremañ da Vreiziz, ar spered a veva an dud, a enaou en o zouez ar C'halvidigez, ouz o harpa, ouz o eeuna en hent reiz ; ar spered breizat, da lavarout eo, neket hepken ar garantez-se boutin d'an holl evit an douar genidik, hogen ar garantez ouz kement perz-mat a ra eus Breiz eur Vrôad diouti hec'h-unan ha disheñvel diouz pep-hini all : gizioù, hengounioù, istor, gouenn, yez — houman dreist-holl ; ar spered breizat a entan en eneo ar youl da boania evit ar perziou-ze ha da veza kevrenn, evit an distera ha da na ve ken, en o difenn, o adsavidigez, o nerzidigez, o c'has-war-raok.

Emañ hon tro-spered vremañ, — ha kement-se dreist-holl hon laka en arvar, — heñvel-tre ouz hini ar C'halianed-ze eus an II^{vet}, an III^{vet} hag ar IV^{vet} kantved ma komz Kamilh Jullian diwar e fenn en e skridou (1). Bez' e karent Galia, o bro c'henidik, hogen peurbec'hennet e oant bet gant spered Rom. Lezel da vervel a rejont, hep striva an distera evit o savetei, kement a rae orinelez ha speredelez Galia, er renk kenta ar Yez, an Hengouniou, an Istor. Eur Yez kaer-meurbet o doa ar C'halianed, par d'ar c'haera yezou indezeuropek eus an Hen-amzer gant pinvidik ez oa e kentgeriou hag e gourfenngeriou ma c'helle sevel aes-tregeriou diveret. Ar yez-se a zilezjont evit al latin, paour, pounner ha diaes (2). Ar C'halianed o devoa hengouniou hag eun istor brudus-dreist, p'o doa o brezelourien, a-hed kantvedou, ergerzet, o trec'hi dre ma 'z aent, Europa, hanternoz Afrika ha kornog Azia, ha m'o doa gouizieien Aleksandria lakaet o drouized e-skoaz gant brahmaned an Indez, iudsteredoniourien Galdea ha prederourien an Hellaz. An hengouniou hag an istor-ze, spered Rom a reas d'ezo o ankounac'haa ken doun ken e tleomp d'ar C'hresianed ha d'ar Romaned ar pezig a ouzomp anezo, ha n'eo ket d'ar C'halianed o-unan. Kement tra vat ha talvoudek o doa ar C'halianed da ziski digant ar Romaned a c'hellent diski,

(1) *Notes gallo-romaines* (war *Rev. des Etudes Anciennes* abaoe ar bloaz 1900 betek hizio) ; *Chronique gallo-romaine* (id) ; *Histoire de la Gaule*, eiz Levrern, 1906-1925 ; *Gallia*, 1907 (trivet mouladur) ; *De la Gaule à la France*, 1922 (a-zivout a levr-ze, lenn eun evezadenn a-bouez gant Radet, war *Rev. des Etudes Anciennes*, 1922, p. 359).

(2) A-zivout sïou al latin, lenn A. Dauzat, *La Vie du Langage*, 1910, pp. 197-8. Diwar-benn ar galianeg pe hen-geltieg : Dottin, *La langue gauloise*, 1920, hag an evezadennou a bouez bras evit istor ar Yez a zo bet graet a-zivout al levr-ze gant Loth ha Vernoyes war *Rev. arch.*, 1921, I, pp. 108-19, ha war *Rev. Celt.*, 1920-1921, pp. 179-85.

anat eo, hep dilezel evit-se o herez keltiek. An emgevredigant stadelez Rom a boueze moarvat d'en em zifenn ouz ar genenebourien, hogen n'oa ket ret e teuje war e lerc'h an emheñvelekaat ouz ar Romaned. Peurdrec'het enno avat spered Keltia gant spered Rom e oa tonket d'ezo e heuilhjent hent an emromanekaad betek ar penn.

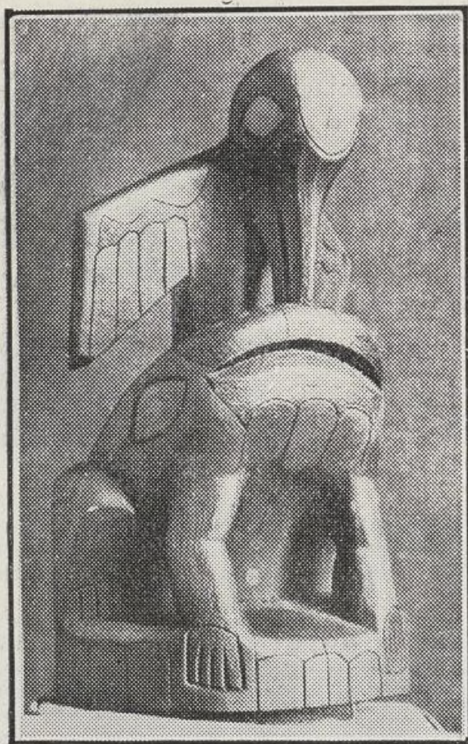
Da veiza stad-spered pennoù Galia d'ar mareou-ze, ret eo lenn, e barzoneg Rutilius Namatianus (1), *De reditu suo itinerarium*, ar pennadoù diwar-benn e zistro da C'hallia goude argadadennoù ar C'hermaned ha dreist-holl e gimiad da Rom :

*Exaudi, Regina tui pulcherrima mundi,
Inter sidereos Roma recepta polos :
Exaudi, genitrix hominum, genitrixque Decorum*

Entanet eo ar c'himiad-ze en e bez gant kehelerez Rom, hag hel lenn a zleer penn-da-benn, rak anat eo diwarnañ perak o deus ar C'halianed dilezet betek al lodenn diveza o nerez keltiek. Troit ar gwerzennou-ze e galleg o lakaat « Bro-C'hall » e-lec'h « Rom » ha ne vezint ket amzere war ziweuz taera rannvroëlerien Vreiz en XIX^{vet} kantved n'oufent er bodadennoù hag er banveziou komz eus ar « vammvro vihan » hep staga kerkent, teneraet-holl o mouez ha laket o dourn war o c'halon, da gomz eus ar « vammvro vras ». Evezia en deus ar romanekaad-Galia heuliet an hevelep hent hag ar gallekaad-Breiz. Dre ar skol ha dre an Iliz e voe kaset da benn ha dre ar pennoù-pobl, dre ar renerien, brientinien (uhelidi) ha tud desket en deus deraouet d'ober e reuz. Eur wech romane-

---

(1) Eun ano keltiek eo *Namatianos*, *Rev. Celt.*, 1907, pp. 85-7; J. Vessereau, *Rutilius Namatianus*, 1906; R. Pichon, *Les derniers écrivains profanes, les panégyristes, Ausone, le Querolus, Rutilius Namatianus*, 1906.

Ran hag Evn
koad kizellet
gant Indianed Gwalarn Amerika.

kaet ar renerien, e heulias ar renidi (ar bobl, ar werin) kerkent ha desket ganto a-walc'h a latin evit leuskel ar c'heltieg (1).

Daoust da veza romanekaet e-keñver ar yez, e padas ar garantez ouz Galia e kalon brientinien ar vro betek ar VI^{vet} kantved da vihana. Neuze eo e reas uhelidi-veur Bro-Arvern eua huñvre politikel eus ar c'haera : adsevel Galia e renk ar Stadou :

*Portavimus umbram Imperii...
Promptissima nuper fulsit conditio,
Proprias qua Galia vires exereret,*

evel ma lavare unan anezo, Sidonius Apollinaris. Kleze ar Franked a viras ouz an huñvre kaer-ze da zont da wir. La-

---

(1) En II^{vet} kantved, e we'er sant Irenaios, eskob Lugdunon (Lyon) e studia' ar c'heltieg. Kerkent avat ha ma ouezas ar werin a-walc'h a latin evit klevout ar prezegerez er yez-se, e voe taolet ar c'heltieg er-maez eus an Iliz gant ar c'hloer. E meur a gorn eus Galia, e kendalc'hañ koskoulle an dud diwar ar maez (tud ar pouiou, *pāgani*) da gomz keltieg betek ar V^{vet} hag ar VI^{vet} kantved, ha dre C'hallia a-bez e vanas stank a-walc'h ar gerioù a ouenn geltiek er romaneg, e yez ar micherioù, dreist-holl e yez al labour-douar : *amballium, arepennis, artavus, barca, cambica, comboro, crocina, ivus, lemiga, olea, samaro, tamesio, tana, taratron, taringa*, h. a. *Comment le latin a conquis la Gaule*, war *Rev. des Et. anc.* 1915 ; A. Dauzat, *Les Noms de lieux, origine et évolution*, 1926, pp. 108-11. Adkeltiekaet e voe ar Arvorig er V^{vet} kantved gant ar Vrezoned deuet eus korn mervent Breiz-Veur (Kerne-Veur, Devon, Goad an Hañv, Gwelou, h. a.), brezelourien ha brientinien an darn-vuia anezo ha gant menec'h a zeuas eus Kembre peurlieser er VI^{vet} kantved. Betek an X^{vet}-XI^{vet} kantved e vanas ar brezoneg yez an Iliz e Breiz. Diskaridigez an Iliz keltiek da heul iriennadoù ar C'hallaoued e lez ar Pabed, e Rom, hag an enbroidigez a venech es'len o tont a-dorkadoù eus manation bras Bro-C'hall (Marmouster, h. a.) a verkas penn-kenta an dilezadeg eus ar brezoneg gant ar pennou-kreñn hag ar pennou-pobl e Breiz, Dom Gougaud, *Les Chrétientés celtiques*, eil mouladur, 1911, pp. 109-33, 347-75.

zadeget pe kaset e sklaverez a-viliadou e voe Arverniz (1) ha dindan aotrouniez ar C'hermaned e kollas ano Galia end-eeun pep talvoudegez e-keñver stadoniezh ha douaroniezh (2).

D'en em zivall diouz gwall-donkadur ar C'halianed, strivomp evit ma adkembro ar spered breizat, ar spered keltiek e greñv ennomp, evit ma vo-trec'h da vat d'ar spered gall. Ra vo spis-anat d'eomp n'eo ket ar spered gall (evel ma karfe ar C'hallaoued ober d'eomp kredi) spered ar Frañs a-bez pa n'he deus ket ar Frañs a spered diouti.

(1) A-zivout an darvoudou bras-se, emgann Vokladion (Vouillé) ha maehomidigez euzus Bro-Arvern gant ar Franked, lenn J. Tourneur-Aumori, *Les quatre épisodes de la bataille de Vouillé, avec une note sur le nom de Vouillé par E. Ernault*, Poatie, 1926. — Eun ano keltiek eo *Voklaion*.

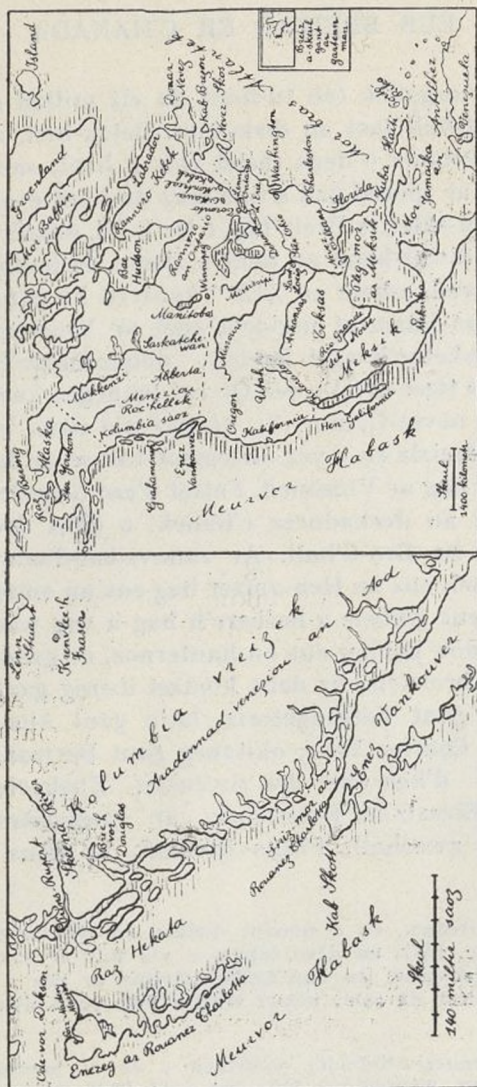
(2) Ne voe ken anezan, a-hed ar Grenn-amzer, nemet ano eun douar-dalc'h dister. Er c'hiz-se eo e kendalc'has (a veva betek hon amzer, hag heñ distreset-bras evel an holl anoioù-kelc'hiou o tremen a-rumm-da-rumm) e-touez ar bobl e-pad eun hir-steudad a gantvedou. Da *Jaille* eo aet hag eun tiegez a noblañs Bro-C'hall a denn dioutan e ano. Evit ar galleg *Gaule*, eun amprest n'eo ken gant Gallaoued desket ar Grenn-amzer diwar latin al levriou. Dianav eo orin ha ster al latin *Gallia*, *Galli* (hen-geltiek Iwerzon *Galiani*). Mar deo a ouen geltiek ar gerioù-ze, ar pezh n'eo ket diarvar, e c'hellfent marteze beza staget euz an iwerzoneg *gal* « kardedded », uhel-skoseg *gal* « emgann », kembraeg *gail* « laz ». Ar brezonek *Gall* n'en deus mann da welout gant ar gerioù-ze ha n'eus kevrin ebet er ster anezan. En holl yezou nevez-keltiek e talv *gall* kement ha « estren, eñebour ». Er Grenn-amzer, en iwerzoneg ha kembraeg, ec'h arouezie ar ger-ze ar Skandinaved a zraoste neuze arvor Keltia. Er ger brezonek Giveret *Gallaou* (rannyezel : *Gallou*, *Gallo*) e kaver ar gourfennger hen-geltiek *-avos* stag ouz *Gall*. Ar gourfennger-ze, aet da *-aou* e brezoneg, a zo bet graet alies-alies gantan e keltiek da sevel anoioù poblou ha broioù (pouioù peurgetket). Kenveria e Breiz-Treger *Goelo*, a zalc'h lec'h eun hen-geltiek *Vellavos* (distagit *Wellavos*, o seni an *w* evel an *w* tregeriek ha kembraek, *Rev. celt.* VI, pp. 114-5. — Adnotenn : Pell emañ keltiegezh al latin *Gallia*, *Galli* diouz beza bet lakae da wir. Ho pet koun eus gerioù Kezar : *Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, NOSTRA GALLI APPELLANTUR.*

hec'h-unan (1). Gant he roueed oc'h emmellout da vat eviti, he deus graet Bro-C'hall unvanded stadel ar Frañs, hag, aes her gouzout, *en he c'herz hec'h-unan*, da lavarout eo e kerz he yez, he sevenadurez, he spered. Hogen ar Frañs bremañ, evel Galia gwechall (ma kemeromp ar gerioù-ze en o ster ledana, en o ster douaroniel) a zo anezi eun doare-bed, eur strollad broiou, gouennoù, poblou, yezou ha sevenadurioù disheñvel. Galia a oa enni Kelted, Ibered, Ligured ha Gresianed, o tont daveto ouspenn diwezatac'h Romaned ha Germaned. Ar Frañs-vremañ a zo enni Breiziz, Euskariz, Flamanked, Elzasiz, Okitaniz ha Gallaoued. Hag an holl boblou-ze n'eo ket hepen eur gwir, hogen eun dlead d'ezo mirout, astenn ha kreñvaat o yezou hag o sevenadurioù kerkouls hag ar spered -bro ouz o enaoui hag o bevaat.

Hogen striva kalet a rankint ober! Birviken ne anavo a-c'hrad-vat ar C'hallaoued da vrôadeleziou nann-gallek ar Frañs gwirioù par da re o brôadelez-i. Birviken ne asantin! gwelout yezou ar brôadeleziou-ze o ren er skolioù, er c'hazarnioù, er burevioù, er mererezou-bro. An holi lec'hioù aloubet gant o yez ne zilezint ket nemet diwar ret ha nerz, ar c'hleze a-us d'o fenn. Er stourmad-ze, a vo hir ha garv-meurbet — her boulc'ha ne raer ken — ez eo galvet poblou Okitania, anezo an tolpad stanka e-touez ar

---

(1) Ober a ran amañ gant an ano-ze, daoust na zere tamm ebet, stag ha ma'z eo dre e orin ouz an *Ile-de-France*, ar rannvro end-eeun a Calvezas da gavell da vrôadelez ar C'hallaoued. Evel ano stadoniel ha douaroniel da lakaat d'ar rannvedad-douar en em astenn eus mor an Hanternoz d'ar mor Kreizdouarek hag eus ster Roen d'ar mor Bræs, e vefe ret klask unan-all hag a vefe degeme-radusoc'h eget hennez d'ar poblou nann-gallek. Bez' e c'hellfed mar-teze kas dazorc'hi ano Galia? Goude-holl, ne vefe ket se c'hoarzusoc'h eget an dazorc'hidigez a zo bet graet eus ano Belgia en XIX^{vet}. kantved evit envel ar Stad nevez diouyezek a vo savet neuze en tu biz diouz Bro-C'hall.

Norz-Amerika

ha

Kolumbia Vrezek.

brêadou nann-gallek (en tu-hont da eiz milion a yezerien) da rei dreist-holl taol an diskoulm. Betek-hen, ar baotred-ara:k en Okitania o deus faziet war o hent, saouzanet ma 'z oant gant ar spered gall a ra e reuz du-hont evel amañ (1). D'ar re a wel skler, e Breiz hag e lec'h-all, emañ en o ferz o sklerijenna diwar-benn an hent a zleont da heulia.

Ar felibred, e-kerz an XIX^{vet} kantved ha penn-kenta an XX^{vet}, o deus labouret muioc'h eget ar Vrezoned. Niveru-soc'h ha desketoc'h eget Breiziz, donezonetoc'h marteze egeto, o deus tizet sevel e yez Oc eul lennegezh kaer-meurbét, pinvidik ha nevez-flamm (2), ar pezh n'o deus ket gouezet ober amañ Breiziz en o yez. Kenneur-rak-se an hevelep fazi o deus graet hag ar Vrezoned. Falset d'ezo o spered evel hon hini-ni gant an deskadurezh c'hallek, o deus drouk-vesket Galia-Frañs ha Bro-C'hall. Ar rannvedad-douar liesyezek ha liesouennek eus an Hen-amzer hag eus an amzer-vremañ, ar Vamm-Veur Kubele a herberc'h hag a vag war he douar abaoe milvedou poblou eus an hanternoz, ar gwalarn, ar reter hag ar c'hreisteiz, he deus komzet ibereg gant Adiatunus, keltieg gant Verkingetorix, latin gant Ausonius, germaneg gant Charlez Veur, okitaneg gant Bertrand de Born hag a zalc'h d'hen ober dre ziweuzou Euskariz, Breiziz, Flandreziz, Elzasiz ha Kreisteiziz, ar rannvedad-douar-ze, anvet Galia gwechall, Frañs bremañ, he deus taolet he

---

(1) Roparz Hemon, en e romant dudius *An Aotrou Bimbochet e Breiz*, 1927, pp. 56-7, en deus lakaet e viz war ar fazi-ze eus ar felibred ha diskouezet en eun doare trivius ar pezh a c'hoarvezfe da heul en amzer da zont, nemet trôet e vefe penn d'ar vaz ganto hepdale.

(2) Re « lennegezh-diduella nemetken » eo al lennegezh-se savet gant ar felibred. Rummadoù bras eus pobl Okitania n'int ket tizet ganti : ar ouizieien a bep seurt (istorourien, naturourien, h. a.), tud ar Skoliou-Meur (mistri-gelennerien ha studierien) hag an dud a vicher.

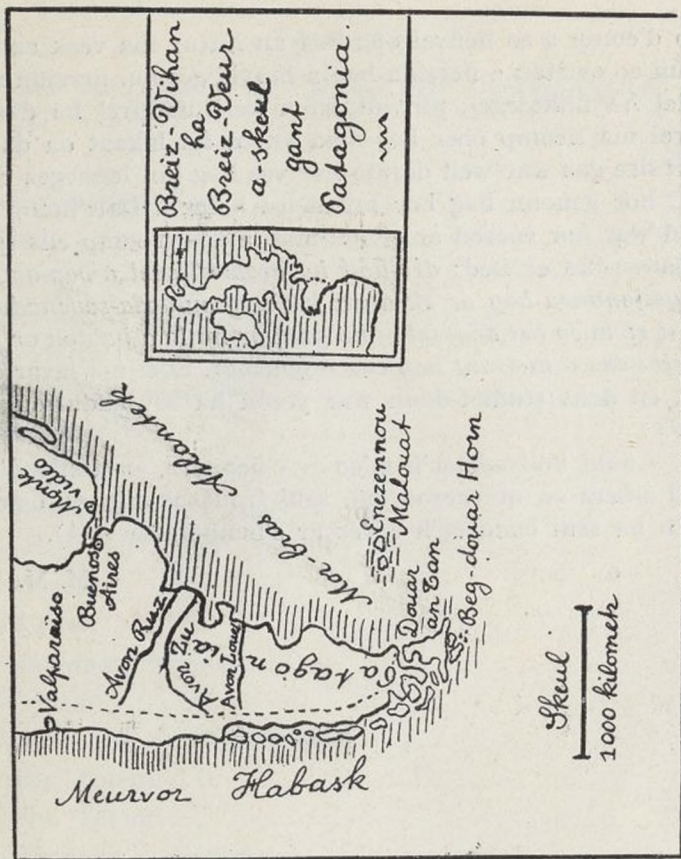

skעד war ar Stad unyezek, kreizelerez ha stiogan-heñvel savet en eur c'horn anezi gant ar C'hallaoued. Kuzet he deus outo siou fall houmañ. Diwar madelez ha brokusted an Douar, diwar ledanded liesvrôaddek ha sked liessevenadurek e Istor milvedaouek ez int deuet da gredi e madelez, brokusted, haelded ha lealded ar Stad a zo en em astennet ennañ. Hegredik ma oant dreist-kred eveldomp-ni ivez, o deus gortozet ar Stad-ze da zigeri he skoliou d'ar provañseg ha d'ar yezou nes d'ezañ. Netra heñvel na zegouezas, brav her gouzout, o veza ma oa savet er C'hreisteiz evel amañ, e Breiz, skoliou ar Stad c'hallek da leda yez ar Stad-ze ha n'eo ket da harpa yez ar vro (1).

Na spiomp netra, na c'hortozomp netra digant ar C'hallaoued, digant ar Stad o deus savet, digant ar bureverez a zo renet gant ar Stad-ze ! Hogen spiomp pep tra, gortozomp pep tra diganeomp hon-unan, digant hon labour, hor strivou, hon nerz, hor c'halon, hor c'hendalc'h, hon unvaniez. Ha da c'heuzout petra a c'hell ober, er-maez eus ar Stad hag ea hec'h enep a-wechou, tud en o ferz o-unan, taolomp hōr seilou dreist d'ar Vreiz ouz ar broiou n'o deus ket poaniet enno ar galloudegeziou-stadel, ar renerien, da vouga a-ratoz-kaer en o renidi pep tro da vennout, d'en em ren o-unan, da embregger ha da oberiata (2). N'hor bezet ket aon rak digeri frank hor prenester da welout er-maez. Bed-meur ar poblou en-

(1) Ac'hano an digalonekaat gant ar felibred a ziskouez E. Ripert en e levr *Le Félibrige*, 1924, pp. 124, 144.

(2) Dreist-holl Helvetia, Belgia, Skandinavia ha Breiz-Veur en Europa, ar Stadoù-Unanet er broiou-tremor. Evit Bro-Saoz, ez eus bremañ c'hoaz traoù talvoudus da ziskl'e levrioù E. Demolins, *A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons, L'Education nouvelle* hag e re Max Leclerc, *L'Education des classes moyennes et dirigeantes en Angleterre, Les Professions et la Société en Angleterre*.

Patagonia.

dro d'eomp a zo heñvel ouz Bed an Natur ma vesk ennañ. Leun eo eveltañ a nerziou hag a binvidigeziou, nerziou speredel ha buhezegel, pinvidigeziou kelennadurel ha deskadurel ma tleomp ober hor mad anezo ha lakaat da dalvezout dre gas war well diouto hor yez hag hol lennegez vreizek. hor gouenn hag hor brôadenez keltiek. Dalc'homp bepred war hor spered ar gentel-mañ a zeu d'eomp eus Istor Brôadou-tud ar Bed: *dre-holl ha bremañ evel a-bep-amzer, ar galloudusa hag ar skedusa kreizennou-aoza-sevenadurez eo ar re m'eo bet degaset enno gant ar muia a boblou ar pepqwella eus o meizout hag eus o gouzout*. Evel ma lavar eun den en deus studiet-doun war yezou ha sevenaduriou ar Reter:

« Seul hollvedeloc'h m'eo ar c'hennerz o tont d'eur bobl a-berz an diavaezourien, seul frouezusoc'h, seul greñvoc'h ha seul badusoc'h e vez ar c'hennerz-se » (1).

M. M.

(1) C. Autran, *La Grèce et l'Orient ancien*, war *Babyloniaca*, VIII, 1924, pp. 129-218. Lennit ivez, e levr Roparz Hemon, *Eur Breizad oc'h adkavout Breiz*, 1931, ar pennad *Breiz hag ar Bed*, pp. 19-30.

TAOLENN

AR SKEUDENNOU HAG AR C'HARTENNOU

	PAJENN
Ar Menez-Kastell	9
Bualed	19
Trevadou (Alberta)	29
Trevadou (Alberta)	39
Stêr Vontreal	49
War-du Traonienn Yoho	59
Tiegez Donroë	63
Tiegez Donroë	65
Lammdouriou (Traonienn Yoho)	69
Kuz-Heol war al Lenn Helen	73
Winnipeg	79
Vankouver	83
Ar sao-maen (Vankouver)	89
Kirvi-Meur	93
Indianed Stêr ar C'hallaoued	99
Peuliu Totem	103
Peuliu Totem	109
Indianed en o dilhad-meur	113
Korollerien Chilkat	119
Maskl-koroll	123
Ran hag Evn	129
Kartenn Amerika	133
Kartenn Lenn Vasset	135
Kartenn Batagonia	137

EMBANNADURIOU GWALARN

I. — LEVRIOU EVIT DESKI AR BREZONEG

- Roparz Hemon. — GERIADURIG-DOURN BREZONEK-GALLEK. — 22 lur.
- Roparz Hemon. — YEZADUR BERR AR BREZONEG. — 3 lur.
- Roparz Hemon. — COURS ELEMENTAIRE DE BRETON. — 12 lur.
- Roparz Hemon. — DISTAGADUR AR BREZONEG. — 3 lur.
- Roparz Hemon. — REIZSKRIVADUR AR BREZONEG. — 3 lur.

II. — BARZONIEZ

- A. Brizeug. — TELENN ARVOR, FURNEZ BREIZ. — 6 lur.
- X. de Langlais. — KANOUE EN NOZ. — 10 lur.
- Meavenn. — KANOUE EN DEIZ. — 4 lur.

III. — ROMANTOU HA DANEVELLOU

- J. Kerrien. — AR ROC'H TOULL. — diviet.
- Meavenn. — PA C'HOUEZ AVEL WALARN. — 5 lur.
- Abeozen. — PEVAR MARVAILH. — 4 lur.
- Y. Drezen. — AN DOUR EN-DRO D'AN INIZI. — 4 lur.
- D. K. Kongar. — AR WAZIG. — 3 lur.
- Roparz Hemon. — AN AC'TROU BIMBOCHET E BREIZ. — diviet.
- Roparz Hemon. — AR C'HOAR HENA. — 4 lur.
- Roparz Hemon. — AL LAER AVEL. — 4 lur.

IV. — C'HOARIVA

- Tanguy Malemanche. — AR BAGANIZ. — 10 lur.
J. Riou. — GORSEDD DIGOR. — 8 lur.
X. de Langlais. — AN DIOU ZREMM. — 4 lur.
Roparz Hemon. — LINA, AN TAN E TI KERNASPREDEN.
4 lur.

V. — LENNEGEZ KELTIEK

- OWEN HA LUNET (tr. Abeozen). — 3 lur.
TONKADUR BUGALE TUIREANN (tr. Roparz Hemon). —
5 lur.
GWELIDIGEZ MAB KONGLIN (tr. Roparz Hemon). — 4 lur.
DIARMUID HA GRAINNE (tr. Roparz Hemon). — 5 lur.
SKRAPADEG SAOUD KOUALNGE, Pennad 4 (tr. Roparz
Hemon). — 3 lur.

VI. — ISTOR, BEAJOU HAG ALL

- Meven Mordiern. — ISTOR AR BED. — Levrenn I: 14 lur.
— levrenn II: 10 lur. — levrenn III: 8 lur.
Meavenn. — IWERZON DISHUAL. SKOL S. ENDA. —
4 lur.
KEMBREIZ GWECHALL HA BREMAN (tr. Abherve).
— 4 lur.
Roparz Hemon. — EUN DRO E KEMBRE. — 2 lur 50.

VII. — SKRIDVARNOURIEZ

- Roparz Hemon. — EUR BREIZAD OC'H ADKAVOUT
BREIZ. — 15 lur.

VIII. — YEZONIEZ HAG ALL

- Abeozen. — YEZADUR BERR AR C'HEMBRAEG. —
8 lur.

ENKLASK DIWAR-BENN STAD AR BREZONEG E 1928.

— 4 lur.

GERIADURIG ESPERANTEK-BREZONEK. — 4 lur.

GERIADURIG GALLEK-BREZONEK A GORFADUREZ.

— diviet.

IX. — LEVRIOU EVIT AR VUGALE

G. Th. Rotman. — PRINSEZIG AN DOUR. — diviet.

G. Th. Rotman. — PRINSEZIG EN DEUR (rannyez Wednesday). — 5 lur.

G. Th. Rotman. — NIJADENN AN AOTROU SKANVIG. — 5 lur.

H. Andersen. — PLAC'HIG VIHAN AR MOR. — 3 lur 60.

B. Potter. — PER AR C'HONIKL. — 1 lur.

M. Gourlaouen. — LEVR AL LOENED. — 1 lur 75.

MARVAILHOU AR VRETONED. — diviet.

X. — TROIDIGEZIOU

Aesc'hulos. — PROMETHEUS EREET, AR BERSED (tr. Drezen). — 12 lur.

Sei Chonagen. — NOTENNOU AR GOUBENNER (tr. Roparz Hemon). — 3 lur.

Hoffman. — AN TASMANT DIMEZET (tr. Alan Brenn). — 4 lur.

W. Irving. — EUN HIR A GOUSK pe RIP VAN WINKLE (tr. Erel Keralban). — 4 lur.

J. M. Synge. — WAR VARC'H D'AR MOR (tr. Drezen). — diviet.

A. Blok. — AR PLAC'H DIANAV (tr. Roparz Hemon). — 4 lur.

T. C. Murray. — NEVEZ-AMZER. (tr. Roparz Hemon). — 4 lur.

GWALARN

kelaouenn viziek

koumanant-bloaz: **30** lur

(broiou estren: **35** lur)

KANNADIG GWALARN

kelaouenn viziek skeudennaouek

koumanant-bloaz: **10** lur

(broiou estren: **15** lur)

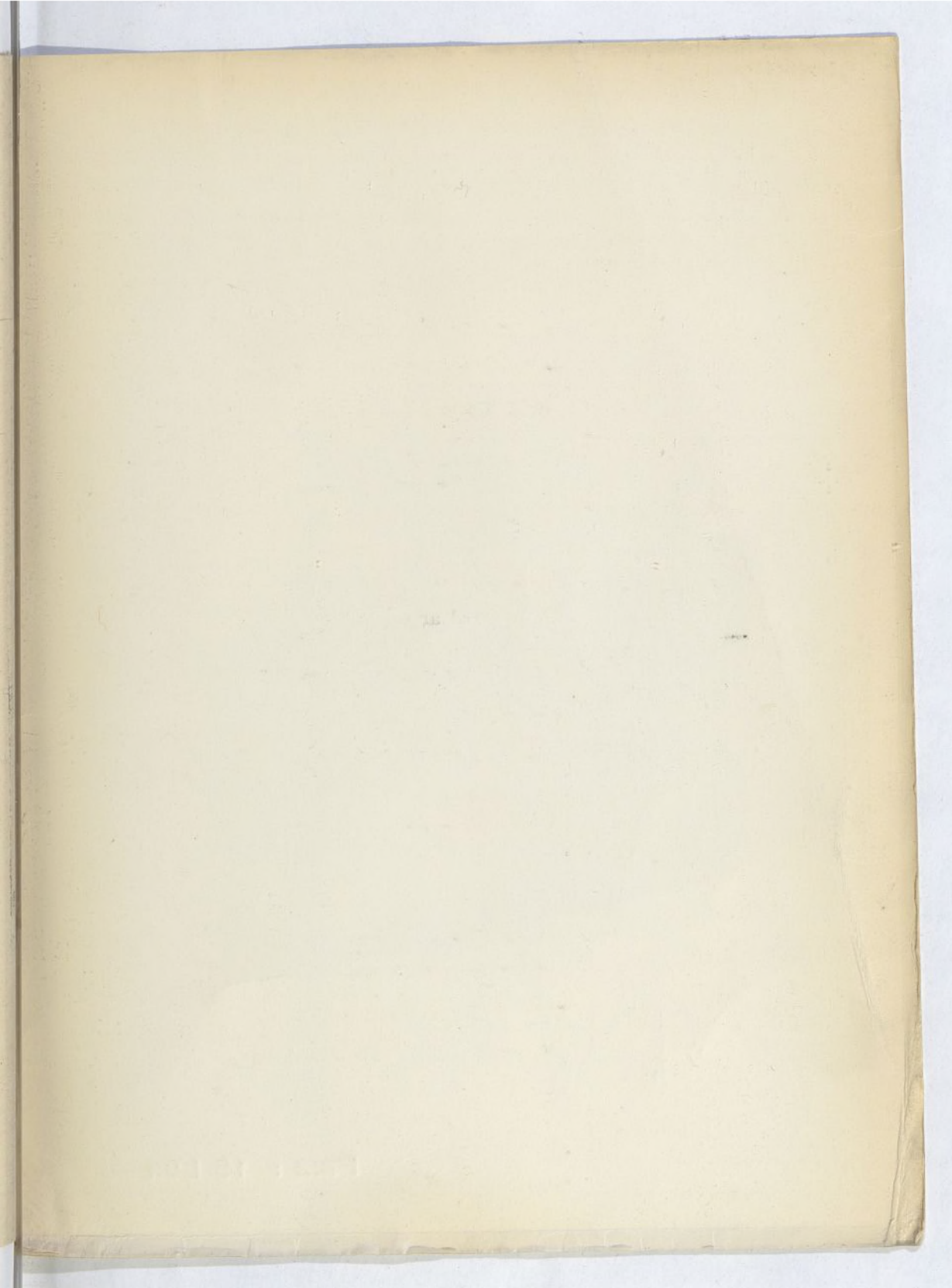
Skriva da:

GWALARN

Boîte Postale 75, **BREST**

(C. C. 96-38, **Rennes**)

Moulez
4, strada ar C'hastell
BREST

BIBLIOTHEQUE NATIONALE DE FRANCE

3 7531 01571040 4

PRIZ : 15 LUR